

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální pedagogiky

Manipulativní výchova jako součást osobní historie jedince

Bakalářská práce

Autor: Denisa Hofmannová, Dis
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii
Vedoucí práce: Mgr. Slaninová Gabriela, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Denisa Hofmannová, DiS.

Studium: P15K0108

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii

Název bakalářské práce: Manipulativní výchova jako součást osobní historie jedince

Název bakalářské práce AJ: Manipulative upbringing as part personal history of an individual

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce bude zaměřena na výchovné působení rodičovských osob směrem ke svým dětem. Zvláštní zřetel bude věnován manipulativní výchově a subjektivně vnímanému vlivu tohoto přístupu v retrospektivě současných dospělých. Cílem bakalářské práce bude popsat a na základě odborné literatury analyzovat manipulativní výchovné působení významných druhých směrem k dítěti a ve výzkumném šetření zjistit zkušenosti dospělých s manipulativní výchovou v jejich primární rodině. Bude využito kvalitativní výzkumné strategie, metodou sběru dat bude polostrukturované interview, data budou analyzována za využití kódování.

NAZARE-AGA, Isabelle. Manipulativní rodiče: Jak se s nimi vyrovnat. Vydání první. Praha: Portál, s.r.o., 2016. ISBN 978-80-262-1018-4. EDMÜLLER, Andreas a Thomas WILHELM. 27 manipulativních technik: Jak účinně manipulovat a ještě účinněji se bránit. Vydání první. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-3300-5. ŘÍČAN, Pavel. Cesta životem: Vývojová psychologie. Vydání třetí. Praha: Portál, s.r.o., 2014. ISBN 978-80-262-0772-6.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Alena Knotková

Datum zadání závěrečné práce: 6.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením své vedoucí práce Mgr. Gabrielou Slaninovou, Ph.D. a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové dne 3. 4. 2018

.....

Denisa Hofmannová DiS

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne 3. 4. 2018

.....

Denisa Hofmannová, DiS

Poděkování

Děkuji Mgr. Gabriele Slaninové, Ph.D. za vedení, pomoc a cenné rady, které mi poskytla při tvorbě mé bakalářské práce. Poděkování patří i všem lidem, kteří byli ochotni se se mnou podělit o své zážitky a zkušenosti ze svého života. Děkuji všem svým blízkým za podporu a pomoc po celou dobu mého studia.

Anotace

HOFMANNOVÁ, Denisa. Manipulativní výchova jako součást osobní historie jedince. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměřuje na výchovné působení rodičovských osob směrem ke svým dětem. Zvláštní zřetel je věnován manipulativní výchově a subjektivně vnímanému vlivu tohoto přístupu v retrospektivě současných dospělých. Cílem bakalářské práce je popsat a na základě odborné literatury analyzovat manipulativní výchovné působení významných druhých směrem k dítěti a ve výzkumném šetření zjistit zkušenosti dospělých s manipulativní výchovou v jejich primární rodině. Je využito kvalitativního výzkumného designu, metodou sběru dat je semistrukturované interview, data jsou analyzována za využití elementů zakotvené teorie.

Klíčová slova: Dítě, rodina, výchovné styly v rodině, manipulativní chování, dopad manipulativní výchovy, obrana před manipulací.

Annotation

HOFMANNOVÁ, Denisa. Manipulative upbringing as part personal history of an individual. Hradec Kralove: Faculty of Education, University of Hradec Kralove, 2018. Bachelor thesis.

The bachelor thesis focuses on the educational activities of parents towards their children. Particular attention is paid to manipulative education and the subjectively perceived influence of this approach in the retrospective of contemporary adults. The aim of the bachelor thesis is to describe and analyze the manipulative educational activities of the significant others towards the child and to analyze the experiences of adults with manipulative education in their primary family. It is used a qualitative research design, method of data collection is semi-structured interview, the data are analysed using elements of grounded theory.

Key words: Child, family, educational styles in the family, manipulative behavior, impact of manipulative education, defense against manipulation.

5.1	Cíl výzkumu a výzkumné otázky	43
5.2	Výzkumný design.....	44
5.2.1	Metoda získávání kvalitativních dat	45
5.2.2	Metoda zpracování a analýzy dat.....	47
5.3	Analýza získaných dat.....	48
5.4	Diskuse výsledků	81
	Závěr	99
	Seznam použité literatury	103
	Tištěná literatura	103
	Internetové zdroje	106
	Seznam příloh	I

Úvod

„Každý člověk je do té míry omezený, že chce druhého vychovávat ke svému obrazu.“

Johan Wolfgang von Goethe

V naší bakalářské práci se zaměřujeme na výchovné působení rodičovských osob směrem ke svým dětem. Zvláštní zřetel je věnován manipulativní výchově a subjektivně vnímanému vlivu tohoto přístupu, který má výrazné manipulativní znaky v přístupu rodičů vůči svým dětem v retrospektivě současných dospělých. Zaměříme se zejména na důležitá životní období respondentů a budeme sledovat, kdy si uvědomili, že jimi druzí významně manipulují a jaký to na ně mělo dopad. Součástí tohoto tématu bude i oblast vlastní sebereflexe respondentů s rolí manipulující osoby vůči druhým lidem. Každá rodina má svůj do jisté míry osobitý styl výchovy, mnohdy „zdeděný“ po předchozích generacích, a svými postoji a názory ovlivňuje dítě, které v rodině vyrůstá. Aby dítě vyrůstalo zdárně, potřebuje zázemí, které dostatečně uspokojí jeho potřeby a připraví jej na život dospělého.

Ve výchově dítěte hraje důležitou funkci rodina, která má vliv na vývoj dítěte. Každá rodina by měla splňovat určité funkce, aby byl vývoj dítěte v normě a dítě v ničem nestrádalo. Nestane-li se tak, vyrůstá dítě v problémově zatížené rodině a má to na něj dopad. Ve vztahu k manipulativní výchově dítěte možno zdůraznit perfekcionistickou a autoritářskou rodinu. V Perfekcionistické rodině je dítě stavěno neustále do situací, kdy musí podávat vysoké výkony a výsledky než ostatní děti. Dítě je tak stavěno do permanentní zátěže a má pocit, že musí neustále podávat výborné výsledky, které jej stojí extrémní úsilí. Nedokáže-li dítě tyto požadavky unést, nastává u něj vyčerpání, úzkost, zklamání a disharmonie mezi rodičem a dítětem. Vychovávající osoba s manipulativními rysy má z tohoto druhu výchovy pro sebe výhodu v tom, že může dítě neustále manipulovat, „vydírat“ a trestat za nedosažení perfektních výkonů,

kterých dítě není schopno. Díky jeho nepřiměřenému perfekcionistickému chování vůči dítěti se z něj stává pro dítě ještě silnější osoba s větší nadvládou. U autoritářské výchovy se výchova v rodině omezuje na „dirigování a šikanování“, aniž se přihlíží k potřebám dítěte. Při tomto typu rodinné výchovy dochází od dítěte vůči rodičům k automatické a slepé poslušnosti. Pro manipulující osobu to znamená, že dítě může neustále manipulovat svými zázkazy a příkazy. Dítěti tím sebere jakoukoliv moc o rozhodování o sobě samém, zabraňuje mu ve spontaneitě, snižuje mu pocit sebe odpovědnosti, nebere v úvahu jeho názory a zájmy. (Helus, 2007)

Já sama jsem se ve svém širokém okolí přátel setkala s lidmi, kteří byli vychováni manipulativním stylem výchovy. Důsledky této výchovy jim v dospělém životě způsobily mnohé problémy v oblasti sebepojetí, vzájemných mezilidských vztahů a měly dopad i na jejich osobní a pracovní život – někteří z nich změnili po odchodu z nukleární rodiny radikálně své povolání i zájmy.

Cílem bakalářské práce je popsat a na základě odborné literatury analyzovat manipulativní výchovné působení významných druhých směrem k dítěti a ve výzkumném šetření zjistit zkušenosti dospělých s manipulativní výchovou v jejich primární rodině. S ohledem k cíli práce si kladu tyto otázky: Kdy si dotazovaní uvědomili, že jimi významní druhí manipulují? Jakým způsobem s nimi významní druhí manipulovali? Jaké shledávají v jejich nynějším životě důsledky manipulativní výchovy? Jak s touto skutečností pracují? Jaký je v dnešní době jejich vztah s rodičem? Předpokládáme, že respondenti, kteří mají zkušenost s manipulativní výchovou v dětství, jsou si tohoto výchovného přístupu alespoň zčásti vědomi, uvědomují si a jsou schopni konkretizovat dopady manipulativní výchovy pro svůj život a pro vztah s manipulativním rodičem.

Vybrané dopady manipulativní výchovy (Nazare-Aga, 2016), kterými se budeme v bakalářském textu zabývat, jsou následující: ztráta sebedůvěry, spontaneity, problémy klást druhým lidem meze, poruchy spánku, úzkostné stavy a depresivní

symptomatologie, nejistota ve správnosti svého mínění a pocit vyšší ztráty energie na konci debaty. Předpokládáme tedy, že se jimi budou naši respondenti vykazovat.

Pokud bychom měli výše zmíněné důsledky konkretizovat, respektive je „zasadit“ do pole mezilidských vztahů a sociálních situací či prožívání sama sebe, pak lze konstatovat, že mezi nejčastější dopady patří také skutečnost, že si jedinci vybavují neustále situace, které měly, co dočinění s manipulátorem. O osobě, která jimi manipulovala, často hovoří. Setkají-li se s manipulující osobou, podléhají naléhání této osoby i přes to, že jí původně chtěli odporovat. Tito lidé se často cítí bezbranní, a pokud se dostanou do nějaké debaty, cítí se na konci dne zcela vyčerpaní. Často se také obviňují z nastalé situace a doufají, že tento stav může znovu nabýt opět rovnováhu. Uchovávají si naději, že se věci vrátí do svého normálního stavu a tento stav může zapříčinit i vznik deprese. U některých osob se stává, že mají pocit, že by manipulujícího jedince nejráději zabili – uvažují o různých možnostech, jakým způsobem by jejich manipulátor mohl zemřít. Lidé také často myslí na sebevraždu a někteří se o ni i pokusí. (Nazare-Aga, 2016)

Tato práce by mohla být přínosem pro studenty a pracovníky v pomáhajících profesích, zejména pak pro sociální pedagogy, kteří pracují v přímé práci s klientem, případně pro psychology a psychoterapeuty. Dále by mohla umožnit vhled i lidem, kteří se o tuto problematiku zajímají a mohla by být i určitou oporou pro ty, kteří sami zažili manipulativní výchovu a hledají možnosti, jak s touto životní zkušeností pracovat.

1 Stav poznání a teoretický background

Kapitola představí základní pojmosloví a témata, které budou tvořit spojující linii celého bakalářského textu. Teoretické konstrukty budou nahlíženy ve vzájemném propojení a v kontextu cíle práce.

Souzníme názorově s Čačkou, který definuje funkci rodiny jako: *„Rodina je primární skupinou, kterou si sice nevybíráme, ale vztahy v ní jsou pro každého tím nejvýznamnějším a široce i hluboce formujícím sociálním prostředím. V dospívání však pokračuje uvolňování se ze „závislosti na rodičích“. Celý tento proces může být, ale provázen devalvujícími (znehodnocujícími) i evalvujícími (zhodnocujícími) vlivy jak ze strany dospívajících, tak i rodičů a ostatních dospělých.“* (Čačka, 2000, str. 301)

Protože se zabýváme také výchovou, respektive výchovnými styly v kontextu manipulace, považujeme za nutné vymezit nejprve výchovu obecně – pro potřeby naší práce se jeví pohled na výchovu dle Čábalové jako nosný. Čábalová (cit. dle Blažková, 2013) chápe výchovu jako cílevědomý a záměrný proces. Tento výchovný proces umožňuje změnu a rozvoj jedince. Tento rozvoj musí být v souladu s potřebami jedince, jeho individuálními dispozicemi a jeho sociálními vztahy. Výchovu člověka ovlivňují bio-psycho-sociální podmínky. Biologické podmínky jsou genetická výbava a jeho zdravotní stav. Psychické podmínky jsou volní a charakterové vlastnosti jedince, jeho emoce a tvořivost. Sociálními podmínkami ve výchově člověka jsou vlivy vnějšího prostředí, úroveň rodiny, vzájemné vztahy a atmosféra.

Výchovný styl chápeme v obecnosti stejně s Čápem jako: *„Termín způsob výchovy, popřípadě výchovný styl, vyčleňuje z vysoce složitého souboru výchovných procesů klíčové momenty: zejména emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, velikost požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly. Projevuje se též volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně.“* (Čáp, 2001, str. 303)

Manipulaci vymezujeme v souladu s Klimešem následovně: dle Klimeše má slovo manipulace svůj původ v latinském slově *manus* (ruka) a svým názvem naznačuje, že manipulující lidé mají tendenci k tomu, aby ostatními lidmi manipulovali – přesouvali a upravovali je tak, jako neživé předměty dle svých potřeb. Tento vnitřní postoj člověka může být buď vědomý, nebo nevědomý. Během manipulace usiluje manipulátor nejrůznějšími metodami o získání něčeho, co by mu vědomě a dobrovolně člověk neposkytl. Při tomto chování se snaží záměrně obejít vědomí a svobodnou vůli druhého člověka. Manipulace se dle něj dělí na přímou (nátlakovou) a nepřímou (taktizující). U přímé manipulace se snaží manipulátor vnutit druhému svou vůli nátlakem. Zatímco u nepřímé manipulace vymýšlí manipulátor různé metody jak „vymámit“ z druhého to, co chce. Dle předpokládaného zisku dělíme manipulace na altruistické (ve prospěch manipulovaného) a na manipulace egocentrické (ve prospěch manipulátora). (Klimeš, 2015) Předpokládáme, že se při rozhovorech s respondenty setkáme zejména s přímou (nátlakovou), nepřímou (taktizující) a s egocentrickou (ve prospěch manipulátora) manipulací ze strany významných blízkých. Domníváme se, že tyto styly manipulace jsou více viditelné a pro dotyčného i méně komfortní, než manipulace altruistická (ve prospěch manipulovaného), kdy si manipulovaný často ani manipulaci sám se sebou neuvědomí po dlouhý časový úsek svého života.

Diferenci mezi manipulativním rodičem a člověkem využívajícím manipulaci čerpáme z Nazare-Aga, která tvrdí, že rozdíl mezi manipulativním rodičem a člověkem, který manipulaci pouze využívá, spočívá v rozmanitosti a četnosti způsobů zřejmého manipulativního chování, vykořisťování, znevažování a využívání vlastního dítěte. Po boku manipulativního rodiče dítě citově strádá. Strádá z toho důvodu, že po něm rodič vyžaduje příliš mnoho, nebo v jiném případě, sráží dítěti sebeúctu. Rodič svým chováním budí v dítěti pocit nadřazenosti, pomatení a vzbuzuje v něm pocity viny. Nálada v rodině je určovaná náladou rodiče manipulátora. Člověk manipulátor je patologická osobnost (nejčastěji s narcistickou nebo hraniční poruchou osobnosti). Aby mohl být někdo označen za manipulátora, musí splňovat nejméně 14 manipulativních znaků z celkového počtu třiceti možných znaků. (Nazare-Aga, 2016)

Domníváme se, že u našich respondentů se budeme často setkávat s formou manipulace, kdy budou využíváni ze strany svých rodičů (zejména v období rozvodu rodičů, kdy manipulující rodič využívá své dítě na získání informací ohledně bývalého partnera). Dalším možným jevem se kterým se během rozhovoru můžeme setkat bude nejspíše i znevažování dítěte. Domníváme se tak, proto, že manipulující osoba je velice často egocentrická a v tomto případě se často stává, že se její potřeby dostanou na prioritní místo nad potřeby dítěte a jeho názory a přání jsou ze strany manipulující osoby znevažovány, aby upřednostnila sama sebe. Předpokládáme, že manipulující rodiče budou ve svých potomcích budít pocity pomatení z důvodu, že manipulaci používají pouze tehdy, když potřebují a v období kdy ji nepotřebují budou ke svým potomkům zcela jiní. Tento předpoklad sytí i fakt, že manipulující osoby dávají velice často hodnotné dary, které zcela odporují jejich předchozímu negativnímu chování vůči respondentům. Jedním z dalších jevů se kterými se nejspíše setkáme při rozhovorech s respondenty bude stav, kdy náladu v rodině bude mít pod svým režimem zejména manipulující osoba. Očekáváme, že manipulující osoba je většinou nadřazená ostatním členům rodiny a dokáže u druhých vzbudit pocity, které vyžaduje (například pocity viny), takže se jí v této oblasti nevědomě podřídí celá rodina. V kontextu toho nás zajímají osobní a jedinečné zkušenosti respondentů.

2 Rodina jako místo střetávání historických a individuálních zkušeností

V této kapitole se budeme zabývat základním rozdělením druhů rodin podle funkčnosti. Přiblížíme si rodinu eufunkční, problémovou, dysfunkční a afunkční. Poté se naše pozornost přesune na členy rodiny, protože právě jednotliví členové v rodině spolu navzájem kooperují, vytváří vazby a jejich přítomnost a kooperace má vliv na utváření osobnosti dítěte. Z hlediska struktury rodiny se zaměříme zejména na rodinu základní, do které spadají děti a rodiče. Vzhledem k tématu práce se u rozšířeného typu rodiny budeme soustředit pouze na prarodiče, kteří se v některých rodinách nezanedbatelně podílí na výchově vnoučat. Zbylé členy rozšířené rodiny (strýcové, tety, bratřenci, sestřenice a jiní příbuzní) ponecháme stranou našeho zájmu.

Pro pojem rodina neexistuje jednotná definice. Je to z toho důvodu, že rodinou se zabývá řada vědních oborů a nahlíží na ni z mnoha různých aspektů a oblastí. Definovat ji můžeme z pohledu psychologického, sociologického a demografického. Vágnerová definuje rodinné soužití jako: *„Rodinné soužití představuje komplex rozmanitých a v zásadě stabilních interakcí, které jsou projevem specifického vztahu mezi rodiči a dítětem. Úplná rodina je vztahovým rámcem, který zahrnuje oba rodiče a popřípadě i další její členy, jako jsou sourozenci, prarodiče atd. Otec i matka jsou naprosto samozřejmou součástí rodiny jako jedné z významných složek světa dítěte. Sdílejí s ním převážnou část jeho života, jsou zapojeni do společné běžné denní rutiny. V této době si rodina nahromadí různé zážitky, které vytvářejí její společnou historii. Tato zkušenost přispívá k pocitu vzájemnosti rodinného soužití a činí jej jedinečným a smysluplným.“* (Vágnerová, 1999, str.130)

Z pohledu sociální práce se dle Matouška můžeme dočíst, že rodina je místem, kde se prostřednictvím osob odehrává zapouštění kořenů – to značí, že se zde uspokojují vitální potřeby dítěte. Dítě v rodině dostává mateřskou lásku, pocit bezpečí a buduje

zde své první vztahy. Rodina nevychová dítě pro sebe, ani pro ně samotné, ale pro druhé lidi. (Matoušek, 2001)

Čačka popisuje rodinu jako celek, který uspokojuje svým členům jejich potřeby – materiální, společenské i citové. V rodině se střetávají historické i individuální zkušenosti, naplňují se tradiční rodinné role, které slouží ke spolupráci při společné činnosti jednotlivých členů. Funkčnost rodiny zajišťuje jasná formulace jednotlivých úkolů pro role členů. Díky uplatnění vzrůstajících a jedinečných kompetencí přináší všem členům rodiny emoční stabilitu a pocit bezpečí a jistoty. (Čačka, 2000)

2.1 Funkce rodiny

Ve vztahu k cíli naší práce je důležité zmínit i jednotlivé funkce, které rodina má vůči svým členům. Funkce rodiny dle Krause je biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomická, ochranná a sociálně výchovná. Biologicko-reprodukční funkce má význam pro jedince, kteří tvoří rodinu i pro společnost jako takovou. Společnost potřebuje pro svůj rozvoj takový počet dětí, kteří tyto výhledy naplní. Sociálně-ekonomická funkce vnímá rodinu jako významný prvek v systému společnosti. Členové rodiny se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry ekonomického trhu a ten je na nich zcela závislý. Ochranná funkce je významná pro zajišťování životních potřeb všech členů rodiny. Pod touto funkcí lze vidět zajištění ochrany, zázemí, vytvoření pocitu bezpečí, lásky, podpory a pochopení. Sociálně-výchovná funkce mluví o rodině jako o primární sociální skupině, která učí dítě přizpůsobovat se životu a osvojovat si základní návyky a chování, které jsou pro danou společnost v normě. (Kraus, 2008)

2.2 Funkčnost rodiny – od bezproblémového fungování k rodině nefungující

Funkčnost rodiny se dělí dle Dunovského na čtyři základní typy. Jak jsme již zmiňovali v úvodu této kapitoly o rodině, jedná se o rodinu eufunkční, problémovou, dysfunkční a afunkční. Při sestavování těchto čtyř typů přihlížel k sociálně ekonomickému statusu rodiny, k její stabilitě, k jejímu složení a k osobnosti rodičů vůči dítěti. **Eufunkční rodina**, je taková rodina, kde je zajištěn optimální vývoj tělesných i duševních funkcí dítěte. Eufunkční rodina je jediný typ rodiny, která je po všech stránkách „zdravá“. V této rodině je plně funkční systém hodnot, který všichni členové uznávají. Mezi jednotlivými členy rodiny panuje vzájemná bezproblémová komunikace, důvěra, pomoc, starost a sociální podpora. Druhým typem je **problémová rodina**. Problémová rodina je taková, kde se vyskytují poruchy bazálních funkcí, které ale neohrožují existenci rodiny, ani zdravý vývoj dítěte v oblasti vývoje, psychiky ani osobnosti. Jinými slovy lze říci, že rodina přichází do styku s problémy, se kterými se dokáže vypořádat převážně sama. Vyhledá-li rodina odborníka, dokáží její členové své problémy dobře popsat, uvědomit si je a poté spolupracovat na jejich řešení. Třetím typem je **dysfunkční rodina**. Dunovský popisuje tento typ rodiny jako takový, kde jsou charakteristické vážnější poruchy některých funkcí. Tyto poruchy funkcí poškozují rodinu jako celek a narušují vývoj dítěte. Čtvrtým typem dle Dunovského je **afunkční rodina**. V tomto typu rodiny se vyskytují poruchy, které dítěti znemožňují závažným způsobem vývoj a hrubě narušují smysl a existenci rodinného soužití. (Dunovský, 1986)

Funkčností rodiny se zabývaly i Zelená a Klégrová. Tyto autorky rozdělily funkčnost rodiny podobně jako Dunovský. Rodiny dělí na funkční, problémové, dysfunkční a afunkční typy. **Funkční rodinu** charakterizují jako takovou, kde jsou zajištěny všechny podmínky pro zdárný vývoj dítěte. V populaci je takovýchto rodin většina – přibližně 86 %. **Problémová rodina** je dle nich taková, kde se vyskytují závažnější poruchy rodinných funkcí, ale pro rodinu neznamenají závažnější problém. Většinou

se s ním umí vypořádat sama. Potřebuje-li vyhledat pomoc odborníka, dokáže si plně uvědomit a spolupracovat. Jedná se převážně o jednorázovou pomoc. V populaci se s takovými rodinami setkáváme přibližně mezi 12–13 %. V **dysfunkční rodině** se již projevují vážné poruchy některých, nebo všech rodinných funkcí. Tyto poruchy bezprostředně ohrožují, nebo poškozují zdárný vývoj dítěte a rodinu celkově narušují. V tomto typu rodiny je třeba využít pomocné opatření zvenčí, protože rodina není schopná problém sama zvládnout. Využívá se zejména opatření zaměřených na sanaci rodiny. Tento typ rodiny se v populaci vyskytuje přibližně ve 2 %. Posledním typem rodiny je **rodina afunkční**. V tomto typu rodinného soužití rodina zcela selhává a nedokáže plnit své poslání a úkoly a dítěti v rodině tím velice závažně škodí. Jediným možným řešením, které je pro dítě vhodné, je odebrání ho z původní rodiny a umístění jej do rodiny náhradní nebo do jiné péče. V tomto typu rodiny není již sanace možná. V populaci se tento typ rodiny vyskytuje v 0,5 %. (Klégrová 2006; Zelená, 2006)

V empirii budeme pracovat s dysfunkčním typem rodiny, kdy se v její funkci projevují vážnější poruchy. Tyto poruchy narušují rodinný systém jako celek a ohrožují nebo poškozují vývoj dítěte. Poruchy rodinného systému jsou u našich respondentů způsobeny významnou blízkou osobou, která má manipulativní rysy chování a její manipulace dopadá na dítě i rodinu.

2.3 Rodinní členové – děti, rodiče a prarodiče

V této kapitole se zaměříme na jednotlivé členy rodiny základní – což jsou děti a rodiče a u typu rodiny rozšířené se budeme zabývat prarodiči. V naší bakalářské práci jsme se rozhodli zaměřit svou pozornost právě na tyto tři skupiny rodinných příslušníků, protože se s nimi budeme setkávat i při našem výzkumném šetření při rozhovoru s respondenty.

Ve spojitosti s tématem naší práce bychom chtěli vyzdvihnout důležitý fakt ohledně manipulace rodinných členů, který ve své knize popisuje Nazare-Aga. Ať už jde o

otce, nebo matku s manipulativním chováním, na projevech jejich manipulace druhými lidmi to nic nemění. Jejich rozdílnost je pouze v občasné odlišné strategii. (Nazare-Aga, 2016)

V České Republice se rodičovstvím a rodinou zabývá i Listina základních práv a svobod v hlavě čtvrté hospodářská, sociální a kulturní práva ve článku 32. Ve článku 32 (1) se můžeme dočíst, že: „*Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.*“ (ČESKO, 1993 str. 21) Ve článku 32 (4) se dočteme, že: „*Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů, děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.*“ (ČESKO, 1993 str.22)

2.3.1 Dítě z pohledu psychologie, sociologie a pedagogiky

Dítětem se zabývá mnoho oblastí – sociologie, psychologie, pedagogika, právní systém a lékařské vědy. V naší práci se zaměříme ve stručnosti na sociologickou, psychologickou a na pedagogickou oblast. Na tyto oblasti se v naší práci zaměříme z důvodu, že nejvíce korespondují s cílem naší práce, který se zaměřuje na zjištění zkušenosti dospělých s manipulativní výchovou v primární rodině respondentů. Chtěli bychom upozornit na sociální postavení a role dítěte jak v rodině, tak i v sociální skupině, kde je postavení dětí rodičů manipulátorů odlišné od postavení dětí nemanipulativních rodin. Dále bychom chtěli poukázat na odlišnost vývoje dětí v psychologické oblasti, které vyrůstají pod vlivem manipulativního blízkého, protože tyto děti jsou díky manipulativní výchově jiní v oblasti sebekontroly, samostatnosti, zodpovědnosti, emocionální rovnováhy a v jiných oblastech psychiky. V pedagogickém kontextu bychom chtěli poukázat na oblast výchovy, která je u dětí, které vyrůstají pod manipulativním vlivem odlišná od dětí, které pod tímto stylem výchovy nevyrůstají.

Sociologie se zaměřuje u dítěte na jeho sociální postavení, role, problémy dítěte, dětmi jako sociální skupinou a dětstvím jako součástí životního cyklu jedince. V této oblasti jsou teoretické i metodologické přístupy málo rozvinuty, proto se sociologie dítěte zabývá dítětem samotným v empirické poloze. Význam dítěte se zvyšuje díky sociologii dětí v oblasti uvědomění si, že dítě je v centru systému, a ne pouze na periferii, proto by měly být děti vnímány jako plnohodnotné bytosti. (Navarová, 2018)

V psychologické oblasti je na dítě jako na člověka nahlíženo již od početí, nikoliv až od narození. Tímto svým postojem klade psychologie vůči dítěti veliký důraz na ochranu dětí již v perinatálním období. Dle psychologického pohledu dosahuje dítě dospělosti nejen díky věkové hranici, ale i tehdy, když naplní určitá psychická kritéria jako jsou samostatnost, zodpovědnost, sebekontrola, spolehlivost, autentičnost, emocionální rovnováha, vhodná profesionální orientace a vysoká úroveň partnerských vztahů. Psychologie pojímá dětství jako plnohodnotnou etapu lidského života, která je velice specifická, proto klade veliký důraz na stát a společnost ve kterém se dítě nachází, aby mu umožnili kvalitní podmínky pro pozitivní rozvoj psychiky a jeho osobnosti. (Pešlová, 2010/2011)

Z pedagogického hlediska na dítě nahlížíme jako na člověka vytvořeného na základě psychologických a biologických kritérií, kdy respektujeme vývoj jednotlivých lidských etap. Předmětem pedagogiky je výchova, která by měla být cílevědomá, plánovitá a všestranná. Výchovu jako takovou zajišťují zejména rodiče, nebo jiní zákonní zástupci dítěte. Do výchovného procesu se také zapojují stát a společnost díky vzdělávacímu systému v ČR – škole. (Pešlová, 2010/2011)

Dítětem se lze zabývat i z hlediska vývojových teorií. Pro naši práci je oblast vývojových teorií důležitá, protože se zaměříme na zkušenosti dospělých s manipulativní výchovou. Jak je zmíněno níže, každý člověk prochází určitými vývojovými etapami, které mohou být, ale narušeny právě kvůli manipulaci v primární rodině. V naší práci se zaměříme na vývojové teorie, které zmiňuje Vágnerová a na vývojové teorie Piageta a Eriksona. Vágnerová zmiňuje vývojové teorie, které

akcentují nejen zrání a učení, ale sleduje i kvalitu změn v procesu vývoje jedince. Dle autorky jde o teorie: „... které se neliší jen mírou důrazu na zrání nebo na učení, ale i podle toho, zda považují psychický vývoj za plynulý, nepřetržitý proces, který tvoří mnoho dílčích změn, nebo zda diferencují kvalitativně odlišné vývojové fáze. Psychický vývoj chápou jako plynulé kontinuum dílčích změn především takové teorie, které kladou větší důraz buď na učení nebo na rozvoj vrozených dispozic (do kategorie zdůrazňující učení patří např. teorie L. Vygotského). Pojetí psychického vývoje jako sledu kvalitativně odlišných etap je součástí vývojové teorie J. Piageta a E. Eriksona.“ (Vágnerová, 1999 str. 14)

Piaget se zabýval především kognitivním vývojem v dětském věku. Tento vývoj rozdělil do pěti základních etap. První etapa se nazývá fáze senzomotorické inteligence, trvá od narození do 2 let. Druhá etapa je fáze symbolického a předpojmového myšlení, trvá od 2 do 4 let. Třetí etapa se nazývá fáze názorného myšlení, trvá od 4 do 7 let. Čtvrtá fáze jsou konkrétní logické operace, trvá od 7 do 11 let. Poslední pátá fáze jsou formální logické operace a nastává v 11–12 letech. (cit. dle Vágnerová, 1999) S ohledem k tématu naší práce bychom zde zdůraznili zejména poslední pátou fázi, která může být významně ovlivněna manipulativní výchovou. V této fázi dítě dokáže myslet logicky o abstraktních pojmech, zabývá se budoucností, abstrakcí a ideologickými problémy.

Ve vývojové teorii Eriksona poukážeme na jeho jednotlivé vývojové fáze – tyto mohou být u lidí, kteří prošli manipulativní výchovou rozdílné oproti jejich vrstevníkům, právě kvůli manipulování stran významné blízké osoby. Erikson vycházel z psychoanalýzy, nicméně ve své teorii psychického vývoje bere v potaz i sociálně kulturní vlivy. Rozlišoval osm vývojových fází – takzvaných osm věků člověka. Každé stadium psychického vývoje popsal jako konflikt dvou tendencí – pozitivní a negativní tendenci. Další rozvoj psychického vývoje je dle něj závislý na vyřešení příslušného vývojového konfliktu. Zlepšení vývojového konfliktu spočívá v jeho vyřešení. První fáze je konflikt základní důvěry v život proti základní nedůvěře (0–1 rok). Druhá fáze je konflikt autonomie proti studu a pochybám (od 1 do 3 let). Třetí

fáze je konflikt iniciativy proti pocitům viny (od 3 do 6 let). Čtvrtá fáze je konflikt snaživosti proti pocitu méněcennosti (od 6 do 12 let). Pátá fáze je konflikt identity proti zmatení rolí (od 12 do 19 let). Šestou fází je konflikt intimity proti izolaci (od 19 do 25 let). Sedmou fází je konflikt generativity proti stagnaci (od 25 do 50 let). Poslední osmá fáze se zaměřuje na konflikt integrity proti zoufalství (od 50 let). (Erikson, 2015; Vágnerová, 1999)

Je třeba mít na zřeteli, že děti mají svá práva a že právě jejich významní druzí mohou tato práva porušovat právě manipulací, kterou vůči nim užívají. Níže uvádíme práva dítěte, která manipulativní významný druhý více či méně porušuje, podrobněji a opíráme se o stanovy WHO - (World Health Organization) – Světové zdravotnické organizace. Definice dítěte je dle Úmluvy WHO v článku 1 definována následovně: *“ Pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jež se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Výbor pro práva dítěte, výkonný orgán řídící se Úmluvou o právech dítěte, doporučuje všem zemím, aby přehodnotily hranici dospělosti, pokud je stanovena pod 18 let věku. “* (Úmluva o právech dítěte, 2018) Úmluva dále definuje nejlepší zájem dítěte v článku 3 takto: *„Zájem dítěte musí být zohledněn při jakékoliv činnosti týkající se dětí. Všichni dospělí by měli dělat rozhodnutí podle toho, co je nejlepší pro děti, jelikož tato rozhodnutí je přímo ovlivňují. Toto pravidlo se vztahuje také na finanční politiku země, na legislativu, na rozhodnutí týkající se budoucnosti jako takové.“* (Úmluva o právech dítěte, 2018) Dítě má dle WHO právo na život, přežití a rozvoj. Této oblasti se věnuje v článku 6 a definuje ji následovně: *„Děti mají právo žít. Vlády jednotlivých zemí odpovídají za to, že děti mohou žít a vyrůst ve zdravém a bezpečném prostředí.“* (Úmluva o právech dítěte, 2018) Dle WHO bychom měli mít respekt k názoru dětí, týká se to článku 12, kde tuto oblast popisuje takto: *„Když dospělí dělají rozhodnutí, která ovlivní život dětí, mají děti právo se k tomuto rozhodnutí vyjádřit a jejich názor by měl být brán v potaz. To však neznamená, že děti mohou rodičům říkat, co mají dělat. Úmluva o právech dítěte se snaží motivovat dospělé, aby naslouchali dětem a zahrnuli je do rozhodovacího procesu – nedává v žádném případě nadvládu nad*

dospělými. Článek 12 doporučuje přizpůsobit dialog s dětmi jejich věku a stupni vývoje. Schopnost formovat a vyjadřovat své názory se utváří během dětství a mnoho rodičů proto přirozeně věnuje větší pozornost názorům dospívajících než dětí na základní škole, přestože mají rovnocenné postavení v rodině.“ (Úmluva o právech dítěte, 2018)

2.3.2 Rodiče jako prvotní pečovatelé v kontextu práv a povinností vůči dítěti

Rodičem se všemi zákonnými právy a povinnostmi vůči dítěti je člověk od narození dítěte až do jeho svéprávnosti. Rodič má vůči dítěti určité povinnosti a má práva daná rodičovskou odpovědností. Většinou se v pojmu rodič rozumí otec a matka. Rodiče mají takzvanou rodičovskou odpovědnost, která zahrnuje péči o dítě a jeho všestranný rozvoj. Rodiče mají vůči dítěti i povinnost jej ochraňovat, zajistit mu adekvátní vzdělání, výchovu a bydliště. Rodiče musí své dítě zastupovat a spravovat jeho majetek. Rodič má jako povinnost upřednostňovat práva dítěte. Rodičovských povinností a práv se není možné vzdát, o změnách rozhoduje vždy soud. (Kdo je to, 2017)

Šmajdová Búšová popisuje matku v souladu s Bowlbym a Winnicotem. Matce, jako rodičovské osobě rozumíme jako významnému druhému. U matky, která pociťuje k dítěti typickou, pravou mateřskou lásku, je vidět stav, kdy se dokáže plně přizpůsobit potřebám dítěte. Matka je dle nich dále schopná si udržet drobné detaily osobní techniky v péči o dítě. Matka dále poskytuje dítěti zjednodušené emocionální a fyzické prostředí, jakož i soustavnou a prostou péči. Dokáže přiměřeně a diferencovaně reagovat na signály svého dítěte. Když je třeba, dokáže své dítě chránit, utěšit a uklidnit. (Šmajdová Búšová, 2015) Vůči zaměření naší práce bychom zde vyzdvihli to, že matka, která na své dítě uplatňuje manipulaci a má narcistickou poruchu

osobnosti nedokáže tyto popsané body výše naplnit z důvodu, že v některých situacích staví sebe nad potřeby svého dítěte.

Otcem se rozumí rodič mužského pohlaví. Aby se muž stal otcem, musí nejen zplodit dítě, ale i přijmout roli otce. Být otcem symbolizuje ochotu přijmout odpovědnost za dítě a vychovávat jej. Otec je oproti matce většinou pro dítě symbolem aktivity a otevírá mu svět myšlení, kázně, pravidel, zákona, dobrodružství... Otec oproti matce také častěji ve svých dětech podněcuje vyšší odvahu a nezávislost. (Kristková, 2015) Zde bychom v kontextu cíle práce upozornili na to, že otec, který manipuluje svými dětmi pro ně nemůže často být například zmiňovaným symbolem aktivity, dobrodružství a otevírání se světu myšlení, protože manipulativní otec v těchto případech jedná tak, že dítěti omezuje, nebo zcela zamezuje jeho aktivity používáním manipulativních technik.

2.3.3 Prarodiče jako podporovatelé vs. prarodiče vykazující manipulativní znaky

Ideální prarodiče bychom mohli výstižně popsat dle Matějčka a Dytricha: „V obecném povědomí vidíme svou babičku a dědečka jako hluboce zralé lidi s šedivými vlasy, moudré a klidné, na které se celá rodina obrací v otázkách, se kterými si neví rady. Vnoučata se k nim chovají zcela jinak než ke svým rodičům, mají k nim úctu, cítí se s nimi dobře a vyhledávají je jako významnou emoční podporu.“ (Matějček, 1997 str. 23)

Význam prarodičů ve vztahu k vnoučatům je nesmírně důležitý. Předávají jim skrze svá vyprávění své zkušenosti ze života a mají mnohdy nemalý vliv v jejich výchově. Tento fakt potvrzuje Vágnerová: „*Ve vztahu k vnoučeti představují prarodiče jakousi psychosociální pojistku, která by mohla kompenzovat nebo alespoň doplňovat rodičovské působení.*“ (Vágnerová, 2000 str. 428) Dále se ve své knize zabývá tím,

že prarodiče jsou vůči svým vnoučatům víc emocionální, jsou klidnější a mají méně osobních zájmů než rodiče dětí. Vůči vnoučeti jsou také mnohdy méně kritičtí než rodiče dětí a pozitivně potvrzující. Prarodiče se vůči svým vnoučatům staví jinak i v oblasti sociálních rolí a vyžadují od nich odlišné věci oproti jejich rodičům. Děti většinou reagují na činnosti s prarodiči pozitivně a tím nenásilně přebírají určitou tradici od svých prarodičů. (Vágnerová, 2000) Zde bychom chtěli upozornit na to, že někteří prarodiče mohou být také manipulátory a mohou vykazovat manipulativní znaky jako jsou například lhaní, vyžadování u druhých dokonalosti, zpochybňování druhých, egocentrismus a jiné. Díky tomu se mohou děti vůči prarodičům a prarodiče vůči vnoučatům, stavět jinak, než jak jsme si popisovali dle Vágnerové v tomto odstavci.

Na vztah mezi prarodiči – pěstouny a jejich vnoučaty se ve svém výzkumu zaměřili Fuentes, Bernedo a Fernández – Molina. Tito autoři analyzovali několik charakteristik mezi pěstounskými prarodiči a jejich vnoučaty. Mezi tyto charakteristiky patřily náklonnost, komunikace a výchovné styly, které prarodiče uplatňovali (liberální, autoritativní a autoritářský styl výchovy). Jejich výzkumný vzorek tvořilo 54 respondentů – prarodičů ze španělské provincie Málaga, kteří se starali o celkem 70 vnoučat ve věkovém rozmezí 11 a 17 let. Co se týká hlediska výchovy, přiznalo 60 % prarodičů, že svá vnoučata vychovávají stejně jako své děti. Z těchto 60 % udává necelých 39 % prarodičů, že učinilo změny ve výchovných metodách. Tyto změny jsou v oblasti tolerance a vzájemné komunikace. Při utváření a prosazování pravidel, využívají prarodiče především autoritativní výchovný styl, který následuje autoritářský výchovný styl a v poslední řadě využívají liberální výchovný styl. (Fuentes, 2008)

3 Výchovné styly v kontextu vztahu vychovatele a vychovávaného

Výchovný styl je způsob výchovy, který odráží vzájemný vztah vychovatele (rodiče) a vychovávaného (dítěte). Způsob, jakým budou rodiče svého potomka vychovávat je ovlivněn několika faktory – jsou to povahové vlastnosti rodičů, jejich zkušenost s výchovou, doba, ve které výchova probíhá, rodinné zázemí, ze kterého rodiče pochází, země, ve které rodiče žijí (vyrůstali) a její kulturní tradice... V dřívějších dobách se v rodinách uplatňoval zejména autoritativní výchovný styl, kde se dítě vždy muselo podřídit příkazům svého vychovatele a na názory dítěte se nebraly žádné ohledy. V současnosti se nejvíce setkáváme s demokratickým stylem výchovy, který je specifický tím, že v něm spolupracuje dítě a rodič a navzájem se respektují. (Blažková, 2013) S ohledem na téma naší práce se zaměříme zejména na styly výchovy, které jsou uplatňovány v rodinách, kde se nachází manipulující rodič. Manipulace se může zejména objevit ve výchovném stylu autoritářském, zanedbávajícím, nadměrně ochraňujícím, perfekcionistickém a v zavrhujeícím výchovném stylu.

Výzkumné studie, které se zabývají dopadem rodinného prostředí na dítě, vykazují především dvě oblasti chování rodičů vůči dítěti. První oblastí je citový vztah k dítěti, kdy rodiče projevují lásku a kdy dochází k trestání dítěte. Druhou oblastí je způsob usměrňování dítěte, kdy se projevuje jeho závislost a nezávislost na rodičích. Jako prioritní se jeví zejména emocionální dimenze výchovného působení. Tato dimenze zahrnuje výchovné prostředí, které poskytuje dítěti dostatek náklonosti, lásky, bezpečí a opory. V oblasti prosociálního chování poukazují na to, že významný faktor při utváření, rozvoji a ovlivňování prosociální orientace dítěte je přednostně rodinné prostředí ze kterého dítě pochází. Dítě ve své primární rodině získává vzory pro své budoucí chování, vědomosti, dovednosti, pravidla a normy slušného chování.

Z těchto vyjmenovaných faktorů vyplývá, že prosociální chování dítě je ovlivňováno zejména strukturou rodiny, vztahy uvnitř rodinného systému, rodinnými hodnotami, výchovnými postupy, které se v rodině uplatňují a psychosociálním klimatem rodiny. (Kaňkovská, 2007)

U **autoritářského typu výchovy** je typické, že rodič vůči dítěti uplatňuje výchovné postupy, které jsou typické vysokou mírou vyžadování, autoritářství, diktátorství, tvrdých trestů a disciplíny. Na dítě to má poté nemalý dopad v oblasti psychiky. Děti, které vyrůstají v autoritářské výchově jsou neurotické, často jsou autoagresivní, ostýchaví, svárliví, neschopní kompromisů, pociťují vnitřní netoleranci a mají problémy ve společenské životě. Rodič dítě převážně vychovává bez většího množství projevení lásky (odmítá dítě) a zároveň má vyšší potřebu řídit (kontrolovat). (Peterková, 2014)

Helus tvrdí, že: „Autoritářskou výchovou rozumíme výchovu založenou na převládajícím uplatňování příkazů, zákazů a trestů, opírající se o ovládnutí dítěte hrozbou zavržení či odmítnutí lásky.“ (Helus, 2004 str. 46)

Příkladem manipulace u autoritářské výchovy může být dle Nazare-Aga: „Už když jsem byla malá, matka mě často nutila, abych si s ní šla promluvit, a muselo to být neprodleně. Bylo třeba odpovídat a vysvětlovat. V současnosti chce, abych se k něčemu vyjádřila, i když na to nejsem připravená. Nedaří se mi odpovídat správně, aby mi dobře rozuměla.“ (Nazare-Aga, 2016, str.15)

U **zanedbávajícího stylu výchovy** má rodič vůči dítěti odmítavý postoj, dalo by se říct, že jej vychovává téměř bez lásky a dítěti dává vysokou míru autonomie (samostatnosti). Co se týká výchovných postupů, je rodič velice často nezúčastněný, lhostejný a zanedbávající. Tento výchovný styl v dítěti vzbuzuje vzpurnost, agresivitu a odmítání sociálních pravidel. (Peterková, 2014)

U zanedbávajícího stylu výchovy se můžeme setkat například s touto situací: „Otec vedl dvojí život. Došlo mi to v patnácti, ale matka nic nevěděla (nebo vědět nechtěla).

Otec byl často pracovně mimo domov a utrácel spoustu peněz jenom za sebe – za restaurace, zábavu, dovolené, motorky a podobně. Rodiče měli oddělené účty a matka dělala všechno pro to, aby nějak utáhla domácnost. Byli věčně bez peněz, takže máti musela v jednom kuse šetřit.“ (Nazare-Aga, 2016 str. 17-18):

Pro **nadměrně ochraňující výchovný styl** je typické, že rodič to s dítětem myslí dobře, zvýšeně jej ochraňuje, přivlastňuje si jej a je vůči dítěti nadmíru shovívavý. Tímto svým chováním vzbuzuje u dítěte vůči sobě nezdravou závislost na svou osobu a dítě se stává celkově nesamostatné. Dítě se takovému rodiči zvýšeně podřizuje a je poslušné vůči jeho požadavkům. Dále je dítě je povolné, egocentrické, emočně labilní, trpí nízkou sebejistotou a jeho chování vůči okolí je přelétavé. Díky tomu, že rodič dítě nenechá ve větší míře samostatně fungovat, utápí v něm tvořivost. Rodič dítě vychovává s láskou (akceptuje jej), ale zároveň má potřebu jej zvýšeně řídit (kontrolovat). (Peterková, 2014)

Nadměrně ochraňující výchovný styl charakterizují například tyto věty – příklad z praxe dle Nazare-Aga: „Během dospívání jsem byla velká rebelka. Když jsem chtěla jít ven, diskutovala jsme s matkou o svých plánech, dohadovala se s ní, ale vždycky jsem nakonec rezignovala, jakmile na mě vytáhla obviňující argumenty typu: „Tak dobře, já ti v tom bránit nebudu, můžeš si jít, ale pamatuj si, že celou noc nezamhouřím oko, a jestli budu zítra unavená, bude to jediné tvoje vina.“ (Nazare-Aga, 2016 str. 14)

Perfekcionista styl výchovy je charakteristický tím, že rodič se přehnaně snaží, aby jejich dítě bylo ve všem nejlepší. Vyžadují, aby bylo perfektní doma, ve škole, v zájmech dítěte, a v oboru, který má v jejich očích vysokou hodnotu (příprava na budoucí povolání). Rodiče jsou natolik zaslepení vidinou úspěchu svého dítěte, že nejsou schopni reálně hodnotit možnosti svého dítěte. Skrze dítě si většinou kompenzují své vlastní neúspěchy. (Šlahorová, 2010)

Příkladem manipulace u perfekcionista stylu výchovy může být tato vzpomínka – příklad z praxe dle Nazare-Aga: „Trávil jsem několik dnů u matky a v tom zazvonil telefon. Zrovna jsem byl v jiné místnosti, ale z útržku rozhovoru jsem vyrozuměl, že

máti právě mluví s jednou mou kamarádkou z fakulty a informuje ji, co je u mě nového! Slyšel jsem, jaké nepřesnosti jí o mně napovídala, jenom aby si mohla hladit vlastní ego – nafukovala úroveň administrativního kurzu, který jsem úspěšně absolvoval, a podobně...“ (Nazare-Aga, 2016 str.101)

U **zavrhujícího stylu výchovy** zaujímá rodič vůči dítěti nevraživý postoj a projevuje se spíše ve skryté formě než ve zjevné. Rodiče dítě zavrhnou nejvíce tehdy, když jim svou existencí připomíná nějakou životní strast (nechtěné dítě, otrěs, hluboké zklamání...), nebo když dítě nesplňuje ideální představy svých rodičů svou fyzickou, nebo duševní stránkou. Rodiče své dítě poté nevědomě, nebo i vědomě trestají, omezují a utlačují. Takové dítě je poté vzdorovité, protestující, nebo naopak pasivní a rezignované. (Šlahorová, 2010)

Příkladem manipulace u zavrhujícího stylu výchovy můžou být například tyto věty, které zaznamenala ze své praxe Nazare-Aga: „Ty tam! (Otec volá na syna...)“, „Nemůžu uvěřit, že tenhle usmrkanec někdy doroste“. “Víte, můj syn není žádná výhra...” (Matka doprovázející třiatvacetiletého syna, spořádaného a klidného chlapce, vážně se věnujícího studiu, k vlastníkům, kteří se rozhodují mezi zájemci o pronájem garsonky. Tomuto mladému muži ji nakonec nepronajmou...).“ (Nazare-Aga, 2016 str. 62-63)

4 Manipulace jako jednání nerespektující vědomí a svobodnou vůli druhého člověka

V následující kapitole se pro utvoření vhledu do dané tematiky zaměříme na manipulativní chování jako takové. Další část je zaměřena na patologii manipulativní osobnosti, kde se budeme zabývat narcistickou poruchou osobnosti, protože patologicky manipulující osobnosti touto poruchou osobnosti zpravidla často trpí. Součástí této kapitoly je i identifikace manipulativního rodiče, kde se zaměříme na hlavní rysy chování rodiče, který manipulaci využívá vůči svým potomkům. Dále se budeme zabývat následky manipulativního chování a zmíníme vybrané techniky obrany před manipulací od kontramaniplulace k vystoupení ze hry.

4.1 Manipulativní chování směřující k druhým lidem a manipulace s vlastními prožitky

Jedinec, kterého nazveme manipulativní osobností, musí mít dle Nazare – Aga nejméně 14 znaků z 30 pro odhalení manipulativní osobnosti. Sestavila 30 znaků sloučením třinácti aspektů manipulativní dle Boisvert a Beaudry a zbylých 17 znaků sestavila během svých stáží v nemocnici, od svých pacientů či z jiných institucí. (Nazare-Aga, 2016)

Dle Klimeše lze manipulativní chování dělit na manipulaci s lidmi a na manipulaci se svými vlastními prožitky. U manipulace se svými vlastními prožitky jde o to, aby si jedinec rozšířil svůj vlastní vztah k druhým lidem. Při tomto druhu manipulativního chování jde o to, aby si jedinec silou vůle navodil jiné prožitky, než cítí v dané situaci. Příčinou tohoto chování může být narušený vztah k sobě samému. Může tam spadat sebe nenávisť, sebedestrukce a porucha mentální reprezentace druhých. U manipulace s druhými lidmi má manipulující osoba buď egocentrický, nebo altruistický záměr. Při

hodnocení manipulativního chování je důležité mít na paměti, že je třeba nahlížet na dané chování z více úhlů – z morálního, etického, právního a teologického hlediska. (Klimeš, 2015)

Manipulující osobou se člověk stává již od dětských let. Aby se jí stal, musí splňovat určité vývojové podmínky, aby si mohl osvojit pravidla manipulace a mohl je aplikovat v osobním životě. První podmínkou je schopnost kooperativní hry s pravidly a rolemi. Této hry jsou schopny děti od tří let věku. V tomto období si děti často hrají společně a jsou ochotné střídat své hrací role a půjčovat si hračky. Druhou podmínkou je umění rozlišit úmysl druhého od výsledku jeho chování. Dosáhnutí tohoto stupně, se pozná podle toho, že se dítě začne smát v situacích, které vyžadují takovouto úvahu. Například když při opékání buřtů spadne buřt z vidlice do ohně, směje se, protože už ví, že původně bylo v úmyslu buřt na vidlici upéci. Děti, které nedosáhly tohoto stupně vývoje se této situaci nedokáží smát – neví proč to je k smíchu. Třetím stupněm je znalost zákonitostí sociální směny. Do tohoto stupně spadá schopnost ocenit danou věc, umět rozlišit, zdali byla směna výhodná, prodělečná nebo spravedlivá. Čtvrtým stupněm je dosáhnutí teorie mysli či mentalizace. Tím se myslí stav, kdy dítě pochopí, že druhý člověk má ve svých myšlenkách v hlavě něco jiného než ono samo. Tímto stupněm se dítěti otevírá nová možnost, jak se naučit pracovat s vědomou lží, úskoky a podvody. (Klimeš, 2015)

Dle Klimeše se předchozí výčet pravidel dá rozdělit do tří axiomů. Prvním axiomem je hra na silné a slabé, kdy silnější vítězí. Druhým axiomem jsou pravidla boje, která jsou nepsaná a nevyřčená. Tato pravidla musí každý sám odhalit metodou pokus-omyl. Třetím axiomem je fakt, že silný jedinec nic nepotřebuje, nic mu nevádí a nic mu nechybí. Slabý jedinec je naopak ten, kdo něco potřebuje, něco mu vadí a něco mu chybí. (Klimeš, 2015)

4.2 Patologie manipulativní osobnosti

Dle Bernsteina má manipulativní osobnost hluboce zakořeněny projevy nepřizpůsobujícího se chování ve své osobnosti. Nepřizpůsobující chování se projevuje u této osobnosti zjevnými odchylkami ve dvou a více oblastech, patří mezi ně odlišnosti ve vnímání, myšlení, cítění a utváření vztahu s druhými lidmi. (Bernstein, 2008) Manipulující osobnost si není plně vědoma svého nepřizpůsobivého chování, a tak si svou odlišnost od svého okolí ani nepřipouští.

Ten, kdo záměrně používá manipulativní chování je i dle Nazare-Aga člověkem s patologickým chováním. Tato porucha osobnosti se od ostatních poruch odlišuje tím, že svou poruchu osobnosti si zásadně nepřipouští. V psychiatrii se pro toto patologické jednání používá termín Narcistická osobnost. (Nazare-Aga, 2016)

U narcistické poruchy osobnosti dochází k typickým představám o své velkoleposti – podle sebe je úspěšný, talentovaný, nádherný a vysoce eroticky přitažlivý. Tito lidé mají neustále potřebu získávat obdiv od jiných lidí. Typickým znakem této poruchy osobnosti je nedostatek empatie a neochota rozpoznávat a chápat pocity jiných lidí. V mezilidských vztazích se snaží využívat přednosti druhých k dosažení vlastních cílů. V komunikaci s lidmi je často arogantní a jeho chování je zpupné. Velice často se stává, že cítí uje závist vůči ostatním lidem, nebo je sám přesvědčen, že mu druzí lidé závidí. Společenská a intelektuální sféra není nijak narušena, proto ji manipulativní osobnosti využívají ku svému prospěchu. (Nazare-Aga, 2016)

Dle Bernsteina je cílem narcistických osobností naplno prožívat své velkolepé představy o jejich převyšující chytrosti, nejvyšší nadanosti a o tom, že jsou lepší než druzí lidé. Narcistický člověk má sebe na prvním místě, a proto podle toho i tak jedná – málo kdy udělá tento člověk něco, co by bylo pouze pro prospěch druhých, a ne v jeho. (Bernstein, 2008)

Prožívání manipulátorů je oproti ostatním lidem velice odlišné. Zatímco běžný člověk prožívá většinu denní doby s pozitivní náladou, manipulátor prožívá den spíše

negativně. Dobré nálady manipulativní osoba mívá pouze jednou za čas, a to v krátkých intervalech. Tyto krátké intervaly by se daly přirovnat k jakýmsi hrotům – na vrcholu prožívá manipulátor výrazný pocit vítězství, ale tento pocit velice záhy odezní. Pro manipulující osobu je tento stav výrazně dobré nálady velice důležitý a dochází ke vzniku psychické závislosti. Pokud se stane, že manipulátorovi manipulace nevyjde – nedostaví se hrotová fáze štěstí a u manipulátora se může projevit výrazná deprese. Pokud manipulativní osobnost vyhledá pomoc odborníka, je třeba aby jej nejdříve naučil žít v trvale neutrální náladě. Pokud se tak nestane, není možno manipulátora zbavit těchto pomyslných náladových hrotů, protože právě tyto hroty jsou pro manipulativní osobnost jedinou cestou k lepší náladě z té trvale špatné. (Klimeš, 2015)

Manipulující osobnost je charakteristická svým egoismem a egocentrismem. U některé manipulující osobnosti dochází nevědomky k chronické sebenenávisti. Tato patologická sebenenávist uzavírá manipulátora do jakési ulity od okolního světa, zabraňuje mu v kontaktu s druhými lidmi a tím pádem znemožňuje i posun k lepšímu. Stává se tak například u lidí, kteří se dlouho nemohou vyrovnat s partnerským rozchodem. Tvrdí, že s rozchodem odešla i lepší část této osobnosti a zbyla jim jen ta horší. Ze svých skrytých pravidel manipulace si manipulátor myslí, že silnější osobnost vždy řekne „ne“. Tím pádem se domnívá, že na jakoukoliv jeho prosbu se dozví „ne“ od každého – protože „ne“ je odpověď silné osobnosti. Snaží se tedy obejít tuto situaci, aby nedal najevo to, že je slabší a potřebuje pomoc a svými manipulativními technikami se snaží danou situaci přelstít. Tímto stavem se dostává člověk, který se nenávidí do pomyslného kruhu manipulace a nadále se mu zhoršují vztahy s okolními lidmi. (Klimeš, 2015)

4.3 Identifikace manipulativního rodiče

U identifikace manipulativního rodiče je důležité rozeznat rodiče s manipulativními rysy a rodiče, který manipulaci využívá. Tento rozdíl tkví v četnosti a rozmanitosti chování za účelem přímé manipulace. K tomu patří i využívání, vykořisťování a znevažování dítěte rodičem. Rodič svým necitelným chováním vzbuzuje v dítěti nejistotu, snižuje mu sebeúctu, mate ho a vzbuzuje v něm pocity viny, kterými si rodič utvrzuje svou nadřazenost nad dítětem. Mnoho lidí o sobě otevřeně řekne, že jsou manipulátoři (aniž by věděli, že jde o patologický stav). Je proto důležité sledovat určité druhy jednání, které jsou pro manipulativní osobnost typické. (Nazare-Aga, 2016)

Růst dítěte vedle manipulativního rodiče je velmi specifický a odlišný od růstu dětí vedle běžných rodičů. Dítě zná svého rodiče z absolutně jiného pohledu, než jak ho znají kolegové, přátelé, sousedé, širší rodina a jiní lidé. (Nazare-Aga, 2016)

Abychom mohli někoho nazvat manipulativní osobností, musíme u něj rozpoznat nejméně 14 manipulativních znaků z celkového počtu 30 znaků. Tyto znaky se vyskytují většinou velmi podobně u mužů i žen jakéhokoliv věku a manipulativní osobnost má často i více jak 20 manipulativních rysů (viz příloha 1). (Nazare-Aga, 2016)

Příkladem těchto manipulativních rysů jsou stavy, kdy manipulativní osobnost obviňuje druhé ve jménu rodinných vazeb, lásky, profesního svědomí a podobně. Dalším příkladem je zpochybňování kvality, způsobilosti a osobnosti druhých, kdy kritizuje, i když se tváří, že tomu tak není, znevažuje druhé a soudí je. Dalším rysem je zasévání nesváru a podezírání, kdy rozděljuje, aby lépe vládla (může přivodit i rozchod partnerů). Dále ze sebe dělá velice často oběť, aby ji ostatní litovali. Manipulativní osobnost umí nenápadně vyhrožovat, nebo otevřeně vydírat. Častým projevem je i lhaní samo o sobě, nebo lhaní, díky kterému zjišťuje pravdu, zkresluje jí věci a vykládá je podle svého. Znakem manipulativních osob je i egocentrismus.

Když mluví, slova manipulativní osoby zní logicky a rozumně, ale její postoje, jednání a způsob života vyjevují pravý opak. Posledním významným rysem, který bych zde zmínila je nucení lidí do věcí, které by pravděpodobně z vlastní vůle nedělali. (Nazare-Aga, 2016)

Dle Novotného znamená mnohdy nešťastné dětství i nešťastnou dospělost. Rodič, který neměl šťastné dětství, často nezvládne vytvořit šťastné dětství ani svým potomkům a ti zase svým. V dnešní době je v partnerství vysoká rozvodovost a rozchodovost a děti partnerů se velice často stávají terčí manipulací rodičů. Díky tomuto stavu se je děti nevědomky učí, přisvojí si je a v dospělosti je budou také ony samy aplikovat v běžném životě. Mnoho rodičů volí při komunikaci s dítětem výhrůžky manipulativního typu: „Už tě nebudu mít rád, pokud své chování nezměníš k lepšímu!“ Tento pocit ohrožení toho, že ho rodič nebo milovaná osoba může zavrhnout, přetrvává nevědomě často až do smrti. (Novotný, 2005)

Mnohdy se také stává, že rodiče chtějí za pomoci různých manipulativních technik vychovat ze svého dítěte někoho lepšího, než byli oni sami. Skrz své dítě si snaží splnit svá přání a tužby jako jsou třeba lepší fyzická/psychická výkonnost, lepší vnější vzhled, kvalitnější povahové rysy, lepší přátelé, lepší partneři, lepší vzdělání, lepší zaměstnání...Mnoho manipulujících rodičů se snaží své dítě odlišit od ostatních – jejich dítě nosí jiná oblečení a účesy, navštěvuje jiné školy, má jiné hračky, jiné okruhy zájmů či novější elektroniku. Tímto se stává, že dospívající děti přichází o určité podněty ze strany svých vrstevníků a nedochází u nich k potřebě souznění s okolními vrstevníky. (Novotný, 2005)

Manipulativní rodiče se někdy snaží o to, naučit své děti určitým manipulátorským technikám. Vyžadují od nich, aby navenek předstíraly sílu a nezávislost. Tímto předstíráním děti ale maskují vědomě svoji přirozenou slabost a závislost. Děti se naučí předstírat to, co od nich rodiče vyžadují, ale přesto se nepřestanou bát svých strachů, a nakonec před strachy doživotně utíkají, nebo se jim naopak zvýšeně poddávají. Rodiče dále „upravují“ dítě podle svých představ, aby umělo předstírat

emoce, které skutečně nepocítuje. Dítě dle jejich výchovného stylu nepláče ani za pochopitelných situací, kdy se vyplakat potřebují. Následky těchto a jiných skutečností mají na dítě neblahý vliv jak v dětství, tak i v dospělosti. (Novotný, 2005)

4.4 Následky manipulativního chování

Hlavní tematikou této kapitoly jsou jednotlivé následky, které s sebou nese manipulativní chování. Nejdříve se budeme zabývat odčerpáváním životní energie a poté se zaměříme na tematiku stresu, který pramení z manipulativního chování. Na závěr kapitoly se budeme zabývat pojmem dysfunkční rodina, protože u rodiny, kde se vyskytuje manipulace, dochází k problémům, které podtrhávají její funkčnost.

4.4.1 Odčerpávání životní energie

Manipulativní osobnost dokáže odčerpávat energii 90 % druhých lidí. Zbýlých 10 % lidí se vůči manipulátorům staví lhostejně a jediný problém, který vůči manipulátorům mají je obtížnost komunikace s nimi a zneužívání jejich moci. Dlouhodobé soužití s manipulativní osobností vyvolává v druhých lidech pocity viny, úzkost, strach, smutek a agresivitu. Psychický diskomfort může dojít až do té míry, že u člověka vznikne deprese. U některých jedinců jsou známy totální destrukce, které ústili až v sebevraždu. Dochází k omezování psychické svobody i svobodného jednání.

Jedinci trpí často bolestmi hlavy až migrénami, mají zažívací obtíže, pocit tíže v žaludku, „knedlík“ v krku, nechutenství nebo naopak zvýšenou chuť k jídlu, svalové napětí, poruchami spánku, ztrátou dobré nálady a chutí do života. (Nazare-Aga, 2008)

Dle Novotného dochází u obětí manipulátorů k dezorientaci, častým pocitům nejistoty a bezradnosti. Dále dochází u lidí k odcizení, pocitům strádání a depresí. Mnoho lidí

může psychosomaticky onemocnět nebo i předčasně zemřít. Cílem manipulátorů je vytvořit ve svém okolí přirozeně výrazné jedince, kteří jsou poslušní a spokojení. Tito jedinci by se posléze mohli spojit v jakousi masu lidí, která by se nechala manipulátorem ovládat. Následkem manipulace dochází k rozvratu přirozené motivace jedince. Tímto stavem se změni zásadně životní směr zmanipulovaného jedince. Tento stav má na něj poté škodlivé následky jako jsou již zmiňované deprese, pocity strádání, psychosomatická onemocnění až úmrtí. (Novotný, 2005)

4.4.2 Stres

Stres je reakce organismu na novou zátěžovou situaci. Je-li adaptace na stres obtížná, objeví se příznaky reakce organismu. Čím je stres intenzivnější, tím jsou reakce organismu významnější (psychické i somatické). Při stresové situaci začíná vylučování hormonů z hypofýzy, hypothalamu a nadledvinek. Vylučování hormonů působí na činnost srdce, dýchání, svalů, krevního tlaku, jater, trávení atd. Reakce na stres je u každého člověka jiná. Stres se u lidí projevuje na 3 úrovních – psychologické, somatické, chování a výkonností rovině. V psychologické rovině může člověk pociťovat úzkost, únavu, nechuť do činností, depresi, zvýšenou podrážděnost, pokles sebevědomí a sebedůvěry. Na somatické úrovni se mohou projevat poruchy spánku, potíže s trávením, žlučnickové obtíže, svalové napětí, kožní poruchy, sexuální problémy, gynekologické obtíže, bolesti v kloubech atd. V úrovni chování dochází ke změnám chování člověka – agrese, nebo naopak úplný útlum. Někteří lidé konzumují zvýšeně alkohol, zvýšeně kouří, mají poruchy příjmu potravy, pociťují neklid a vykazují známky depresivního chování. Na výkonové úrovni se pozoruje zhoršené soustředění, zpomalenou činnost, nižší výkonost a výpadky paměti. U jedince, který je v dlouhodobém styku s manipulátorem dochází k těmto projevům a časem tyto příznaky gradují. Osobnost manipulátora je pro své okolí velikým stresorem. (Nazare-Aga, 2008)

4.4.3 Dysfunkční rodina

Pojem dysfunkční rodina znamená stav, kdy jeden, nebo i více členů produkuje maladaptivní chování ve svém rodinném systému. V těchto rodinách se velice často projevují problémy typu neřešení a popírání nastalých problémů, potlačování osobní identity, mezi členy rodiny je nejasná komunikace a v rodině jsou nezřetelná pravidla a kompetence jednotlivých členů. Každý rodinný systém se skládá z několika subsystémů. Základním subsystémem rodiny je partnerský subsystém a subsystém rodič-dítě. Partnerský subsystém hraje ústřední roli ve vývojových fázích životního cyklu rodiny. Fungování tohoto subsystému je velice důležité pro dítě, protože od něj se odvíjí určité ovlivňování a vývoj dítěte. U rodiny, kde působí manipulující rodič dochází k určitým odchylkám u prožívání dítěte oproti ostatním vrstevníkům. (Sobotková, 2001)

O opravdové dysfunkci se hovoří tehdy, když se jedná o dlouhodobý a intenzivní neshodu v rodinném systému. Dysfunkční charakteristiky se objevují většinou vícečetně a na sebe naléhající. Dysfunkční rodiny vykazují problematický vzájemný vztah rodičů dítěte, rodiče se navzájem obviňují, u rodičů se vyskytuje patologické chování ve smyslu zneužívání alkoholu, drog, gamblerství, promiskuity a jiných patologických jevů. V rodině je viditelné popírání či bagatelizování vyvstalých problémů, v rodině mají členové nevyjasněné své role (jejich role mohou být rigidní a nefunkční). Díky nevyjasnění rolí v rodině dochází mezi členy i ke zmatení v hranicích. Častým jevem v takovéto rodině je i stav, kdy se potlačuje osobní identita jedince na úkor rodinné identity a od členů této rodiny se očekává obětování se rodinnému systému. Mezi jednotlivými členy dochází k poruše komunikace, která může narušovat socializaci dítěte (to poté používá zvýšeně sarkasmus, ironii, je odmítavé, mlčenlivé...). V rodině se také velice často uplatňují nevhodné tresty, které nejsou umírněné vůči provinění (trestané dítě ponižují, týrají a znejišťují). Vyskytuje

se zde i málo pozitivní zpětné vazby a pochval. Díky dysfunkci v rodině dochází k tvoření nevhodných koalic v rodině. Děti vykazují poruchové chování, mají psychosomatické obtíže či psychiatrické potíže jako je například porucha přijímání potravy (mentální anorexie, bulimie), sebepoškozování či deprese. (Krtičková, 2017)

4.5 Vybrané techniky obrany před manipulací – od kontramanipulace k vystoupení ze hry

V této kapitole se budeme zabývat některými technikami, kterými se člověk může bránit psychické manipulaci. Jednou z technik je kontramanipulace – takzvané zamlžování, kdy s manipulující osobou vedeme rozhovor na velice povrchní úrovni. Dalšími obrannými technikami jsou ignorování a pokračování, asertivní chování, u kterého si zmíníme techniku přeskakující gramofonové desky a techniku otevřených dveří. Třetím typem obrany před manipulací je přerušování rozhovoru neboli vystoupení ze hry.

Kontramanipulací se myslí tzv. zamlžování. Je to neurčitý a povrchní způsob nejčastěji slovní komunikace. Díky tomuto způsobu komunikace lze zaujímat nejasná stanoviska a k ničemu se nezavazovat. Tento typ komunikace používá velmi často sám manipulátor, ale také lidé, kteří jsou k manipulaci lhostejní. Tito lidé kontramanipulaci nevolí záměrně, ale intuitivně. Díky kontramanipulaci lze své reakce přizpůsobovat chování manipulátorovi (někdy lze použít mlhavou odpověď, jindy ironickou poznámku, humornou odpověď či rázné odmítnutí). (Nazare-Aga, 2008)

Kontramanipulace vychází z pozorování lidí, kteří jsou vůči manipulaci na svou osobu lhostejní. Tito lidé jsou citliví v emoční rovině na útoky, kritiky, výhrůžky, které jsou jim nepříjemné a reagují na ně obdobným způsobem. Tuto obranu před manipulací většinou nevyčetli z knih, ale je to jejich spontánní reakce, kterou se naučili v dětství, nebo jde o letitou zkušenost, která pramení ze setkávání se s manipulátorem. Kontramanipulací docílíme většinou u manipulativní osoby, odpoutání jejich

manipulátorských úmyslů vůči své osobě, protože se manipulátor necítí už natolik důležitý a nadřazený. (Nazare-Aga, 2008)

Kontramanipulace je technika, kterou si lze osvojit postupným procvičováním. Při počátečních fázích tréninku kontramanipulace většina lidí pociťuje velmi silné emoce, jako jsou horko, zvýšená srdeční frekvence, přerývané dýchání atd. Při hledání vhodné kontramanipulativní techniky je důležité klást důraz na projev a formulaci a nenechat se zaplavit nepříjemnými emocemi. Při kontramanipulaci s manipulátorem je dobré mít předem naučených pár vět, které lze při hovoru s ním použít. Je na místě odpovídat pohotově, nevraživě a bez známky podráždění. (Nazare-Aga, 2008)

Pokud chce člověk použít v komunikaci s manipulátorem kontramanipulaci, musí si uvědomit, že jeho odpovědi musí být krátké, neobhajující se a musí respektovat kritiku druhého – to znamená, že každý má právo říkat co chce, ale ten druhý to nemusí přijímat. Příkladem takové otázky a odpovědi může být: „Jak to můžeš takhle dělat, všichni říkají, že to děláš špatně!!!!“ – „Kdy to říkali? Kdo konkrétně to říkal?“ Pokud chce člověk po manipulující osobnosti konkrétní odpověď, zažene ho pomocí jí „do kouta“, protože většinou nemá manipulující osobnost, jak odpovědět – protože ve skutečnosti nikdo nic neříkal. (Zahrádková, 2013)

Technika ignorování a pokračování je nejzdrženlivější ze všech technik, které umožňují se bránit manipulaci. Při komunikaci s manipulátorem se snažíme jeho hovor jednoduše „přejít“. Tím dáme manipulátorovi najevo, že na jeho požadavky vůči nám nepřistoupíme a tím jej do jisté míry až znemožníme. Díky tomu, že se při komunikaci s manipulátorem takto zachováme, dojde k tomu, že si manipulátor najde na své manipulativní sdělování někoho jiného a nás ponechá středu svého zájmu. (Daněk, 2014)

Další technikou je **asertivní chování**. Anglické slovo „assert“ znamená v překladu tvrdit, prosazovat, uplatňovat a trvat. Asertivní chování lze definovat například dle Bishopa, který tvrdí, že: „*Asertivní komunikací je míněn vlastní jasný i výstižný, a zároveň také čestný i nenucený projev, přizpůsobený posluchačově slovní zásobě, tedy*

bez nadměrného užívání odborných výrazů, nevhodného zkracování, akronymů či slangu, a to zejména na úkor jeho způsobilosti porozumět smyslu toho, co mělo být vyjádřeno.“ (Bishop, 2000 str. 61)

Asertivním chováním se rozumí takové chování, kde se umí člověk zdravě sebe prosadit. Při používání této techniky komunikace umí lidé říct svůj názor, říct ne, udělat kompromis, jednat s druhým člověkem s respektem a bez problémů dokáží vyjadřovat své myšlenky a názory. K technice asertivního chování patří i **technika přeskakující gramofonové desky**, kdy člověk neustále opakuje, co chce, aby druhý vyslyšel až do té doby, než se tak stane (než jej manipulující osoba uslyší). (Kulhánková, 2015)

Mimo techniky přeskakující gramofonové desky spadá do asertivního chování i **technika otevřených dveří**. Jedná se o techniku, kdy dotyčný člověk akceptuje kritiku, kterou má být manipulován manipulátorem. Místo negativní reakce na jeho kritiku, odvětví manipulátorovi, že pravdu možná má, nebo ji má jen částečně. Touto reakcí na jeho osobu manipulátora „odzbrojí“, protože místo odporu, který přirozeně čeká, získá uznání, že na jeho slovech může být i možná kus pravdy. (Sáčková, 2018)

Přerušení rozhovoru (vystoupení ze hry) je technikou, kdy se snažíme rozhovor s manipulující osobou přerušit tak, abychom při tom nepoškodili sebe, ani našeho komunikačního partnera (manipulátora). Přerušení rozhovoru mezi námi a druhou osobou není většinou nic lehkého a příjemného, ale je důležité mít na paměti, že to je nezbytné pro naše vlastní dobro. K technice přerušení rozhovoru je nejlepší přistoupit tehdy, když nám manipulující osoba nadává – v tomto případě je dobré zahájit ústup. K vystoupení ze hry je vhodný okamžik, když nám manipulující osoba začne cokoli vyčítat. Máme možnost, jakkoliv přerušit našeho komunikačního partnera, nechat ho odejít z komunikace i vyrukovat s hrozbami. Zcela nejideálnější variantou je ponechat si iniciativu a sám rozhovor přerušit, nebo ukončit, a přitom objasnit jeho důsledky. (Daněk, 2014)

Dalo by se říci, že tyto výše zmiňované obranné techniky před manipulací jsou jakousi prevencí hrozícího sociálního konfliktu. Výrost zmiňuje výrok Křivohlavého, který tvrdí, že: „*Konflikty byly, jsou a budou*“ (Výrost, 2008, str. 303). Křivohlavý spatřuje hlavní problém v tom, že je nevhodně nastavené řešení konfliktů, nikoliv jejich samotná existence. Problematice konfliktu se věnuje řada odvětví společenských věd. Podle D. G. Pritta se některé definice vztahují ke konfliktnímu chování, kdy je nutná volba protichůdných aktivit dvěma nebo více stranami – například souboj verbálních argumentů. Jiné definice se více vztahují ke zdrojům konfliktního chování – rozdílné zájmy mezi stranami. Druhy sociálních konfliktů mohou být interpersonální, skupinové a meziskupinové. Subjektem sociálních konfliktů jsou dvě a více osob, kdy dochází ke střetu protichůdných sil – například dosažení cílů, realizace zájmů, přičemž rozpor vzniká v tom, kdy jedna strana brání druhé v naplnění těchto snah. Subjektem interpersonálních konfliktů jsou dvě a více osob a obsahem konfliktu je střet těchto individuálních názorů, postojů atd. (Výrost, 2008)

5 Výzkumné šetření

Teoreticky vycházíme ze skutečnosti, že manipulující osoba je ta, která svým jednáním záměrně manipuluje s druhým člověkem, aby od něj získala, co chce a činí tak přímo (nátlakově), nepřímou (taktizuje), altruisticky (ve prospěch manipulovaného) a egocentricky (ve prospěch manipulátora). Manipulující rodič využívá při výchově svých potomků manipulující výchovné styly jako je autoritářský, zanedbávající, nadměrně ochraňující, perfekcionista a zavrhuje výchovný styl. Všechny tyto styly výchovy i manipulativní chování jako takové není zprvu dítětem zcela rozpoznáno, ale po nějakém čase se mu začne bránit. Toto chování má poté dopad na životní energii těch, kterými je manipulováno – jejich energie se rapidně snižuje a manipulovaní jedinci mohou mít deprese, pocity strádání, psychosomatická onemocnění, nebo u nich může dojít až k úmrtí. Dalším předpokladem dopadu manipulativní výchovy je ten, že manipulativní výchova způsobuje u manipulovaných jedinců stres. V neposlední řadě vycházíme také z předpokladu, že jedinci, kteří vyrůstají v rodině, kde je manipulace, vyrůstají v rodině dysfunkční.

5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumného šetření je zjistit zkušenosti dospělých s manipulativní výchovou v jejich primární rodině. Vědecko-výzkumný problém jsme vyjádřili otázkou, a tedy hlavní výzkumná otázka zní: Jaká je reflexe zkušenosti současných dospělých s manipulativní výchovou v průběhu jejich dětství?

Ve shodě s hlavní výzkumnou otázkou jsme formulovali následující dílčí výzkumné otázky:

DVO1: Jaké výchovné styly reflektují respondenti ze svého dětství?

DVO2: V jakém životním období si respondenti uvědomili, že jimi významní druzí manipulují?

DVO3: Jaký typ manipulativního přístupu respondenti zažívali a jak tuto zkušenost reflektují v kontextu osobního života (projevů v jednotlivých etapách života, jak reflektují dopady na svůj osobní i profesní život a jak reflektují dopady na jejich mezilidské vztahy)?

DVO4: Jak respondenti reflektují svou osobní zkušenost s rolí manipulující osoby vůči druhým lidem? (Zde je naším záměrem zachytit kvalitu a esenci zkušenosti respondenta, kterým bylo manipulováno v dětství, v roli toho, kdo manipuluje – pokud je přítomna, tak jak reflektují takovou zkušenost?)

5.2 Výzkumný design

Ve spojitosti s výběrem tématu bakalářské práce jsme zvolili kvalitativní výzkumnou strategii. Výzkum probíhal s malým počtem respondentů, kteří měli motivaci hovořit o svých prožitcích ze života do potřebné hloubky. Naším cílem bylo získat potřebné množství informací, které byly kvalitního charakteru. Kvalitativní přístup je dle Miovského: „*přístupem, který pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod.*“ (Miovský, 2006, s. 17)

5.2.1 Metoda získávání kvalitativních dat

Pro náš výzkum jsme zvolili metodu záměrného (účelového) výběru, protože kritérium výběru vzorku je dle Miovského: „právě vybraná (určená) vlastnost (či projev této vlastnosti) nebo stav (např. příslušnost k určité sociální nebo jiné skupině). Znamená to, že na základě stanoveného kritéria cíleně vyhledáváme pouze ty jedince, kteří toto kritérium (nebo soubor kritérií) splňují a současně jsou ochotni se do výzkumu zapojit.“ (Miovský, 2006 str.135) Tato metoda má několik podskupin, zvolili jsme metodu prostého záměrného (účelového) výběru. Tento typ jsme zvolili z důvodu, že se zde vybírá pouze mezi potenciálními účastníky výzkumu a mezi těmi, kteří jsou pro výzkum vhodní a současně s ním také souhlasí. Potřebný výběrový soubor byl hůře dostupný. Vzhledem k tématu naší práce a jeho vysoké citlivosti.

Jako metodu sběru dat jsme v naší práci využili polostrukturované (semistrukturované) interview. Polostrukturované interview je na pomyslném středu mezi strukturovaným a nestrukturovaným interview. Díky tomuto způsobu interview není tazatel vázán striktními pravidly a může si způsob i posloupnost kladení otázek uzpůsobit dle aktuální potřeby. U polostrukturovaného interview rozlišujeme „*jádro interview*“, což znamená, že během hovoru se můžeme zaměřit na nezbytné minimum otázek a témat, na které podle potřeby nabalujeme potřebné množství doplňujících otázek, které patří k tématu. Při pozdější analýze proběhlého rozhovoru máme pak možnost s touto nadstavbou dále pracovat, nebo ji nechat zcela stranou. (Miovský, 2006, str.160)

V první fázi výzkumu jsme provedli pilotáž. Záměrně jsme vybrali jednoho respondenta, o kterém jsme věděli, že se setkal jako dítě s manipulativní výchovou. Tím se nám podařilo eliminovat otázky, které nebyly zcela jednoznačné anebo srozumitelné. *Viz příloha 2*

Pro získávání výzkumného materiálu jsme použili zvukovou fixaci na audiozáznam. Díky tomu jsme zachytili autentické vyjádření respondentů, které obsahovalo i projevy

emocí (smích, ironii, pláč, povzdech). Po domluvě s respondenty jsem audiozáznamy na jejich žádost přepsala do textové podoby a poté je vymazala, aby nedošlo k úniku informací.

Výběr respondentů pro výzkum se opíral o několik stěžejních bodů, které jsme si určili na začátku výzkumu.

Šlo o respondenty, kteří:

- se nacházejí v etapě dospělosti;
- mají své vlastní rodiny;
- sami prošli manipulativní výchovou ze strany významného blízkého ve své primární rodině;
- sami si uvědomili manipulaci ze strany svého významného blízkého;
- mají vědomé zkušenosti s manipulativní výchovou a jejím dopadem na ně samotné.

Pro náš výzkum jsme zvolili metodu prostého záměrného výběru dle Miovského (2006). Důvodem zvolení této metody byl fakt, že jde o metodu, kdy se vybírá mezi potenciálními účastníky výzkumu a mezi účastníky, kteří jsou pro výzkum vhodní, a navíc s ním i souhlasí. Pro náš výzkum jsem kontaktovala 3 osoby u kterých jsem věděla, že ví, že prošli manipulativní výchovou ze strany významného blízkého. Tito respondenti se mi sami již dříve nabídli, že mi budou nápomocni. Během několika týdnů mne poté kontaktovali nezávisle na sobě další 2 respondenti, kteří měli zájem se na výzkumu podílet. Všechny 5 respondentů je již dospělých ve věkovém rozmezí 24 až 50 let a splňují námi stanovená kritéria pro realizaci výzkumu. Všichni respondenti mají již své vlastní rodiny a o své zkušenosti s manipulativním stylem výchovy jsou schopni hovořit s patřičným odstupem. Jedná se o 3 ženy a 2 muže. Jsme si vědomi, že jde o genderově nekorektní vzorek, ovšem domníváme se, že je to dáno skutečností, kdy sdílnější v tomto tématu jsou převážně ženy.

Průběh rozhovorů byl zcela individuální, a vždy jsme kladli jako prioritu pohodlí a bezpečné prostředí pro respondenty. Sběr dat probíhal na klidném místě a probíhající rozhovor byl s předem vysloveným souhlasem zaznamenáván na audiozáznam. Na požadavky všech respondentů jsme audiozáznam vždy přepsali do tištěné podoby a poté vymazali, abychom zamezili případnému nechtěnému úniku informací. Všechny rozhovory probíhaly velice důvěrně a vzhledem k vysoké citlivosti tématu byli respondenti ujisti, že jimi vyřčené informace se nepoužijí jinde než pro účel tohoto výzkumu. Abychom zabránili případné identifikaci respondenta, nefigurují respondenti ve výzkumu pod svými pravými jmény, ale jsou označeni jako R1, R2, R3, R4 a R5. Po domluvě s některými respondenty jsou pozměněny, nebo zamlčeny údaje, které by mohly být zavádějící. Výňatky z interview jsou použity tak, aby nebylo možné identifikovat respondenta, který dané interview poskytl. Při zpětném hodnocení, hodnotíme proběhlé rozhovory jako zdařilé. Doplňující otázky, které jsme pokládali během hovoru, byly pokládány vždy taktně s ohledem na dodržování vysoké empatie vůči respondentovi. Z důvodu vysoce citlivých informací, které nám respondenti během rozhovorů sdělili, nejsou doslovné přepisy součástí příloh práce a zároveň na výslovné přání respondentů není možno poskytnout ani transkripci rozhovorů.

5.2.2 Metoda zpracování a analýzy dat

Poté co jsme nasbírali potřebný výzkumný materiál v audiozáznamu, provedli jsme transkripci audiozáznamu do psané formy v elektronické podobě. Díky tomu jsme s daty mohli dále lépe pracovat a data analyzovat za použití otevřeného kódování. Otevřené kódování je dle Miovského: „*proces, v němž neagregovaná data (prvotní, autentickou podobu záznamu dat) převádíme do datových segmentů (jednotek), s nimiž je možné dále pracovat.*“ (Miovský, 2006 str. 210) Během tohoto procesu přiřazujeme k jednotlivým segmentům názvy a zároveň můžeme v průběhu kódování segmenty

slučovat, či je rozdělovat dle potřeby, která vzniká v průběhu kódování dalších materiálů.

5.3 Analýza získaných dat

Analýza dat, která jsme z rozhovorů získali, bude následně představena v pořadí dle dílčích otázek a s nimi souvisejícími kategoriemi. Poté bude zodpovězena níže uvedená hlavní výzkumná otázka.

HVO: Jaká je reflexe zkušenosti současných dospělých s manipulativní výchovou v průběhu jejich dětství?

DVO 1: Jaké výchovné styly reflektují respondenti ze svého dětství?

Kategorie č. 1: Nevyhovující výchovné styly v rodinách respondentů

Kategorie vypovídající o výchovných stylech v rodinách respondentů, kde se projevuje manipulace druhými lidmi, se jeví značně bohatá. Proto jsme postupovali ve vymezení subkategorií, domníváme se, že následné představení výchovných stylů, které jsme identifikovali jako nevhodné či nevyhovující je tak dostatečně přehledné.

Subkat. 1 ke kategorii 1: **Zanedbávající výchovný styl**

Kódy:

- Dětství u prarodičů
- Od první třídy sólo
- Nalož se svým životem sama
- Partneri mají přede mnou přednost
- Druhá kolej
- S ničím mi nepomohla
- Vypotřebovaná teplá voda
- Bylo jí to úplně jedno

Vyskytují se zde prvky **zanedbávajícího výchovného stylu** u R2: „*Dětství jsem strávila **převážně u prarodičů**, protože mamka byla často v práci, nebo po zábavách. Strídali se u nás doma často máminí partneři – doslova psycho*“ Z výpovědi R2 je také patrné, že byla vychovávána od své matky s vysokou mírou autonomie: „*Jela jsem **od první třídy prakticky sólo** – úkoly jsem si psala sama, jen jsem je předhodila k podepsání a učila jsem se taky protože jsem chtěla...*“ Z výpovědi R2 je patrný i nezúčastněný až lhostejný přístup matky k dítěti: „*Máma mi vždy řekla: **Je to tvůj život, nalož si s ním, jak umíš.***“ Tento výchovný styl je vidět i u R4, který své dětství popisuje takto: „*U **babičky a dědy jsem vyrůstal víc jak doma**, máma byla často v práci, nebo po zábavách. Cítil jsem, že sěgře nadržují víc než mě. **Máma upřednostňovala své partnery před námi.** Měla mě spíš jako panenku – jako malé miminko mě v zimě vykoupala a jela mě ukazovat celé rodině, dostal jsem z toho zápal plic. Cítil jsem se **na druhé koleji.** Třeba jsem dva měsíce dělal na domě fasádu, kde jsme bydleli (bylo mi 15 let) a ona **mi s ničím nešla nikdy pomoc** – šla místo toho na koupaliště. Večer jsem se chtěl osprchovat v teplé vodě, ale **voda byla vyplácaná**, protože si máma napustila za den 3 vany a **bylo jí úplně jedno**, že já se musím sprchovat v ledové vodě.“ Domníváme se, že tento styl uplatňovala matka nevědomě, po neúspěšném hledání svých životních partnerů se zaměřila na sebe a své děti*

odsunula na druhou kolej, protože jí mateřství svým způsobem omezovalo v jejích potřebách najít si toho pravého partnera. U výpovědi R4 jsou patrné i prvky zavrhujiícího výchovného stylu ze strany matky. U tohoto stylu výchovy je typické, že rodič zaujímá vůči dítěti nepřátelský postoj. Svě dítě poté rodič vědomě/nevědomě trestá, omezuje a utlačuje. Matka R4 takto konala nejspíše z důvodu, že jí její potomek připomínal nevydařený vztah a zároveň pro ni byl pomyslnou překážkou ke svobodnému životu: „*Máma byla a je dost sobecká – nikdy jí nebylo dost dobré, co dělám a nikdy to neoceníla.*“

Subkat. 2 ke kategorii 1: **Perfekcionistický výchovný styl**

Kódy:

- Vše perfektně uklizené
- Vše perfektně upravené
- Perfekcionistické superlativy

Znaky **perfekcionistického výchovného stylu** jsou znatelné u respondentů R1 a R5. U R1 je tento výchovný styl znatelný z výpovědi: „*Mamka **chtěla**, aby bylo vždy **vše perfektně uklizené a upravené**. Když mi uklízení nešlo, přišel trest – zákaz PC, nesmět jít ven, úklid sklepa...*“ Z výpovědi R1 vyplývá nepřiměřený důraz na úklid a udržování pořádku. Díky tomu, že R1 šel krátce po rozvodu rodičů bydlet k otci, nelze hledat více znaků perfekcionistické výchovy. U R5 je perfekcionistická výchova znatelná z výpovědi: „*Vyžadovala **perfektně uklizený pokoj a skříň**. Jako dítě jsem často slýchala, jak jsem **úžasná a dokonalá a jak jsem nejlepší, jak jsme něco víc než jiní**...*“ Z výpovědi R5 je znatelný matčin perfekcionismus vůči dítěti – v úklidu pokoje a skříně. Matka zde ke svému dítěti také často hovořila v superlativech – u perfekcionistické výchovy je typické, že vyžadují po potomcích být perfektní ve všem a nejspíš se to snažila v dítěti zvnitřnit používanými superlativy.

Subkat. 3 ke kategorii 1: **Autoritářský výchovný styl**

Kódy:

- Konání podle matky
- Neschopnost vzdorovat
- Hlavní slovo matka
- Kárání za známky

Během pokračujícího rozhovoru s R5 jsme se setkali ještě se znaky **autoritářského výchovného stylu**: „**Hlavní slovo** měla máma – škola i výběr povolání. Vždy jsem **konala pouze podle matky**. Vlastně jsem se ani **nenaučila vzdorovat**. Vlastně jsem se ani **nenaučila říkat „NE“**... začala jsem to trénovat před několika lety a stále mi to „NE“ není blízké“ Matka je pro R5 takovou autoritou, že dítě koná vše podle matky a důsledek toho je závislost, díky které je znesnadněna separace... S autoritářským typem výchovy jsme se během rozhovoru setkali i u R1: „**Hlavní slovo** v rodině měla **matka**.“ Více znaků k tomuto stylu výchovy se nepodařilo nashromáždit, protože R1 šel krátce po rozvodu rodičů bydlet k otci. U R3 jsme se během rozhovoru setkali s prvky autoritářského a zavrhujevího výchovného stylu. **Autoritářský výchovný styl** je znatelný z výpovědí: „**Hlavní slovo** měla vždycky **mamka**. Mamka mě vždy hodně řezala. Často mě tahala za vlasy a vláčela po zemi. Moji sestru už tolik neřezala. Veškeré dětství jsem se snažila rodičům nějak zavděčit, ale toho jsem se nikdy nedočkala. Když jsem donesla žakovskou, kde byly na obou stranách samé jedničky a jen jedna dvojka, nikdy nebyla pochvala, ale jen – **co ta dvojka?**“ Tady je autorita manipulativní osoby distribuována nejen verbálně, ale i fyzicky, viz výpověď o trestání od R3.

Za zajímavou ukázkou manipulace považujeme následující výpověď R3, kterou ovšem vyjímáme z autoritářského stylu výchovy: „*Kvůli mámě jsem ukončila své první studium – díky jejímu hotelu (přesvědčila mě, že lepší jít tam dělat provozní, protože to sama nezvládala).*“

DVO 2: V jakém životním období si respondenti uvědomili, že jimi významní druzí manipulují?

Kategorie č. 2: Dospívám a zjišťuji, že jsem manipulován

Kódy:

- Od puberty (dospívání)
- Od Střední školy
- Od dospělosti (osamostatnění se)

V této kategorii je patrné, že si naši respondenti dokázali uvědomit manipulaci sami sebou v rozmezí puberty (dospívání) až po dospělost. Manipulaci sami sebou si v období puberty (dospívání) uvědomili respondenti R1 a R3. Dřívější rozpoznání manipulace je nejspíše dáno tím, že respondenti vyrůstali v odlišných stylech výchovy než R2, R4 a R5. R1 udává za moment prozření: „*Když, jsem se přestěhoval k tátovi, zjistil jsem, že je vše jinak.*“ Tento stav nastal **ve 12 letech**. Díky tomu, že vyrůstal v perfekcionistačtém výchovném stylu s prvky autoritářského výchovného stylu, kde po něm matka vyžadovala perfektní úklid, který nebyl schopný 100 % splnit, nastalo u něj období vzdoru a on si vybral jít bydlet k otci, kde měl volnější výchovu a zjistil, že plno věcí je jinak. U R3 došlo ke zjištění manipulace sama sebou s **nástupem puberty**, kdy začala mít s matkou neshody a uvědomovala si přehnané bytí z matčiny strany: „*Už jako dítě jsem vnímala to bití... aspoň jsem věděla, že jí nejsem lhostejná.*“ R3 udává plné prozření z manipulace v **období dospělosti**: „*Najednou jsem si uvědomila, že jsem vlastně nikdy nechtěla mít penzion apod. Že i v dospělosti mě natlačila tam, kam chtěla ona.*“

Během období střední školy si manipulaci sami sebou uvědomili respondenti R2 a R4, toto pozdější uvědomění je nejspíše dáno i výchovným stylem ve kterém vyrůstali – R2 vyrůstala v zanedbávajícím výchovném stylu, kde měla nadměrnou autonomii se kterou neměla problém. Uvědomění si manipulování sebou přišlo v období, kdy si na

střední škole našla partnera: „*S mým mužem, se kterým jsme už od střední jsem si hrozně přála nežít život mé mámy.*“. U R4 došlo k tomuto zjištění až v období **střední školy** díky tomu, že vyrůstal v rodině, kde se uplatňoval zejména zanedbávající a zavrhujeví výchovný styl. Respondent R4 vyrůstal ze strany matky v zanedbávajícím výchovném stylu s prvky zavrhujevího výchovného stylu. Předpokládáme, že si manipulaci sebou uvědomil v době, kdy začal vzdorovat, narazil na neshody s matkou a zároveň vše mohl porovnávat s přáteli: „*Nejspíš v 17 letech, kdy jsem nejvíc cítil to odtrhávání od mých kamarádů*“

R 5 vyrůstala v perfekcionistické výchově s prvky výchovy autoritářské, kde byl znatelný zvyk na vedení ze strany své matky a na nutnost ji poslouchat, prozření manipulace sama sebou přišlo v době, **okolo 20 let**. R5 se osamostatnila tak, že se odstěhovala od matky: „*Začaly mi postupně docházet zpětně některé významné události které se udály a díky zásahu matky dopadly tak, jak dopadly.*“ Je nutno vyzdvihnout fakt, že k odstěhování R5 došlo z matčiny iniciativy: „*Tehdy jsem příteli řekla ne, zdůvodnila to, že jsme spolu teprve chvíli – necelý měsíc a že mám by to určitě vadilo. Ale máma před ním řekla pravý opak... tak jsem se do měsíce stěhovala.*“ R 5 došla k uvědomění si manipulace sama sebou nejpozději ze všech dotázaných. Domníváme se, že tomu tak jde díky tomu, že až při samotném osamostatnění se si mohla zcela uvědomit své vlastní já a své potřeby.

Kategorie č.3: Manipulativní osobou byla matka a respondenti si uvědomují, jak to dělala

Kategorie vypovídající o manipulativní osobě – matce se jeví značně bohatá. Proto jsme postupovali ve vymezení subkategorií, domníváme se tak, že představení jednotlivých oblastí bude tak přehlednější.

Subkat. 1 ke kategorii 3: **Devalvace druhých**

Kódy:

- Co je u táty špatně
- Házení špíny na druhé lidi
- Povyšování nad lidi
- Hledání chyb u druhých
- Hledání důvodů negace druhých

V této kategorii je patrné, že si jsou respondenti vědomi, jak s nimi bylo a je manipulováno. Nejfrekventovanější odpovědí bylo téma okolo vyžadování informací, co bylo u druhého rodiče špatně (v našem případě u otce). Takto odpovídali respondenti R5, R4 a R1. R5 například uvádí tuto zkušenost: „*S mamkou jsem si rozuměla víc – byla tam pro mne, vyslechla mne, ale dnes už vím, že bylo kvůli tomu, že **chtěla slyšet co je u táty špatně**, aby to pak v závěru mohla použít proti němu ve svých příbězích.*“ R1 uvádí zase tuto skutečnost: „*Na tátu jsem se zlobil za to, že se rozvedli a také díky všem těm příběhům, které mi mamka vyprávěla.... U táty jsem se cítil líp a vyrovnaněji. Neměl **tendence na lidi házet špínu, povyšovat se nad ně, hledat ve druhých chyby, udávat důvody, proč ten či onen je špatný**...*“ R4 na toto období vzpomíná takto: „*Máma na tátu házela špínu, ať tam nechodím.... Říkala, jak je chamtivý (když spolu žili, dával ji celou svou výplatu, nemohl jít ani na pivo...)*“. Z výpovědí respondentů vyplývá, že matky skrze děti zjišťovaly informace o svém bývalém partnerovi a poté partnera hanily. V některých výpovědích jsou znatelné rysy manipulativní a narcistické osobnosti, kdy si matky upevňovaly svůj egoismus o tom, že jsou lepší než otcové.

Subkat. 2 ke kategorii 3: **Porušení tajemství a použití získaných informací proti dítěti**

Kódy:

- Nelze svěřit
- Neudrží
- Použije proti mně

Další frekventovanou odpovědí bylo téma uvědomění si, že vše, co řeknou, může být použito proti nim samotným. Takto vypovídali respondenti R5, R4 a R3. R 5 uvádí tento příklad: *„Jsou momenty, kdy si uvědomuji, že **ji nesmím říct to a to, protože to zaprvé neudrží** (i když to je tajemství) a za druhé to **může být použito nejen proti mně, ale i proti druhým lidem.**“*. R 4 uvádí tento příklad ze svého života: *„Ze začátku jsem občas měl tendence se mamce svěřovat, ale pak jsem záhy zjistil, že to není dobrý nápad, protože **to použila proti mně.**“* R3 vypověděl tuto zkušenost: *„Na střední škole jsem taky zjistil, že **se jí nemůžu svěřovat, že se to pak obrátí proti mně.** Takže jsem se jí naučil říkat jen něco. Ale stejně se jí to čas od času podařilo otočit.“* Z výpovědí našich respondentů je patrné, že se nemohli své matce svěřovat s věcmi jako většina jejich přátel. Tato skutečnost mohla u respondentů vyvolat dvě možné reakce – najít si v okolí někoho jiného na svěřování, nebo se uzavřít do sebe a nechat si to pro sebe.

Subkat. 3 ke kategorii 3: **Somatizace jako důsledek setkání s manipulací**

Kódy:

- Bolesti hlavy
- Migrény
- Pocity úzkosti
- Bolesti břicha

Tento stav mohl u některých z nich podporovat vznik i různých psychosomatických onemocnění, psychických strádání či agresivní chování jako uvádí například respondenti R1, R2, R4 a R5. R 1 uvádí ve své výpovědi: „*Nikdy jsem se s tím nikomu nesvěřoval...byl jsem trochu agresivnější dítě – hodně jsem se pral, musel jsem to ze sebe vybit. Občas jsem měl dojem, že jsem na všechno sám. Možná jednou za čas jsem měl bolesti hlavy, ale to bylo z těch nervů...*“ R 4 na tuto skutečnost vzpomíná takto: „*Od dětství jsem měl migrény – asi od 8 let jsem měl dojem, že mi běží hlavou stádo buvolů, budil jsem se tím, jak mi tepala hlava. Po rozvodu našich jsem měl pocity úzkosti... Zjistil jsem, že nejvíc mi stejně pomůže se někomu vypovídat – ségra, přítelkyně, kamarádi...*“ R 5 udává tyto vzpomínky: „*Tohle její chování ve mně způsobilo, že lidem ve svém okolí asi úplně nevěřím a spoléhám jen na sebe. Jediný, s kým jsem se o tom bavila, byla má nejlepší kamarádka. Jako malá jsem trpěla migrénami a častými bolestmi břicha...*“ R 2 vypověděla tento příklad: „*O svém životě jsem nikomu nevyprávěla, měla jsem kolem sebe kamarádky, ale nikdo nevěděl, co prožívám, nebo co se u nás právě děje. Svě tajemství jsem prozradila své nejbližší kamarádce, která se nad mou situací rozplakala...Po rozvodu začalo období mého psychického strádání – doslova psycho... Odborníka jsem musela, respektive chtěla vyhledat. Už jsem za svůj život navštívila několik různých terapií... Ale nyní se už cítím dobře a snažím se v tom neustále pokračovat.*“ Ve výpovědích našich respondentů si povšimneme nápadných znaků odčerpávání životní energie, kdy pocítovali respondenti úzkost až depresi a někteří z nich vykazovali psychosomatické onemocnění v podobě migrén, bolestí hlavy a břicha. Toto chování způsobovalo respondentům i vysokou stresovou zátěž, která se odrážela na jejich chování jako byla například zmiňovaná agrese u respondenta R1. Díky takovému vztahu došlo u všech zmiňovaných respondentů k poškození rodinného subsystému – žili v dysfunkční rodině.

Subkat. 4 ke kategorii 3: **Opakované konflikty s matkou**

Kódy:

- Konflikty jednou za čas
- Exploze
- Řešení problémů matky
- Kvůli konfliktům na intr
- Opakované hádky
- Vyhozené konflikty a jejich důsledky

To, že je našimi respondenty manipulováno, zjistili i ze skutečnosti, že měli s matkou neustále konflikty, které byly nekonečné a opakované. R2 uvádí tento příklad: „*Když s něčím měla problém, nešlo to řešit věčně, napřímo a hledat řešení. Přišla a byla **exploze**. Vylití všeho a tahání kostlivců ze skříně... já jsem obětovala... já jsem... já...já... Nedalo se na ničem dohodnout, nic řešit. **Konflikty byly jednou za čas** a já z nich byla posekaná na týdny dopředu...*“. R 4 vypověděl tuto vzpomínku: „*Dělala peklo ze života mě i mé sestře... Snažím se jí už nedělat „vola“, ale stejně mě občas uhání tak dlouho, a tak otravně (volá mi i 20* za sebou), že povolím a potom **řeším její problémy a starosti**... No a pak přijde většinou „zasloužená“ odměna ve smyslu jejího útoku na mě...*“ R 3 vyprávěla tuto zkušenost: „***Kvůli konfliktům s matkou** jsem šla **na internát**... Sice mě tou dobou neřezala jako dřív, jen padla občas facka, ale **hádky byly pořád**. Nejvíc jí vadilo, když jsem se jí s něčím nesvěřila...*“. Další druh **vyhozené konfliktní** situace nastal u výpovědi dvou respondentů R1 a R4, kteří vypověděli, že matka poté dokázala obrátit druhé proti nim samotným. R1 vypověděl: „*Když jsem se rozhodl jít bydlet k tátovi, tak se strhla neuvěřitelná vlna manipulace matkou prarodiči... vlastně mě odřízli od rodiny jako nějakého vyvrhele...nikdo krom ségry se se mnou z její strany rodiny nebavil...*“ R4 zavzpomínal na tuto situaci následovně: „*Musím říct, že věděla, že děda se jí vždy zastane – uměla vše podat tak, aby si myslel, že jí furt někdo ubližuje a on potom činil, podle toho, co si myslel – co řekla. Ovládala ho úplně neskutečně.*“ U tohoto respondenta jsme se setkali ještě se

svědectvím situace, kdy rodič jedná jinak ve svůj prospěch a jinak ve prospěch druhého – ve prospěch našeho respondenta. Jako příklad uvedl tento: „*Když něco potřebovala, tak byla milá a hodná, ale když jsem jí to udělal a měla to, co chtěla, tak jsem byl zase pro ni ten „hajzl zasranej“.* Když jsem někdy přišel já za ní s tím, že něco potřebuji, nic nešlo.“ Tento druh manipulace spadá pod manipulaci egocentrickou – tedy takovou, která je ve prospěch manipulátora (matky).

Subkat. 5 ke kategorii 3: **Manipulace, která se dotýká životních milníků**

Kódy:

- Dominantní matka
- Nesnadné zavděčení se
- Nikdy nedocenila
- Egocentrismus matky
- Mé přání versus matka

Naši respondenti uváděli ve svých výpovědích, že se matce nešlo zavděčit, nikdy je pořádně nedocenila, hlavní slovo v rodině měla matka a matka byla viditelně sobecká. O těchto situacích vyprávěli respondenti R3, R4 a R5. Důkaz jejich výpovědí vypovídá o potvrzení patologie manipulující osoby, které se nelze zavděčit, protože v jejich očích je nejlepší pouze ona sama. R3 vypověděla: „**Hlavní slovo měla vždycky mamka, byla inteligentní a mnohem chytřejší než taťka... taťka si snažil celé mé dětství tu její lásku nějak zasloužit... Celé dětství jsem se snažila zavděčit, ale toho jsem se nikdy nedočkala.**“ R4 na toto období vzpomíná takto: „**Mámě se nedalo ničím zavděčit... Máma byla a je dost sobecká – nikdy jí nebylo dost dobré co dělám a nikdy to neocenila...**“ R5 tuto skutečnost reflektuje následovně: „**Když jsem se hlásila na střední školu, nemohla jsem jít na tu, na kterou jsem chtěla... Nemohla jsem vycestovat do zahraničí, navštěvovala jsem kurz angličtiny, ale několik dnů před odjezdem mi to máma razantně zakázala...**“ R5 vyrůstala v rodině

s perfekcionistickými a autoritářskými rysy výchovy, proto neměla možnost se více ohradit – byla vůči matčině osobě značně submisivní. R5 zároveň přiznává i fakt, že byla do značně dlouhé doby nesamostatná: „*I mé osamostatnění přišlo na její popud...*“ Co se týká nesvobody ve výběru školy, potýkal se s podobným problémem i R4, ale nakonec si prosadil své a šel studovat střední školu, kterou chtěl on sám. Domníváme se, že tomu je tak z důvodu rozdílného výchovného stylu, kdy R4 vyrůstal v rodině se zanedbávajícím a zavrhuječím výchovným stylem výchovy ze strany matky – dětství ale trávil z veliké části u svých prarodičů, kde měl jiný styl výchovy, tudíž se uměl postavit za svůj názor: „*Školu jsem si vydupal i přes protesty mámy – aspoň tu střední.*“

Subkat. 6 ke kategorii 3: **Negativní dopady rozvodu na dětství**

Kódy:

- Krátké dětství
- Brzká samostatnost
- Řešení starostí matky
- Ovlivňující příběhy

U R5 jsme se setkali během rozhovoru s výpovědí, že má dojem, že ani neprožila celé dětství jako dítě z důvodu rozvodu rodičů. Výpověď R5 se shoduje s výpovědí R4, který má ze svého „krátkého“ dětství stejný prožitek. Domníváme se, že tomu tak může být z důvodu, že jejich matky je natolik zatahovaly do svého osobního života matka – otec, že jim nezbylo nic jiného svůj předčasný život dospělého přijmout a zpracovat dle sebe. S tímto problémem se potýkal i R1, který ve své výpovědi potvrdil, že i jej matka zásobila nevhodnými detaily ohledně rozvodu mezi ní a jeho otcem. R5 vypověděla: „*Díky rozvodu rodičů jsem vlastně ani nebyla dítě – v pubertě jsem hned naskočila do vlaku dospěláků ... Slyšela jsem tolik příběhů na tátovu adresu, jak mám ubližoval... bylo to pro mě tak bolestivé a odpudivé!*“ R4 uvádí ve svém příběhu

tento příklad: „*Byl jsem spíš rychle dospělý, v 10 letech jsem řešil věci za mámu a byl až moc samostatný, aniž by se do toho někdo jiný zapojoval...*“ U obou těchto výpovědí si lze povšimnout společného bodu, kdy oba respondenti svým způsobem zastupovali partnera své matky – ať již v tom, že ji vyslechli, nebo v tom, že za ni řešili její problémy. Tento znak je u manipulující osoby typický – své problémy se snaží přehodit na druhé, v našem případě na její děti. R1 vypověděl, že: „*Do 12 let jsem žil s matkou, zlobil jsem se na tátu.... Díky všem těm příběhům, které vyprávěla... od mámy jsem poslouchal v čem vlastně byl princip rozvodu, vše házela na tátu...neušetřila nás detailů ohledně toho, jak ji podváděl, jak nám vybral veškeré úspory... no měli jsme z toho hlavu jako balón.*“ R1 se ve svých výpovědích shoduje s R5 a R4, ale nevnímá se jako předčasně dospělý, domníváme se, že tomu tak je z důvodu, že odešel po nějaké době bydlet k otci, kde byl nastavený zcela jiný výchovný styl než u matky, a tak mohl prožít „normální“ dětství.

Subkat. 7 ke kategorii 3: **Narušení sourozeneckých vztahů**

Kódy:

- Rozdíly mezi sourozenci
- Rivalita mezi sourozenci

V poslední řadě bychom zde chtěli zmínit i dopad manipulace na sourozenecké vztahy, které si s odstupem dospělosti uvědomili respondenti R1, R3, R4 a R5. Tito respondenti se shodují ve svých výpovědích, kdy se zmiňují, že rodič k jejich sourozenci přistupoval jinak než k němu – ať již matka, nebo otec. Otec tak většinou činil z důvodu, že vycítil rozdílné chování vůči dětem a chtěl tomu druhému potomkovi situaci vykompenzovat. Takto například činil otec u R4, který tuto domněnku potvrzuje svou výpovědí: „*Táta se mi to snažil vykompenzovat a svým způsobem mi nadřezoval nad ségrou – ale máma mu to jednou vyčetla...*“ R5 toto naše tvrzení potvrzuje ve svém příběhu: „*Táta navíc upřednostňoval bratra – ať už*

*v různých aktivitách, tak i v chování. Dostával od něj víc dárků než já... “ R5 vyrůstala v perfekcionistické, autoritářské výchově ze strany své matky. Z rozhovoru vyplynulo, že jí matka v mnoha ohledech nadržovala nad jejím sourozencem, který víc inklinoval k otci. Otec se v tomto případě zachoval, jak jsme předpokládali – snažil se vyrovnat nadržování své bývalé partnerky. R1 svůj vztah se sestrou popsal takto: „*Se ségrou jsme v té době byli velcí rivalové, místo semknutí se, jsme bojovali o přízeň mámy, nebo táty. Teď mi je velkou oporou i moje ségra, jsme na to dva... “* U R1 je vidět vývin vztahu k lepšímu mezi ním a sestrou. R3 vyrůstala v rodině, kde se uplatňoval zejména autoritářský výchovný styl, zde bychom chtěli poukázat na rozdílnost vztahu matky k dětem: „*Mamka mě často řezala...Mou sestru už tolik neřezala (o 7 let mladší). Asi zestárla... “**

DVO 3: Jaký typ manipulativního přístupu respondenti zažívali a jak tuto zkušenost reflektují v kontextu osobního života (projevů v jednotlivých etapách života, jak reflektují dopady na svůj osobní i profesní život a jak reflektují dopady na jejich mezilidské vztahy?)

Kategorie č. 4: Manipulativní přístupy a jejich reflexe v životě respondentů

Kategorie vypovídající o typech manipulativních přístupů, které byly využívány významnou osobou v životě našich respondentů je poměrně bohatá. Proto jsme postupovali ve vymezení subkategorií, domníváme se, že takto bude představení manipulativních přístupů a jejich reflexe respondenty více přehledná.

Subkat.1 ke kategorii 4: **Taktizující manipulace, zaměřená egocentricky**

Kódy:

- Vyhrocené rodinné vztahy
- Nepřiměřená reakce na odchod
- Přetrvávající odpočinek i po vyléčení z nemoci
- Nehodící se přítěž
- Důraz na finance

Vyskytují se zde prvky **manipulace taktizující, která je zaměřená egocentricky**. Tento přístup popsali respondenti R1, R3 a R4. Z výpovědi R1 je tento přístup patrný ve výpovědi: „*Když jsem se rozhodl jít bydlet k tátovi, vznikla smršť **emotivních nálad... vygradovalo to, že mě odřízli od její rodiny... máma věčně brečela a obviňovala mě, co jsem jí provedl.***“ R3 popisuje manipulaci sebou takto: „*Když mi bylo 10 let, dostala máma klíšťovou encefalitidu... já s tatškou jsme měli na starost úplně vše. Já vodila sestru do školky, hlídala jsem ji, prala, žehlila, myla okna – prostě všechno. Táta si našel druhou práci. **Po uzdravení mamky to tak zůstalo... ve 12 letech jsem lezla po lešení s tátou a dělala omítku, zatímco mamka se opalovala... Mamka pořád něco vymýšlela, ale u ničeho nevydržela... zjistila, že provoz hotelu je náročnější, než si myslela, tak mě přesvědčila, že bude lepší mou školu ukončit a dělat tam provozní... asi po roce nám vybrala účet s tím, že peníze patří jí, protože ona začala hotel provozovat jako první.***“ R4 na svou zkušenost vzpomíná takto: „*Je sobecká... hlavně ohledně **peněz, které ode mne vyžadovala i když jsem je neměl... nakupovala si spoustu hadrů na sebe... je schopná rozeštvat celou rodinu ohledně peněz... na nic nepřidá, ale když třeba něco ona rozbije – vytekla jí voda, škoda byla 60 000 Kč, nechala vše zařídit a zaplatit mě – z pojistky, kterou ona neplatí, ale v té době mi ji zdůrazňovala, že ji mám a mohl bych použít.***“ Z výpovědí respondentů vyplývá, že jejich matky z nich a z jejich okolí čerpaly víc, než dávaly. Z výpovědi R4 a R1 je viditelná manipulace s okolím vůči nim samým z důvodu jejich vlastního diskomfortu (odchod k otci, ztráta financí).

Subkat. 2 ke kategorii 4: **Taktizující manipulace s altruistickým záměrem**

Kódy:

- Vhodně využitá příležitost
- Převrácení vztahů přítel a kamarád
- Taktické získání informací

Další typ manipulace, se kterou jsme se setkali během našich rozhovorů je manipulace **taktizující s altruistickým záměrem**. Tuto manipulaci popsal/a R5 takto: „...*můj přítel se jí nelíbil, ale nikdy mi to neřekla... stála u mě, začala ho hanit... věděla, kam má uhodit, aby mě rozchod sice mrzel, ale nevrátila jsem se k němu... z každého mého kamaráda udělala mého **potencionálního přítele**. Vymýšlela různé **smyčky a povídačky, já se občas chytla, občas ne...**“ Z výpovědi R5 je jasně zřetelný taktizující záměr matky, ohledně jejích partnerů – vyčkávala vhodné situace, kdy mohla svou dceru nenápadně donutit k rozchodu a zbavit se tak **potencionálního nechtěného zetě**. Namísto toho dělala z kamarádů své dcery její ctitele, protože chtěla, aby si našla toho pravého – **altruistický záměr**.*

Subkat. 3 ke kategorii 4: **Nátlaková manipulace s egocentrickými rysy**

Kódy:

- „Já“ na prvním místě
- Použití druhých osob k vyřešení svého problému
- Výhrůžky a vydírání

Během našich rozhovorů jsme se setkali ještě s třetím typem manipulace, a to s **nátlakovou manipulací s egocentrickými rysy**. Toto manipulativní chování popsala ve svém rozhovoru R2: „...***já...já...já...má mamka se „vybláznila“ a měla pocit uspokojení... Hodně to bylo za života prarodičů, oba ji šli na ruku, když měla s někým problém, zmanipulovala je a ten dotyčný měl pak peklo na zemi...byla samá***“

výchruška a vydírání – „když to neuděláš tak, jak já chci...“ Z výpovědi R2 jsou znatelné rysy nátlaku - „když to neuděláš tak, jak já chci...“ Důležité je i povšimnout si, jak využívala své rodiče proti svým oponentům, aby docílila toho, co chtěla. Egocentrické zaměření je patrné ze zaměření sama na sebe „já“.

Kategorie č. 5: Vědomí, že jsem posloužil manipulaci

Kódy:

- Převzetí odpovědnosti otevřelo oči
- Manipulace kvůli vyšším alimentům
- Rozvrat vztahu otce a dítěte
- Psychické strádání kvůli partnerům
- Fyzické tresty místo pochvaly

V této kategorii se zaměříme na uvědomované důvody respondentů, které vedly jejich matky k manipulaci jimi samými. R1 udává ve své výpovědi: „*On přede mnou **převzal svou chybu a nekydal tak na mámu**, zjistil jsem, že je vše jinak... tak mi to došlo.*“ Z výpovědi R1 je patrné, že mu otcův přístup otevřel oči ve smyslu proběhlého rozvodu rodičů. Oproti matce se nesnažil udělat se lepší v očích svého dítěte, tím, že by ji pomlouval, nebo na ni přehazoval odpovědnost za rozvod.

R2 na toto životní období vzpomíná takto: „*...až se rozvedli...Poté začalo mé **psychické strádání**... Máminým životem prošel **lenoch, alkoholik, chronický žárlivec a největší bolest zanechal alkoholik-psychopat**. Snažili jsme se stále o normální rodinu.*“ Z výpovědi respondentky je patrné, že u ní docházelo k výraznému psychickému strádání, které zapříčinilo mnoho partnerů v životě její matky – skrze ně se snažila svým dětem najít tátu. Partnera vždy vybarvila v růžovém světle, ale pravda byla někde jinde.

R4 na toto životní období vzpomíná následovně: „*Řekla mi, že táta na mě platí hrozně málo, ať ji **podepíšu plnou moc**, že to **půjde řešit k soudu**. Ale pravda byla někde jinde. Já jsem z těch peněz nic neviděl, měl jsem problém si zaplatit i jídlo...Máma všechny peníze utratila za sebe a za sestru a tátu dřela z peněz, věděla, že v určité období vydělává víc peněz, tak si na to období vyčkala a dala ho k soudu. Ale on pak ty peníze už neměl... **Táta se se mnou pak dlouho nebavil, protože si myslel, že ten soud je má vina.***“ Z této výpovědi vyplývá, že matka respondentem záměrně manipulovala ve svůj prospěch – ostouzela jeho otce, který na něj platil alimenty, ale vysouzené finance mu nedávala. O otci se takto nejspíše vyjadřovala, aby měla jistotu, že dítě zůstane s ní (bude mít tím pádem stálý přísun financí z alimentů). Svým chováním způsobila, že se otec na syna zlobil.

R 5 vypověděla: „*Slyšela jsem mnoho příběhů na tátovu adresu – jak mámě ubližoval a tak... Bylo to pro mě **bolestivé a odpudivé, měla jsem s ním problém vůbec promluvit. S tátou jsem se byla schopná se hádat, když šlo o očerňování mámy. V dětství jsme si s tátou vůbec nerozuměli... Stále to není ono a ono to asi ani nikdy nebude... Hodně to poznamenal rozvod, byla jsem „mamánek“ a **donášela jsem na něj. On to do dnes bere těžce...*****“ Ve výpovědi R5 je vidět, jak veliký vliv matka měla na její vztah s otcem. Matce se podařilo vytvořit mezi otcem a dítětem zeď, která je i v dnešní době znatelná.

V období dětství je u R3 znatelná skutečnost, že ji matka nedocenila, spíše fyzicky týrala. Matka tak konala nejspíš proto, že R3 vinila z nedodělání si svého vzdělání a nejspíš se domnívala, že když ji nebude chválit, vybičuje tím R3 k lepším výsledkům: „*Mamka mě vždy **hodně bila**. Ani vlastně nevím za co. Celé dětství **jsem se jí spíš bála**, snažila jsem se jí zalíbit, ale marně. Když jsem donesla žákovskou knížku...**nikdy nebyla pochvala...Kvůli mně nedodělala školu.***“

Kategorie č. 6: Matčina manipulace vede k odchodu dítěte z domova

Kódy:

- Peklo ze života
- Vytváření problémů
- Odchod z domu od matky
- Odpor k matce
- Nesvobodnost volby školy
- Nemožnost vycestovat
- Ospravedlňování se

Z této kategorie vyplývají jednotlivé důsledky manipulace matkou v období dospívání respondentů. R5 uvádí ve své výpovědi, že nejvíce pociťoval/a manipulaci ohledně školy a cestování: *„Když jsem se hlásila **na střední, nemohla jsem jít na tu, na kterou jsem chtěla... Na druhou školu jsem jít nemohla, protože jsem na ní **dle mamky** neměla a na třetí jsem šla, protože mi nic jiného nezbylo... Můj bratr mohl studovat co chtěl, mohl dokonce i cestovat – což **já nesměla**... Navštěvovala jsem od střední školy kurz angličtiny, který byl podmínkou stáže do zahraničí, kterou mi mamka schválila...Byla jsem tam jako náhradnice – malá šance se tam dostat, ale aspoň nějaká byla... **Když jsem tu možnost dostala, mamka mi to zakázala.** Řekla, že nikam nepojedu, že mě **zamkne doma, nechá sbalit kufr, ale na letiště mě neodveze**... Svě místo jsem tedy přenechala druhé náhradnici a vlastně si vyčerpal/a i celoživotní možnost někam jet od Evropské unie zcela zadarmo...“*** Díky stylu výchovy, ve kterém R5 vyrůstala (perfekcionistický s prvky autoritářského výchovného stylu), je vidět, že se s matkou nepouštěla tolik do hádek jako ostatní respondenti. Matka zde měla natolik vyvinutou autoritu, že si to ani nedovolila: *„... byl to pro mě vzor, někdo, komu se chci podobat a být jako ona. Obdivovala jsem vše, co v životě dokázala a zažila...“*

Respondenti R2, R3 a R4 se shodují ve svých výpovědích, že manipulace jimi v dospívání jim nejvíce způsobovala hádky a problémy s matkou. U R2 a R3 zapříčinily hádky až odchod z domu matky. R2 na toto období vzpomíná takto:

„Nedalo se v takovém klimatu existovat a pro mě bylo **nejlepší řešení odejít z domu**. Nedalo se na ničem dohodnout, nic řešit. Odchod byl pro mě vysvobození.“ R3 uvádí: „Takže v necelých 15 letech, když jsem měla příležitost, **šla jsem na internát**. Kvůli konfliktům s mamkou...“ Z obou výpovědí je zřejmé, že jejich odchod z domu zapříčinily neustále konflikty s matkou. U R4 se setkáváme s výpovědí: „**Dělala peklo ze života mě i mé sestře. Dělala mi problémy i u mého podnikání – máme dům rozdělený na 2/3 (já) a na 1/3 (máma). Nakoupili jsme na zahradu nábytek a já dovolil svým ubytovaným, aby jej normálně využívali. Jen jsem zašel za roh, už je vyhazovala, ať táhnou, že tam nemají co dělat, že ten stůl je nový...**“ Díky tomu, že R4 nemohl opustit své bydlení, kvůli podnikání a vysoké hypotéce, musel snášet neustálé hádky a konflikty téměř denně. Toto tvrzení potvrzuje i svým dovětkem: „*Kdybych nebyl zadlužený až do šedesáti na tom domě, jsem už dávno několik set kilometrů od ní pryč...*“

U R1 došlo k odchodu od matky nejdříve ze všech námi dotazovaných – ve 12 letech šel/šla bydlet k otci. Důvod jeho odchodu k otci byl: „... *pocítoval jsem k mamce takový **částečný odpor**, měl jsem toho dost – toho jejího chování a jednání.*“ R1 byl v době odchodu od matky ještě malý – oproti ostatním. Nedovolil se s matkou přít. U tohoto respondenta došlo během několika let k posunu od rodinného „vyvrhele“ ke znovupřijetí do rodiny: „*Velice dlouhou dobu mi trvalo, než jsem **tu situaci uklidnil a oni (prarodiče) pochopili**, že jsem pro sebe tehdy udělal to nejlepší, co jsem mohl... Na vysoké škole jsem se dostal víc do kontaktu s prarodiči, kde se ty naše vztahy víc upravily.*“

Kategorie č. 7: Vztah s matkou manipulátorkou v dospělosti držím v hranicích

Kódy:

- Dodržování pevně stanovených hranic.
- Snažím se stanovit si pevné hranice.
- Po určitou dobu ji nevidět.

Z této kategorie nejčastěji vyplývá, že se respondenti snaží udržet si pevně stanovené hranice ve vztahu s matkou. Dodržování pevně stanovených hranic vypověděli respondenti R1, R2, R3 a R5. R4 se snaží hranice stanovovat. R1 řekl: „*V současné době mám radost, že ji mám, je to mamka, ale člověk vnímá, jak manipuluje s lidmi a hraje jakési divadlo, tak se před ní mám na pozoru a cenzuruju co jí říct a co ne.*“ R2 vypověděla: „*...pokud jsme se pár týdnů neviděly, bylo to pro nás nejlepší...V její přítomnosti se ze mě stával úplně jiný člověk – plný zloby, nenávisti a nepochopení... Mám to v sobě ale už vyřešené a **umím si stanovit hranice**...Jako babička je skvělá.*“ R3 řekla: „*Naučila jsem se jí říkat jen něco, ale s přibývajícím věkem jsem se naučila **tomu bránit**... Jak byla mizerná matka, tak byla úžasná babička.*“ R5 vypověděla: „*Ty její zásahy jsem si uvědomila až po několika letech...**měla jsem období asi 6 měsíců, kdy jsem s mamkou nedokázala ani téměř komunikovat, jak jsem se na ni za vše vnitřně zlobila. Uvědomuji si, že jí nesmím to a to říct... už k ní přistupuji jinak... snažím se všech manipulativních znaků stranit a **nastavit si s ní přijatelné hranice.***** Vůči mamce občas „ujedu“ do starých kolejí a v zápětí toho lituju, ale doufám, že časem, vše vylepším a spokojenost bude na všech stranách.“ Z výpovědí respondentů je patrné, že se všichni museli naučit stanovit si hranice s matkou, aby s ní mohli vycházet. R5 řekla, že občas „ujede do starých kolejí“, takže je svým způsobem na pomezí dodržování stanovených hranic a stanovování si hranic jako R4.

R4 na téma vzájemného vztahu s matkou v dospělosti řekl toto: „*Snažím se s ní **mít neutrální vztah**...Občas vyplují její špatné stránky, ale já se to **snažím přehlížet, aby se to zase nezhoršilo**...“ U R4 je patrné, že si s matkou hranice teprve tvoří. Je to*

nejspíš dané i tím, že je s matkou více ve styku, než respondenti jiní (R4 s ní bydlí v domě).

Kategorie č. 8: Předchozí rodinné zázemí versus má aktuální partnerství

Kategorie vypovídající o dopadu rodinného zázemí – matčina chování vůči vztahu jejího potomka s jeho životním partnerem je poměrně obsáhlá. Proto jsme zvolili vymezení kategorií, aby bylo následné představení dopadů lépe přehledné.

Subkat. 1 ke kategorii 8: **Znatelný egocentrismus**

Kódy:

- Důsledky nevěry mé matky
- Manipulace s informacemi za účelem zjištění pravdy
- Nejlepší partner/ka pro mě je z kapitalistické ciziny
- Odmítání mé volby manžela/ženy

V této kategorii jsme zjistili, že některým respondentům jejich matky zasahovaly do jejich partnerství. R2 uvedla: „*Když jsem začala chodit se svým manželem, tak byla zrovna má matka po rozchodu s přítelem. Líbil se jí manželův otec, bylo jí zcela jedno, že mu tím rozvrátí rodinu a po nás budou koukat jako po špíně. Prosila jsem ji at' ho nechá být. Když mě pak šel manžel představit domů, bylo už po té nevěře... jeho máma mě častovala hodně sprostými nadávkami a mnoho let trvalo, než pochopila, že jsem jiná, než má máma...Jeden z dalších významných mezníků byl, když jsme čekali miminko... řekla mi, že jí manžel řekl, že čekáme chlapečka a čekala na mou reakci... Manžel ji samozřejmě nic neřekl... Ale já se s ním tehdy kvůli tomu ošklivě pohádala.*“ Z výpovědi R2 je vidět, že matka si šla tvrdě za svým – v případě R2 za vytouženým sexuálním partnerem a zjištěním pohlaví miminka, které si manželé přáli nechat pro sebe. Matka absolutně nedbala na důsledky, které může svým chováním

způsobit (Její dítě mělo mnoho let problém s tchýní kvůli její nevěře. Vytvoření konfliktu mezi jinak harmonickým párem, kvůli tomu, že nerespektovala přání o „tajemství“ pohlaví miminka). Ze sdělení R2 vyplývá fakt, že matka byla silně egocentrická.

R3 v tomto kontextu vzpomínala na: „**Rozhodla se, že mě provdá do kapitalistické ciziny a bude tam moci jezdit, což tehdy jinak nešlo. Musela jsem chodit na soukromé lekce angličtiny. Po maturitě mi zaplatili naši 14 dní v Řecku a mamka doufala, že si tam najdu ženicha. Na vysoké jsem potkala Itala, který za mnou jezdil, máma z toho byla nadšená, ale já jsem se pak zamilovala do svého manžela, a to nemohla hrozně dlouho skousnout. Když jsme se s mužem brali, nejela nám na svatbu, ta nesměla být ani v našem městě a ostatní z rodiny tam taky nesměli přijet.**“ Z této výpovědi je patrné, že si matka skrz R3 chtěla plnit své sny a přání – jezdit na dovolenou do kapitalistického zahraničí. Když se R3 rozhodla pro volbu jiného partnera, než si matka představovala, vyvolávala matka konfliktní situace. Zde je také vidět veliká míra egocentrismu ze strany matky.

Subkat. 2 ke kategorii 8: **Vícečetná a střídavá partnerství v dospívání**

Kódy:

- Častější střídání sexuálních partnerů/partnerek
- Paralelní vztahy
- Vztahy na jednu noc
- Neuměl/a jsem být sám/sama
- Útěk do jiného výchovného stylu
- Matčina slova

U R3 jsme se setkali ještě s jedním významným faktem: „...**kluky jsem trochu střídala, s některými jsem měla i roky trvající paralelní vztahy a se spoustou to byly**

vztahy jen na jednu noc. Ani vztah s manželem jsem zprvu nebrala moc vážně...“
Z těchto vět je patrné, že si R3 nejspíše kompenzovala nedostatek mateřské lásky.

U R5 jsme se setkali s výpovědí: *„V období střední školy jsem kluky víc střídala... Občas jsem z jednoho vztahu utíkala do druhého, když přišel nějaký problém, tak jsem od něj utekla... neuměla jsem být sama... takže jsem třeba jeden den chodila se 2 kluky naráz... byli to většinou takoví přátelštější rodiče – jako kamarádi... Nikdo z nich po mě nechtěl, abych byla perfektní, brali mě tak jak jsem... Je pravda, že za hodně mých rozchodů může i máma... Když přišel nějaký problém, tak místo toho, aby mě ponoukla k řešení, přisadila si natolik na toho druhého, že mi pak ani jiné řešení, než rozchod vhodné nepřišlo... A věta „Ty máš na víc...“ mi pak dlouho zněla v uších jako pádný argument pro neřešení problému ve vztahu. U R5 je z výpovědi patrné, že podvědomě utíkala od své matky a hledala jiný výchovný styl, kde by jí bylo příjemněji. Ke střídání partnerů mohlo docházet i kvůli výchovnému stylu, který vůči ní matka uplatňovala. U R5 je viditelné, že v žádném vztahu nesetřvala dlouho, pokud v něm byly problémy – byly na ni kladeny vysoké nároky doma a neměla chuť řešit další. Dalším důvodem může být i to, že matka „nepohodlné“ partnery dokázala z života svého dítěte odstranit pomocí použité manipulace.*

Subkat. 3 ke kategorii 8: **Matčino zpochybňování kvality partnerů svých dětí**

Kódy:

- Prvotní nadšení vystřídal opak
- Znevažování partnerek/partnerů
- Přijetí zetě/snachy z nutnosti

R4 uvedl ve svém rozhovoru tento příklad: *„Ze všech mých přítelkyň byla zprvu nadšená a pak byly všechny špatné... Mé partnerky vždy znevažovala, třeba z mé bývalé partnerky, která dřela jako kůň udělala „lemru línou“. Čím blíž jsme si ji připustili, tím to bylo horší.“* Z výpovědi R4 je vidět manipulativní rys matky, kdy u

druhých lidí zpochybňuje jejich kvalitu a haní je. R3 uvedla tuto vzpomínku: *“Několik let mi říkala, že jsem si vzala “idiota“ ...Až po několika letech, když se rozvedla s tatškou, zjistila, že ji může být užitečný.”* U R3 je z rozhovoru patrný stejný rys manipulace jako u R4 – zpochybňování kvality druhých lidí.

Subkat. 4 ke kategorii 8: **Vyvarování se přijetí partnera s manipulativními rysy**

Kódy:

- Čistě má iniciativa
- Nemohl bych žít s manipulátorkou

R1 jako jediný uvedl, že: *„Rozpady mých vztahů, byly čistě na tom, že tam vyvstal nějaký problém, díky kterému to nemohlo fungovat dál... člověka s manipulativními sklony bych ani nemohl mít za svůj protějšek. Když se se mnou občas nějaká pokoušela manipulovat, tak jsem jí dal jasně najevo, že tady cesta nevede a většinou to pochopila...”* Z této výpovědi je patrné, že matka mu do partnerství nezasahovala a ani to jeho partnerství nijak neovlivňovalo. Tento fakt je nejspíše způsoben tím, že vyrůstal u otce, kde měl nastavený jiný výchovný režim a matka přišla s jeho partnerkami minimálně do styku.

Kategorie č. 9: Přátelství v mém životě

Tato kategorie je poměrně obsáhlá, proto jsme se rozhodli ji rozdělit do několika subkategorií ze kterých budou lépe znatelné jednotlivé rozdíly ve výpovědích námi dotazovaných respondentů.

Subkat. 1 ke kategorii 9: **Jeden nejlepší přítel/přítelkyně**

Kódy:

- Jedna nejlepší přítelkyně, jeden nejlepší přítel
- Přátelit se s opačným pohlavím nešlo
- Zásahy matky do výběru kamarádů
- Manžel je zároveň nejlepší přítel
- Nemám tendence se svěřovat více lidem

V této subkategorii jsme zjistili, že jednoho dobrého přítele/přítelkyni má R5, R4 a R2. R5 vypověděla: „...**vykládala po známých, jak mě všichni chtějí**...vždy jsem si víc rozuměla s kluky... ale s tímhle jejím jednáním jsem **nechtěla mít ani ty kluky za kamarádky**. To způsobilo, že jsem měla a stále mám jen **jednu nejlepší kamarádku od mateřské školky**...“ Z této výpovědi je patrné, že R5 díky zásahům své matky má jen jednu nejlepší přítelkyni.

R4 o tomto období vyprávěl: „**Ohledně kamarádů mě omezovala šíleně**. Měl jsem kamaráda, který hulil marihuanu – já ji nehulil, ale ona ze mě udělala hned feťáka, řekla to i dědovi a bylo z toho zle... Ona mě od těch kamarádů **vlastně rozerval**a a já se s **nikým moc kamarádit nemohl**... Teď v dospělosti mám **jednoho dobrého dlouholetého kamaráda**, za kterým jdu, když potřebuju poradit, ale **nejsem z těch, kteří by své problémy říkali více lidem**.“ U R4 je vidět znatelný zásah matky do jeho přátel a manipulace prarodičem proti R4. Tento zásah u R4 způsobil, že má jednoho dobrého kamaráda.

R2 řekla: „...**jediný člověk, který mě 100 % zná, je můj manžel** a je to i můj **největší přítel**... mám kolem sebe, ale i lidi, kterými se ráda obklopuji – to je můj brácha a jeho přítelkyně...**nejsem typ, který by šel posedět a všechno probrat** – takové situace jsou pro mě hrozným tlakem, utrpením a je mi z toho bolavo po těle.“ Z výpovědi R2 lze vyčíst, že matka ji do přátel zřejmě nezasahovala, ale i přes to se R2 se svým trápením nikomu nesvěřila: „**Nikommu jsem o svém životě nevyprávěla**. Nikdo nevěděl, co

prožívám, nebo co se právě děje...“ Tato introvertní povaha v R2 přetrvala, jak je poznat z její výpovědi, kde potvrzuje, že nejbližšími lidmi jí jsou rodina – manžel a bratr s jeho přítelkyní.

Subkat.2 ke kategorii 9: **Výběr přátel, který mi matka neovlivnila**

Kódy:

- Více dobrých přátel
- Své přátele si vybírám
- Extrovertní povaha

V této subkategorii jsme zjistili, že více přátel měli respondenti R3 a R1. R3 na toto období vzpomíná takto: *„Na základce jsem měla **tři až pět přátel. Nejlepší přátele mám z gymplu. Vztahy z gymnázia přetrvávají do dnes. Pravidelně se stýkáme.**“* Z výpovědi R3 je znatelné, že matka R3 nezasahovala do přátelských vztahů. Bylo to ale dáno nejspíše tím, že převážná část přátel, o kterých se R3 zmiňuje byla na gymnáziu – tudíž v místě, kde byla na internátě a daleko od své matky.

R1 vypověděl: *„**Své přátele si vybírám podle toho, jak mi, kdo sedne. Ti, co mi neseďnou, nejsou mými přáteli. Mám jednoho dobrého kamaráda od střední školy a s tím jsem se seznámil bez problémů... Jsem poměrně extrovertní typ člověka...**“* Zde je vidět rozdíl mezi respondenty. R1 vyrůstal od 12 let u svého otce, kde byl nastavený jiný výchovný styl než u respondentů, kteří vyrůstali s matkami s manipulativními rysy chování. R1 nebyl ovlivňována ve výběru přátel.

Kategorie č. 10: Rozdílná schopnost vybrat si navzdory manipulaci školu podle sebe

Tato kategorie zabývající se profesním růstem od volby školy po profesi je poměrně obsáhlá, proto jsme zvolili vymezení subkategorií na období střední a vysoké školy. V obou kategoriích se objevují zmínky o profesi respondentů, protože jejich dokončené vzdělání i profese jsou rozdílné. Domníváme se, že následné představení jednotlivých oblastí bude lépe přehledné.

Subkat. 1 ke kategorii 10: Nedobrovolná volba střední školy

Kódy:

- Nestudovala jsem to, co jsem chtěla
- Důsledky, když mám tendenci dělat to, co chci já

R5 k tomuto tématu řekla: „*Už jen **výběr školy**, na které se budu vzdělávat nebyl z mé hlavy. Profesně jsem se zaměřila ne zcela podle sebe – to jsem ostatně časem chtěla změnit a mělo to své důsledky...*“ Z výpovědi R5 vyplývá, že výběr střední školy byl značně ovlivněn matčinou autoritou. Následná změna profesního zaměření, které R5 nevyhovovalo mělo své důsledky: „*...**zákaz změny povolání**, protože to přeci **nemůžu udělat...dusnem doma**, že mě to vůbec napadlo...*“

Subkat. 2 ke kategorii 10: Výběr střední školy byla volba, za kterou jsem si stál/a

Kódy:

- Studoval jsem, co jsem chtěl, studovala jsem, co jsem chtěla
- Důsledky, když se rozhodnu dělat to, co chci já
- Vysoké ambice
- Podpora rodičů

- Útěk od matky
- Úprava sebevědomí

R4 k tomuto tématu vypověděl: „*I přes to, že mě máma **nutila jít jinam, šel jsem na školu, na kterou jsem chtěl – byla placená...***“ Z výpovědi R4 je patrné, že si i přes matčino nucení jít na jinou školu (nejspíše neplacenou), šel na tu, na kterou chtěl – ovšem toto rozhodnutí mělo své důsledky: „*...**tak jsem si to vyžíral celou dobu...***“.

R3 se vyjádřila: „*Bylo pro mě **obrovské štěstí, že jsem šla na intr. Ve třídě nás bylo 6 holek a 22 kluků...jsme byly obletované...jako královny...učitelé k nám přistupovali jako, že jsme něco extra... Hodně mi tam narostlo sebevědomí, pochopila jsem, že jsem „dobrá“...vymanila jsem se z vlivu mamky. Domů jsem jezdil jednou za dva týdny...ale to už jsem nějak skousla...i když jsme se vždycky stejně pohádaly.***“ Z výpovědi R3 je patrné, že si zvolila jít studovat daleko od matky. Z hovoru nevyplývalo, že by matka či otec R3 ve výběru vzdělání – střední školy, jakkoliv ovlivňovali.“

R2 k tomuto tématu řekla: „*...**školu jsem si vybírala také já a nikdo mi do toho nemluvil... byla jsem hodně ambiciózní, věděla jsem od svých deseti let, že pojedu studovat do zahraničí...ač jsem nebyla jedničkářka, věděla jsem, že se mi bude v životě dařit... prostě jaký si to udělám, takový to budu mít...V tomhle musím před mámou smeknout, žádný tlaky, ovlivňování, manipulace...Měla radost, když se mi dařilo a byla pyšná na moji nebojácnost a rozhodnost.***“ Z výpovědi R2 vyplývá, že zde matka nezasahovala do výběru školy, ani do výběru vzdělání a měla radost z úspěchů R2. Je to dáno ale nejspíše tím, že matka R2 vychovávala v zanedbávajícím výchovném stylu, kdy R2 byla zvyklá se o vše sama postarat a matce to vyhovovalo.

R1 vypověděl: „*...**mohl jsem si vybrat co jsem chtěl, oba rodiče mne finančně i hmotně podporovali. Takže školu i povolání mám takové, jaké jsem chtěl.***“ Z výpovědi R1 je vidět, že výběr školy nebyl, jakkoliv ovlivněn ani jedním z rodičů. Je to nejspíše dáno tím, že R1 vyrůstal s otcem, kde byl nastaven jiný výchovný styl než u matky. To dokazuje i další vyjádření R1: „***Nikdo mne nikam nerval a nic***

neovlivňoval. Ale uvědomuji si, že kdybych zůstal u matky, takovou volnost a výběr bych neměl.“ R1 ví, že vše si mohl vybrat sám, ale na druhé straně si uvědomuje, že kdyby zůstal v péči matky, mohlo by to být vše jinak.

Subkat. 3 ke kategorii 10: **Tendence matky ovlivnit výběr vysoké školy dle svého přání**

Kódy:

- Vynucené ukončení studia vysoké školy
- Vysoká škola po delší době od střední školy
- Profese ovlivněná vzorem prarodiče
- Matčina ambivalentní slova

R3 se k tomu vyjádřila takto: „...*kvůli matčině manipulaci jsem v podstatě ukončila i svoje první studium... Teď, když je mamka po smrti jsem se rozhodla si vysokou dodělat...*“ Z výpovědi R3 je vidět, že kvůli matce musela ukončit své první studium na vysoké škole, ale když matka zemřela, rozhodla se studium vysoké školy dokončit. R4 na toto období vzpomíná takto: „*Vysokou jsem si dodělal až tehdy, až jsem si na ni vydělal – dokončil jsem ji před pár lety. Má profese je ovlivněná tím, jak jsem vyrůstal s dědou...Dal jsem se na podnikatelskou dráhu...Od mala jsem byl zvyklý stále makat, nic jsem nedostal za darmo, takže jsem byl zvyklý pracovat...Od mala na mě byly kladeny určité nároky, takže mě to vybičovalo být takový, jaký jsem...*“ U R4 je vidět, že si dodělal vysokou školu až si na ní sám vydělal, jak již víme z jeho předchozích odpovědí u jiných kategorií, matka jej finančně moc nepodporovala. Velikým vzorem pro něj byl dědeček, se kterým trávil velikou část svého dětství a dal se na podnikatelskou dráhu. U R5 jsme se setkali s výpovědí: „...*pak jsem začala studovat vysokou školu se zcela jiným zaměřením, protože to jsem chtěla vždycky dělat. Mé rozhodnutí doprovázely větu ve smyslu, že na tohle určitě nemám, jak já „labil“ můžu tohle dělat... Ale před známými se chlubila, jak jsem dobrá studovat při*

zaměstnání vysokou školu. “ Z výpovědi R5 je vidět neustálý „boj“ s matkou i ohledně vysoké školy a zároveň z výpovědi R5 vychází charakteristický znak manipulující osobnosti matky, kdy matka dceru hanila a devalvovala ji v jejím rozhodnutí, zatímco před známými hovořila o pravém opaku.

DVO 4: Jak respondenti reflektují svou osobní zkušenost s rolí manipulující osoby vůči druhým lidem?

Kategorie 11: Jsem svým způsobem taky manipulátor

Kódy:

- Vidím na sobě znaky manipulace
- Občas vědomě manipuluju
- Snažím se s tím pracovat
- Netěžím a neprofituji z druhých lidí

V této kategorii jsme se zaměřili na využívání manipulativních technik u našich respondentů. To, že manipulaci používají řekli při svých rozhovorech respondenti R1, R2 a R4. R1 řekl: „*Já sám na sobě znaky manipulace vidím ... jsem perfekcionista, jsem vlastně i sobec a není to dobrý a díky tomu, že mi vadí manipulace ze strany matky ... se spíš snažím vědomě vyvarovat. Nerad si cokoli přibarvuju a vymýšlím, nemám to rád... občas se tomu nevyhnu a sám ji použiju, ale to je taková ta vědomá neškodná manipulace – nesnažím se kohokoliv ovlivnit. To se mi protiví... díky tomu, že táta manipulátor nebyl a já vyrůstal hlavně s ním, tak budu spíš vychovávat děti tak, jak on vychovával mě.*“ Z výpovědi R1 je patrné, že si je vědomý toho, že manipulaci vůči svému okolí používá, používá ji ale do té míry, do které má dojem, že neublíží a výrazně neovlivní druhého. Uvědomuje si, že na sobě vidí znaky manipulace, které jsou způsobeny výchovnými styly, ve kterých vyrůstal. Z matčiny strany to byla

výrazná perfekcionista výchova a ze strany otce to byla výchova volnější, ale znaky perfekcionismu tam byly také znatelné. R1 totiž řekla: „**Táta zase vyžadoval disciplínu v oblasti komunikace...** vždy jsem musel říct pravdu – a občas to byl mazec...“ Domníváme se, že to, že R1 o sobě dokáže přiznat, že je sobec a perfekcionista je způsobeno zejména tím, že byl zvyklý na to říkat věci tak jak jsou – díky otci.

R2 řekla: „*Bohužel manipulaci používám. Nejvíce snad ke svému muži, ale myslím, že manipulaci jinak nepoužívám. Nemám to ráda na sobě, tak to nečiním jiným – teda až na manžela.*“ Z výpovědi R2 je vidět, že používá záměrnou manipulaci ke svému muži. Domníváme se, že tomu tak může být z důvodu, že ona sama vyrůstala bez výraznějších zavedených pravidel a v dospělosti zjistila, že ji tento systém jako manželce či matce moc nevyhovuje, proto vědomě řídí svého muže, aby měl jejich život řád. Tuto naši domněnku potvrzuje i fakt, který R2 také uvedla ve své výpovědi: „...přespříliš určuji dětem směr...nesmíš, nedělej, nelez...ne...ne...ne...nemůžu si pomoci to neříkat. Nedávám jim prostor, neb si myslím, že by měly mít nějaký řád a meze...vadí mi volná výchova bez hranic...“

R4 k tomuto tématu řekl: „*Nemůžu říct, že bych do něčeho někoho tlačil. Takovou tu zdravou podnikatelskou manipulaci používám – ale tu nezdravou manipulaci nepoužívám. Pokud jde o to, že vím, že je lepší výrobek než ten, který si klient sám vybral, tak ho přesvědčuju o tom lepším výrobku. Ale nesnažím se těžit a profitovat z druhých.*“ Z výpovědi R4 je vidět, že si uvědomuje, že manipuluje s druhými lidmi, ale manipulace R4 je spíše podnikatelského rázu – patří to k jeho podnikání.

Kategorie 12: Nynější reálný pohled na manipulaci

Kódy:

- Vyhýbám se manipulátorům
- Nenechám sebou „hýbat“
- Přijmu, že s tím nic neudělám
- Poznání manipulace na vlastní kůži беру spíš jako životní plus
- Chci být vědomě jiný/jiná
- Snažím se nemanipulovat

V této kategorii jsme se snažili podchytit nynější pohled našich respondentů na manipulativní chování. R1 k tomuto tématu řekl: „...*manipulátorům jako takovým se vyhýbám a jdu s nimi do otevřeného střetu...je-li to v mých kompetencích a na úrovni kamaráda – nenechám sebou hýbat. Ale je-li to třeba můj nadřízený, tak s tím nic neudělám. Ale je fajn, že to chování poznám a můžu podle toho jednat. Nemyslím si, že by to bylo na škodu, ba naopak...vycvičilo mě to v životě.*“ Z výpovědi R1 je patrné, že s manipulací umí pracovat a umí se k ní postavit podle toho, jak je třeba.

R2 vypověděla: „...*ač jsem dítě své mámy, považuji se za její protiklad...nesnáším stěžování si...vždy říkám přestaň si stěžovat a začni s tím něco dělat...mamka je přeborník ve stížnostech (zdraví, práce, partner) ...všechno je špatně. Nenávidím to a nechci být takto naladěná.*“ Z výpovědi R2 je patrné, že se snaží být vědomě jiná než matka, která používá manipulaci.

R3 řekla: „...*snažím se děti nemanipulovat a ani s manželem nemanipulovat. Ale občas mi přijde, že by manželovi více vyhovovalo, kdybych s ním manipulovala, než abychom se o určitých věcech bavili a rozhodovali společně. Bylo by to pro něj pohodlnější a občas se mi zdá, že by to i ocenil. On je svým způsobem hodně podobný typově mému tatškovi. Takže já jsem dominantnější, ale snažím se manžela do rozhodovacích procesů víc zatahovat, aby spolupracoval...dělá vedoucí pozici*“

v práci, tak mi přijde, že by byl rád doma ovládan...taky se snažím děti chválit a říkat jim, jak je mám ráda a jak jsou pro mě důležité, ale asi ne tak moc, jak bych si představovala. Ty zažité vzorce z domu jsou dost silné.“ Z výpovědi R3 je patrné, že se snaží mít doma vědomě jiný výchovný vzorec než ten, v jakém vyrůstala. S manipulací jako takovou se snaží vědomě pracovat tak, aby ji nepoužívala i když si uvědomuje, že by to manžel uvítal.

R4 uvedl: „...štvete mě u druhých, když vidím, že dělají něco, co se mi nelíbí – manipulace a ovlivňování...vzpomenu si na mamku a **reaguju velice rázně**, občas asi i přehnaně. Třeba tomu člověku řeknu, **že takhle ne** a pokud se mnou chce vycházet, tak to tak **dělat nebude**... V osobním životě se záměrně manipulaci snažím **vědomě vyhýbat**...“ Z výpovědi R4 je zřetelné, že ohledně manipulace dokáže zaujmout obranný postoj a dokáže si vymezit hranice a nastavit pravidla.

R5 na toto téma řekla: „...**snažím se všech manipulativních technik a znaků stranit a nastavit si přijatelné hranice**. Já sama **manipulaci odmítám používat** a jsem na manipulaci **přecitlivělá**...snažím se být ke všem **upřímná a přímá a nehraju žádná divadýlka**...výchovný styl máme s parterem domluvený a domnívám se, že v něm není **žádná manipulace**.“ Z výpovědi R5 je patrné, že si ohledně manipulace stanovila pravidla, která dodržuje a snaží se manipulaci vyhýbat.

5.4 Diskuse výsledků

Ad DVO1: Jaké výchovné styly reflektují respondenti ze svého dětství?

Otázka je položena v souladu s naším záměrem shledat při analýze transkripce rozhovorů informace, vykazující určité znaky nevhodného výchovného stylu, ve kterém respondenti vyrůstali. Ty budeme moci subjektivně považovat za možnou živnou půdu pro manipulaci s respondenty ze strany významných blízkých. Z našeho výzkumného šetření vzešly zejména tři výchovné styly, které uplatňovali rodiče našich

respondentů vůči svým dětem. Jedná se o zanedbávající výchovný styl, perfekcionistaický výchovný styl a autoritářský výchovný styl. U těchto výchovných stylů jsme se setkali i s prvky vzájemných kombinací – perfekcionistaický výchovný styl s prvky autoritářského výchovného stylu a s autoritářským stylem výchovy s prvky zavrhuujícího stylu. Dále jsme se během analýzy setkali ještě s dalším výchovným stylem – zanedbávajícím – s prvky zavrhuujícího výchovného stylu.

V rámci zanedbávajícího výchovného stylu jsme se setkali u našich respondentů R2 a R4 s tím, že vyrůstali s vyšší mírou autonomie a matka byla často nezúčastněná až lhostejná k přístupu vůči svému dítěti. Domníváme se, že tento styl výchovy uplatňovaly matky převážně nevědomě, protože to byly matky po rozvodu a po neúspěšném hledání životních partnerů se zaměřily místo na děti na sebe, protože mateřství je svým způsobem omezovalo v jejich potřebách najít si vhodného partnera. Tuto naši domněnku potvrzuje i fakt, že respondenti trávili většinu dětství u svých prarodičů, kteří svým způsobem přebírali valnou část matčiných povinností. U R4 jsme se setkali s kombinací zanedbávajícího výchovného stylu se zavrhuujícím výchovným stylem, který byl způsobený nejspíše tím, že matka vůči svému dítěti zaujala nepřátelský postoj (vědomě/nevědomě), protože jí její potomek připomínal nevydařený vztah s otcem potomka a zároveň pro ni byl již zmiňovanou překážkou v dalším vztahu.

U perfekcionistaického stylu výchovy jsme se setkali u R1 a R5 se znatelným a někdy až přemrštěným perfekcionismem ze strany matky vůči dětem. Perfekcionismus se týkal zejména úklidu a úpravy pokoje a superlativů namířených vůči dítěti, protože pro perfekcionistaickou výchovu je charakteristické, že rodiče chtějí mít své dítě perfektní zcela ve všem – úklid doma, škola, vzhled... U tohoto stylu výchovy jsme se u R1 i R5 setkali ještě s kombinací prvků autoritářského stylu výchovy, kdy je pro tento výchovný styl typické, že rodič (matka) má v rodině hlavní slovo, a u R5 byla míra autority matky natolik vysoká, že konal/a vše podle matky a důsledkem toho byla vysoká závislost, díky které byla u R5 i znesnadněná přirozená separace od matky.

Autoritářský styl výchovy jsme zaznamenali i u R3, kde byl znatelný nejen již zmiňovanou verbální cestou, ale i neschopností ocenit dítě za donesené známky a poukazováním na nedostatky. U R3 byl tento styl výchovy prosazován i po fyzické stránce, kdy matka fyzicky nepřiměřeně napadala R3. Domníváme se, že tomu tak bylo z důvodu, že si matka vědomě/nevědomě na R3 vyrývala zlost za své nedokončené vzdělání, což ostatně i R3 sama potvrdila během odpovídání na otázky v dotazníku od Nazare-Aga, který se týkal manipulativní osobnosti. *Viz příloha 3*

Výchovné styly viz výše nesou znaky manipulativní výchovy, proto bychom zde rádi zmínili Nazare-Aga, která uvádí některé dopady manipulativní výchovy na jedince. Významný blízký – v našem případě matka, která se snaží s dítětem psychicky manipulovat, u něj docílí svým chováním toho, že dítě bude raději mlčet a přizpůsobí se rodiči do té míry, do které to rodič požaduje. Rodičova slova ale nebere vážně. Dítě se takto chová díky tomu, že si uvědomuje, že za jakékoliv upozornění na nelogické jednání svého rodiče přijde okamžitý trest, protože rodič nesnese jakoukoliv kritiku na svou osobu. Jsou-li děti již schopné psát, píše často věci, které je trápí do deníku, básní či příběhů. Má-li dítě extrovertně zaměřenou povahu, nesmíří se s chováním svého rodiče a zaujme vůči němu obranu pozici. Je-li to možné, opouští co nejdříve domov a snaží se postavit se na své vlastní nohy. Některé děti ale zaujímají vůči rodiči naopak sebe obětující postoj. Jsou to většinou děti, které byly v rodině protěžovány manipulující osobou oproti ostatním sourozencům. Iracionálně přikládají svou odpovědnost například za nastalý rozvod rodičů, protože nedokáží pochopit, že se jedná o rozpad svazku pouze mezi mužem a ženou. Manipulující narcistický rodič argumentuje některé situace natolik přesvědčivě, že dítě si může představovat, že po rozvodu rodičů zůstane tento rodič zcela opuštěný, bez financí, bez bydlení a může dojít až na pokraj své smrti, pokud jej opustí i toto dítě. Proto za něj cítí už v tomto dětském věku jakousi odpovědnost a snaží se mu sebeobětovat svým chováním vůči němu. (Nazare-Aga, 2016)

Naši respondenti vyrůstali v různých výchovných stylech, které měly manipulativní znaky. Chtěli bychom zde jen připomenout určitá období ve vývoji člověka, která

mohou být nevhodnou výchovou ovlivněna. Vágnerová ve své knize popisuje batolecí období, kde probíhá u dětí osvojování si nápodoby a identifikace. Děti si v tomto životním období osvojují slova a činnosti, které vyzorují ve své nukleární rodině, tím se může stát, že si osvojí i umění manipulovat s druhými, pokud to vidí u svého významného blízkého člověka. Pokud se tedy dítě ztotožní s manipulativním vzorem, používá samo manipulativní techniky. U dětské rolové identity se dítě snaží udržet v rovnováze svá přání a požadavky autorit, poté se ztotožňuje s rolemi, které vyhodnotí jako významné. Díky manipulativnímu stylu výchovy se ale může stát, že své rolové identity bude v průběhu života přehodnocovat a měnit častěji nežli člověk, který manipulativní výchovu nezažíval. Podobně na tom budou i normy chování, které budou během života přehodnocovány z důvodu setkání se jiným rodinným modelem výchovy (například u přátel). Manipulace přímá (nátlaková) i nepřímá (taktizující) způsobí u jedince, kterým je manipulováno odlišný seberozvoj v oblasti svých rolí i socializace. Jedinec nemá takovou možnost rozvíjet své role tak, jak by sám chtěl, jako jeho vrstevníci. V mnoha případech se nemůže ani socializovat dle svých přání – například se nemůže stýkat s lidmi, se kterými by chtěl, protože jej významný blízký ať již nátlakově, nebo takticky manipuluje. (Vágnerová, 1999)

Z našeho výzkumného šetření vyplynulo, že respondenti se velice často ocitali v péči prarodičů (R2 a R4), byli zvyklí na to být dříve samostatní oproti svým vrstevníkům (R2), uvědomovali si, že matka dává přednost partnerům před nimi samými (R2 a R4), cítili se na „druhé koleji“ (R4), jejich matky jim nepomohly při činnostech, které by jejich vrstevníci dělali zřídka (R4), matkám bylo svým způsobem jedno pohodlí dítěte (R4), matky vyžadovaly nepřiměřenou dokonalost – perfekcionalismus (R1 a R5), děti musely 100 % respektovat slovo matky (R5, R1 a R3), nebyli chválení (R3) a díky výchovnému stylu se nenaučili vzdorovat a stali závislými na matce (R5).

Ad DVO2: V jakém životním období si respondenti uvědomili, že jimi významní druží manipulují?

Z našeho výzkumného šetření vzešla tři období, kdy si respondenti uvědomili manipulaci sami sebou. Byla to období puberty (dospívání), střední školy a dospělosti. Rozmanitost uvědomění si manipulace sami sebou je nejspíše daná tím, v jakém výchovném prostředí naši respondenti vyrůstali. Z jejich odpovědí je zřejmé, že někteří z nich měli možnost se oproti rodiči více postavit do opozice a někteří méně.

Nejdříve si manipulaci sám sebou uvědomil R1, který šel krátce po rozvodu rodičů (ve 12 letech) bydlet k otci, kde byl nastavený jiný výchovný režim. R1 nevyhovovalo žít s matkou, kde byl nastolen perfekcionistický výchovný styl s prvky autoritářského výchovného stylu. Z výpovědi R1 jsou místy patrné znaky toho, že výchova otce byla také s prvky perfekcionismu, ale pouze v oblasti komunikace, jinak byla jeho výchova vůči synovi volnější a pro něj tak přijatelnější. Díky tomu, že R1 šel k otci a s matkou se vídal méně často, měl možnost si povšimnout určitých nuancí, které naznačovaly matčinu snahu jím v minulosti manipulovat. Manipulaci sama sebou v období puberty (dospívání) udává i R3, která měla s matkou výrazné neshody a uvědomovala si, že fyzické tresty, které vůči ní matka využívá nejsou přiměřené jejímu provinění. Plné prozření z manipulace sama sebou zmiňuje v období dospělosti, kdy si uvědomila, že nikdy nechtěla mít penzion, který měla díky manipulativnímu umu své matky.

Manipulaci sebou v období střední školy udávají respondenti R2 a R4. R2 vyrůstala v zanedbávajícím výchovném stylu, kde měla vysokou míru autonomie a ta jí vyhovovala. Problém nastal až s nástupem partnerského života, kdy si R2 přála žít jiný život, než žila její matka. V tomto období si plně uvědomila, že chování matky vůči rodině nebylo zcela v pořádku. R4 vyrůstal v rodině se zanedbávajícím výchovným stylem s prvky zavrhujičího výchovného stylu. V tomto období u něj nastalo zvýšené období vzdoru a začaly se projevovat výraznější neshody s jeho matkou. Jedno

z prvních uvědomění si manipulace sám sebou pociťoval v oblasti kamarádů, kdy se jej matka od nich snažila odtrhnout různými manipulacemi.

Nejpozději si manipulaci sama sebou uvědomila R5. Je to nejspíše způsobeno tím, že R5 vyrůstala v rodině, kde matka uplatňovala perfekcionistickou výchovu s prvky autoritářské výchovy a R5 nebyla zvyklá matce, jakkoliv vzdorovat. Objevení matčiny manipulace jí samou přišlo v době, kdy se zcela osamostatnila tím, že se od matky odstěhovala k příteli. Vyzdvihli bychom zde fakt, že osamostatnění se R5 nebylo původně zcela dle ní samotné, protože se odstěhovala i přes svůj původní nesouhlas se stěhováním se od matky. Matka tehdy zareagovala opačně, než si R5 myslela a domníváme se, že díky tomu, že byla zvyklá matku poslouchat, poslechla ji i tehdy a odstěhovala se. Díky tomuto uposlechnutí matky ale měla možnost R5 se stát samostatnou a uvědomit si své skutečné potřeby.

Respondenti si manipulaci sami sebou uvědomovali díky široké škále matčina chování vůči nim samotným i vůči druhým lidem v jejich okolí. Nejvíce to respondenti pociťovali díky rozvodu rodičů, kdy matky vyžadovaly po dětech informace ohledně jejich bývalého manžela – zejména ty, které byly negativní a ty poté využívaly proti otci, když se bavily s dětmi. Na toto téma vypovídali R5, R4 a R1. Takto matky jednaly nejspíše i proto, že si svým způsobem upevňovaly svůj egoismus a představu, že ony jsou lepší než jejich bývalí manželé. Z některých výpovědí respondentů je i výrazně znatelný narcizmus jejich matek.

Další výrazný znak manipulace sebou si uvědomili respondenti R5, R4 a R3 díky tomu, že zjistili, že se matce nemohou svěřovat, protože jejich tajemství neudrží, nebo použije proti nim samotným. Toto zjištění u respondentů vyvolalo reakci, že si na svěřování našli jinou osobu v okolí, nebo si to nechali pro sebe.

U respondentů R1, R2, R4 a R5 způsobilo manipulativní chování i různá psychosomatická onemocnění. Respondenti zmiňovali zejména bolesti hlavy, migrény a bolesti břicha. Všechny tyto výpovědi jsou důkazem, že jim byla odčerpávána životní energie, to se projevovalo pocitem úzkosti až depresivními znaky, kdy například

respondentka R2 ve svém rozhovoru zmínila: „...mého psychického strádání – doslova psycho. Odborníka jsem musela vyhledat...“ U R1 jsme se setkali i se zmínkou, že byl agresivnější dítě, protože ze sebe musel vše vybit. Tato výpověď potvrzuje, že manipulace jimi samými byla stresující zátěží, která se poté odrážela na jejich chování. U všech zmiňovaných respondentů docházelo k poškození rodinného subsystému a tím pádem žili v rodině dysfunkční.

Naši respondenti zjistili, že je jimi manipulováno i díky tomu, že si uvědomili, že mají s matkou neustálé konflikty, které byly opakované a téměř nekonečné. Tyto konflikty způsobily, že například R3 odešla na internát, aby byla od matky dál a R1 se odstěhoval k otci. Z výpovědí respondentů je velice často patrný egocentrismus matky, která jednala zejména ve svůj prospěch. To ostatně potvrzuje výpověď R4, který o matce řekl, že matka ovládala jeho dědu a používala jej při konfliktech s druhou osobou ve svůj prospěch.

Dále jsme se v našem výzkumném šetření setkali i s výpověďmi u R3, R4 a R5, které také potvrzují manipulativní osobnost matky. Tito respondenti zmiňovali ve svých rozhovorech, že se matce nedalo zavděčit, nedokázala je pořádně ocenit, hlavní slovo v rodině měla matka, která byla navíc i viditelně sobecká.

Z rozhovoru našich respondentů také vyplynula informace, že jejich matky byly rozvedené a rozvod na ně měl rozmanitý dopad. Ve svých výpovědích se na toto téma vyjádřili R5, R4 a R1. R5 a R4 se shodují v tom, že mají oba dojem, že díky rozvodu rodičů měli „krátké“ dětství, protože museli řešit s matkou její vztah s jejich otcem. Tím pádem jim nezbylo nic jiného než dětství odložit a přijmout roli dospělého člověka. R1 se nevnímá jako předčasně dospělý, domníváme se, že tomu tak je z důvodu, že šel bydlet krátce po rozvodu k otci, který jej do vztahu otec a matka nezatahoval. Díky tomu mohl R1 prožít „normální“ dětství jako jeho kamarádi.

Manipulaci sami sebou si naši respondenti uvědomili i díky tomu, že jim došlo, že jejich sourozenecké vztahy jsou narušené a přístup rodičů k nim býval rozdílný. Na toto téma hovořili R1, R3, R4 a R5. R5 zmiňuje, že otec ve svém přístupu k dětem

nadržoval jejímu bratrovi a R4 zmiňuje, že otec nadržoval jemu nad jeho sestrou. Domníváme se, že oba otcové tak činili z důvodu, že si byli vědomi toho, že matka nadržuje druhému sourozenci a chtěli tuto nerovnováhu vyrovnat. R3 se zmiňuje o nepřiměřených fyzických trestech, které na ni její matka uplatňovala, ale na její sestru již méně. Zdůvodňuje to tím, že její matka nejspíš zestárla. Domníváme se, že tomu tak mohlo být i z důvodu, že matka R3 podvědomě trestala svou prvorozenou dceru za to, že díky ní nedostudovala školu, zatímco její druhorozená dcera v ní tyto pocity již nevyvolávala. Narušení sourozeneckých vztahů zmiňuje ve své výpovědi R1, který popsal rivalitu mezi ním a jeho sestrou, kteří bojovali o přízeň jejich rodičů. Z jeho výpovědi, ale vyplynulo, že vztah s jeho sestrou měl pozitivní vývoj a nyní si jsou vzájemně oporou.

Z našeho výzkumného šetření vyplynulo, že všichni naši respondenti si jsou vědomi manipulaci sami sebou. Všichni se shodli ve výpovědích, že významný blízký manipulátor byla jejich vlastní matka. Z jejich výpovědích jsou místy patrné obdobné výpovědi ohledně manipulativního chování a charakteristiky manipulativní osobnosti, které jsme popisovali v úvodních kapitolách naší bakalářské práce.

Ad DVO3: Jaký typ manipulativního přístupu respondenti zažívali a jak tuto zkušenost reflektují v kontextu osobního života (projevů v jednotlivých etapách života, jak reflektují dopady na svůj osobní i profesní život a jak reflektují dopady na jejich mezilidské vztahy?)

Otázka ohledně manipulativního přístupu, který naši respondenti zažívali a jak tuto zkušenost reflektují v kontextu osobního života, je položena v souladu s naším záměrem shledat při analýze rozhovorů informace, vykazující určité znaky manipulujících přístupů, které bychom mohli identifikovat a zároveň zjistit reflexi těchto přístupů v kontextu osobního života respondentů.

Nazare-Aga popisuje vznik manipulativní osobnosti rodiče již od dob jeho dětského věku. Manipulátor si svou osobnost tvoří již od dětství. Dítě s manipulativní osobností číhá na jakoukoliv citovou slabinu svého zranitelného rodiče a poté jej trápí navozováním viny. Naučí se, že takovéto jednání mu poskytuje moc a postupem času je jeho manipulativní chování a reakce více a více rafinovaná. Manipulátor si své jednání uvědomuje přibližně z 20 % (a těší se ze své moci). Zbýlých 80 % manipulátorů však manipuluje nevědomě nebo ne zcela vědomě. Díky své manipulaci mají pocit, že mají oproti druhým navrch a že jsou inteligentnější. Když za pomoci manipulace docílí u druhých lidí svého, vykládají si to jako důkaz lásky, respektu, přátelství, nebo jako důsledek své autority. Neuvědomují si, že u druhých lidí způsobují svým chováním pocit ztráty vlastní hodnoty, snížení sebedůvěry, vysokou míru stresu, psychickou destrukci, stísněnost a nepohodu, která má fyziologické i fyzické následky. (Nazare-Aga, 2008)

Jak jsem již popisovala v předchozím odstavci, manipulátoři si své manipulování druhými lidmi buď uvědomují, nebo manipuluje nevědomě. Nazare-Aga také tvrdí, že manipulativní osobnost vzniká u lidí jako obranný systém již od dětství. Manipulace je pro mnohé druhem obranného mechanismu, tak jako například agrese, vytěsnění, zesměšnění či humorný náhled. Obranný mechanismus manipulátora využívá manipulaci druhými lidmi ke svému vlastnímu přežití. Postupně se tento jev zautomatizuje a pro daného člověka to je jediný způsob komunikace a jednání. Muži i ženy s manipulativní osobností se totožně shodují v manipulativních rysech, nelze určit, zda je více mužů či žen s touto poruchou osobnosti, ale je téměř jisté, že za život se alespoň s jedním manipulátorem každý potká. (Nazare-Aga, 2008)

Z výpovědí našich respondentů jsme vymezili tři typy manipulace, které jejich matky využívaly. Prvním typem byla manipulace taktizující, zaměřená egocentricky. Tento typ jsme vyzorovali z vyprávění R1, R3 a R4. Při tomto typu manipulace byla silně znatelná taktika matky, která měla za účel čerpat z jejího okolí víc, než jí náleželo. Takto bychom chtěli připomenout například výpověď R3, kdy její matka vybrala z firemního účtu finance, které jí nenáležely, ale ona tento svůj akt obhájila tím, že jí

finance náleží, protože penzion začala provozovat jako první. Z výpovědí našich respondentů byl viditelný i egocentrismus jejich matek, kdy neváhaly manipulovat svým okolím, aby zamezily ztrátě vlastního diskomfortu. Tuto naši domněnku bychom mohli demonstrovat na příkladu od R4, který řekl, že jeho matka odmítá platit pojistku na domě (která by měla být společná). Platí ji on sám, ale když jeho matka udělala škodu na domě tím, že jí vytekla voda (60.000 Kč), nechala vše zařídit jeho a zároveň po něm vyžadovala, aby použil peníze z této pojistky.

Druhým typem manipulace byla manipulace taktizující s altruistickým záměrem. Tento typ manipulace jsme identifikovali u R5, kdy její matka takticky vyčkávala na vhodnou příležitost, kdy mohla hanit nepohodlného partnera své dcery do té míry, že se s ním R5 rozešla, činila tak nejspíš z důvodu, že chtěla pro svou dceru někoho „lepšího“. Tuto naši domněnku ostatně potvrzuje i další tvrzení R5, že její matka měla tendence dělat z jejich kamarádů potenciální přítele.

Posledním typem manipulace byla manipulace nátlaková s egocentrickým záměrem. Setkali jsme se s ním u výpovědi od R2, která charakterizovala matčino chování například tak, že když měla s někým problém, neváhala zmanipulovat své rodiče, kteří pak společně s matkou, dělali peklo ze života tomu, s kým měla konflikt. Její matka využívala často výhrůžky a vydírání. Egocentrismus jsme v tomto případě identifikovali z vysokého zaměření na sebe samu – „když to neuděláš tak, jak já chci...“.

Naši respondenti reflektují své zkušenosti s manipulativními přístupy velice bohatě. V první řadě bychom zde rádi upozornili na uvědomované důvody respondentů, které vedly jejich matky k manipulaci s nimi. Jedním z prvních důvodů se kterým jsme se setkali bylo převzetí odpovědnosti otcem za nastalý rozvod a skutečností, že se nesnažil být díky pomlouvání matky lepší v očích svého syna. Tento důvod udal R1, který to okomentoval tím, že právě tento otcův postoj mu otevřel oči vůči chování jeho matky, která po celou dobu házela vinu na otce. R2 udala důvod, kdy si uvědomila, že u ní docházelo k psychickému strádání díky tomu, že si matka neustále hledala nové a

nové partnery, kteří nebyli nejvhodnější – lenoch, alkoholik, chronický žárlivec a alkoholik-psychoopat. R4 si důvod manipulace sebou uvědomil díky tomu, že se matce povedlo na nějakou dobu rozvrátit jeho vzájemný vztah s otcem díky soudnímu řízení kvůli alimentům. Respondentka R5 udala stejný důvod uvědomění si manipulace jako R4 díky tomu, že její matka hanila jejího otce natolik, že s ním měla problém komunikovat, a navíc na něj matce donášela. Otec tuto skutečnost bere do dnes těžce a z rozhovoru s R5 vyplynulo, že ani v dnešní době není její a otcův vztah ideální. U R3 jsme se setkali s nepřiměřenými fyzickými tresty, které vůči ní její matka uplatňovala. Její matka ji ani nechválila, domníváme se, že tomu tak bylo díky tomu, že u ní chtěla vyvolat svým chováním lepší výsledky, než dcera prokazovala.

Manipulace v jednotlivých etapách života našich respondentů byla poměrně barvitá. V období dospívání si respondenti uvědomovali důsledky manipulace například v oblasti nesvobody výběru školy a nemožnosti vycestovat. Tyto příklady uvedla R5 – z její výpovědi je patrné, že u ní měla matka vyvinutou autoritu natolik, že si jí nedovolila oponovat. Tento fakt byl způsobený i stylem výchovy ve kterém R5 žila (perfekcionistický výchovný styl s prvky autoritářského výchovného stylu). Respondenti R2, R3 a R4 se shodují ve výpovědích, že manipulace jimi v dospívání jim nejvíce způsobovala problémy a hádky s matkou. R2 a R3 tuto situaci vyřešily tak, že se rozhodly odejít z domu, aby měly klid. R4 takto konat nemohl, protože bydlel v domě, na který měl hypotéku kvůli podnikání. Kdyby mohl, matku by ale také opustil, což potvrdil ve svém rozhovoru. R1 vypověděl, že k matce pociťoval po určitou dobu až jakýsi odpor za to, co dělala. U R1 navíc došlo k tomu, že v tomto období se z něj díky matčině manipulaci stal „vyvrhel“ rodiny a po dlouhou dobu mu trvalo, než situaci s prarodiči uklidnil. Matka se totiž v jeho případě odmítla smířit s tím, že se po rozvodu rozhodl odejít k otci, a tak svou manipulací zmanipulovala své rodiče, kteří vůči němu zaujali na dlouhou dobu velice nepřátelský postoj. V období dospělosti respondenti vypověděli, že si snaží držet vztah s matkou v hranicích. Dodržování pevně stanovených hranic uvedli respondenti R1, R2, R3 a R5. R4 se hranice s matkou stanovovat snaží. Z jejich výpovědí je patrné, že si museli určit určité

hranice, aby mohli vycházet s matkou. Stanovování si hranic u R4 je nejspíše dáno i tím, že jako jediný z našich respondentů je se svou matkou neustále v kontaktu, protože s ní obývá společně dům, který spoluvlastní. R5 uvedla ve své výpovědi, že občas „ujede do starých kolejí“, takže je svým způsobem na pomezí mezi stanovováním si hranic a dodržováním hranic. To je dáno nejspíše tím, že k prozření matčiných manipulací došla před nejkratší dobou ze všech našich dotazovaných – až v dospělosti.

Naši respondenti reflektují ve svých výpovědích i jejich rodinné zázemí proti jejich partnerství. R2 k této oblasti například uvedla vzpomínku, kdy její soužití s budoucí rodinou bylo silně ovlivněno matčinou nevěrou. Matka svedla otce jejího manžela a tím způsobila, že jí její tchýně po dlouhá léta odmítala přijmout. Matka zároveň neváhala použít i lež, kdy chtěla zjistit pohlaví vnoučete tím, že si vymyslela, že jí pohlaví sdělil manžel R2. Tato lež vyvolala mezi manželi hádku. Z výpovědi R2 vyplývá, že matka nedbala na důsledky, které může svým chováním zapříčinit a potvrzuje to její egocentrickou povahu. U R3 jsme se setkali se situací, kdy si matka skrz svou dceru chtěla egocentricky splnit svůj sen – cestovat do kapitalistických zemí. Rozhodla se, že dceru provdá do zahraničí, aby za ní mohli jezdit na dovolenou. Dcera musela docházet na soukromé hodiny angličtiny, jela na 14 dní do Řecka... Když měla za přítele spolužáka z vysoké, který byl Ital, byla matka nadšená, když se ale R3 zamilovala do svého muže, který je Čech, nemohla se s tím dlouho matka vyrovnat. Některé matky našich respondentů zpochybňovaly kvalitu parterů svých dětí – na toto téma hovořili respondenti R4 a R3. U výpovědi R3 i R4 je znatelný manipulativní rys matky, kdy matka zpochybňuje kvalitu druhých lidí a haní je – jako příklad bychom uvedli výpověď R4: „udělala lemru línou“ a R3: „říkala, že jsem si vzala idiota“. Z výpovědi R1 jako jediného vyšlo, že mu matka nezasahovala do jeho partnerství, tento fakt je způsoben tím, že vyrůstal u otce a matka s jeho partnerkami přišla do styku minimálně. R1 se k rozchodu v partnerství staví tak, že pokud se rozpadne, je to z jeho vlastní iniciativy a ohledně občasných manipulátorských pokusů partnerek si dokázal nastavit hranice.

U R3 a R5 jsme se setkali i se skutečností, že se domnívají, že měly víc partnerů (i sexuálních) oproti svým vrstevníkům. R3 vypověděla, že své partnery víc střídala, měla i vztahy na jednu noc a měla i paralelní vztahy. To, že tak R3 konala je způsobeno nejspíše tím, že si svým chováním snažila vykompenzovat nedostatek mateřské lásky, kterou neměla od své matky. U R5 jsme se s touto skutečností setkali díky tomu, že R5 nedokázala setrvat v žádném vztahu, kde nastal nějaký problém. Domníváme se, že tomu tak je z důvodu, že na ni byly kladeny vysoké nároky doma a na řešení dalších problémů již neměla kapacitu. Dalším důvodem, proč mohla R5 více střídat partnery je ten, že matka velice často zasahovala do jejích partnerství tím, že dokázala pomocí manipulace odstranit nepohodlné partnery své dcery. R5 také uvedla, že nedokázala být sama a líbilo se jí u rodin svých partnerů, kde ji brali takovou, jaká je. Domníváme se, že tomu bylo díky tomu, že podvědomě utíkala od své matky do volnějšího výchovného stylu, kde jí bylo příjemněji.

Ohledně přátel naši respondenti vypověděli, že mají více přátel, nebo jednoho nejlepšího přítele/přítelkyni. Jednoho nejlepšího přítele mají respondenti R5, R4 a R2. Je to zejména díky zásahům jejich matek, kdy například R5 vypověděla, že ji matka natolik zasahovala do vztahů s kamarády – dělala z nich její potenciální přítele, že ji od přátelství s muži odradila i přes to, že si s nimi rozuměla více než se ženami. Díky tomu má jednu kamarádku od mateřské školky. R4 vypověděl, že jej matka velice omezovala ve výběru jeho přátel. Popsal příklad, kdy jej nazývala feťákem jen díky tomu, že jeho kamarád hulil marihuanu, kterou on sám nehulil. Jeho matka využila jako spojence svého otce, který zareagoval tak, že z toho měl R4 problém. Díky zásahům matky do oblasti přátel se R4 nejspíš naučil mnoho věcí zpracovat sám v sobě a když potřebuje radu, jde za jedním svým nejlepším přítelem. Z výpovědi R4 je patrný zásah jeho matky i manipulace prarodiči, kterou jeho matka velice často využívala. R2 na toto téma vypověděla, že jediný člověk, který jí 100 % je její manžel, který je zároveň i jejím nejlepším přítelem. Tato respondentka navíc vypověděla, že není typ, který by se o své problémy dělil – tyto situace v ní vyvolávají tlak a nepohodu. Neměla potřebu se v životě nikomu svěřovat. Její introvertní povaha v klientce viditelně

přetrvala až do její dospělosti, což potvrzuje fakt, že jejími nejbližšími lidmi jsou její rodina. Respondenti R1 a R3 vypověděli, že mají víc přátel. Domníváme se, že tomu tak je z důvodu, že R1 vyrůstal u svého otce a R3 šla na internát, oba respondenti byli od matky separováni v dřívějších letech než ostatní respondenti a zároveň přišli do styku s přáteli, které matka nemohla nijak ovlivňovat manipulací, protože ona s nimi do styku nepřišla vůbec, nebo minimálně.

Z našich rozhovorů s klienty vyplynul i okruh profesního růstu, který se zaměřuje na výběr střední školy a poté i povolání. Co se týká volby střední školy, setkali jsme se během našeho výzkumu se dvěma variantami – ti, kterým matka do výběru zasahovala a těmi, kterým do výběru nezasahovala. Varianta, kdy matka zasahovala do výběru střední školy vyplynula z rozhovoru s R5 a R4. R5 vypověděla, že musela nastoupit na školu, kterou jí vybrala matka a profesně se tak zaměřila ne zcela dle sebe. Když chtěla své profesní zaměření posléze změnit, neslo to sebou důsledky ve formě zákazu a nepříjemnou atmosférou doma. Domníváme se, že tomu tak bylo z důvodu, že respondentka v té době žila stále se svou matkou, kde i v této době přetrvával perfekcionistaický výchovný styl s prvky autoritářského výchovného stylu a ona nebyla zvyklá se jí postavit a jít si za svým snem, když tak učinila, zareagovala matka dle očekávání – autoritářským postojem. R4 se také setkal s tím, že se její matka snažila dotlačit ke studiu na jiné škole, ale v tomto případě si šel R4 za svým a studium na škole, kterou chtěl, si prosadil. Domníváme se, že tomu tak bylo z důvodu, že se dokázal matce postavit i za cenu, že to mělo své důsledky: „...*tak jsem si to vyžíral celou dobu...*“

U ostatních respondentů nejsou zásahy matek do výběru jejich školy znatelné – R1 a R2 to ostatně potvrdili ve svých výpovědích. R2 studovala školu, kterou chtěla a matka jí v tom podporovala. Zde je ale třeba vyzdvihnout fakt, že její matka vychovávala dceru v zanedbávajícím výchovném stylu a byla zvyklá, že se její dcera o sebe dokáže postarat ve všech směrech. R1 ve své výpovědi potvrdil, že její oba rodiče podporovali jak hmotně, tak i finančně co se týkalo školy a mohl studovat co chtěl. R1 vyrůstal od 12 let u svého otce a matka zde v tomto případě figurovala pouze jako druhý rodič a

rozhodla se spolupracovat. U R3 není patrný zásah do výběru střední školy její matkou, jak již víme z předchozích odstavců, tato respondentka odešla na školu, kde byl internát, aby byla, co nejdál od matky. Výběr této školy ji značně zdvihl sebevědomí díky přátelskému přístupu profesorů i spolužáků.

Posledním faktem, který bychom chtěli ještě vyzdvihnout je svobodný výběr vysoké školy a profese v dospělosti. Na toto téma se zmínili R3, R4 a R5. R3 se zmínila, že ač ji matka nezasahovala do výběru střední školy, podařilo se jí pomocí manipulace to, aby R3 ukončila studium vysoké školy a šla děla provozní na penzion. R3 se po smrti své matky rozhodla si vysokou školu dodělat. R4 zmínil, že ač si také prosadil studium střední školy, jakou chtěl, vysokou školu si dodělal až tehdy, kdy na ni měl našetřené finance. Ve výběru jeho profese jej velice výrazně ovlivnil aktivní prarodič, který ač byl často používán jeho matkou jako nástroj pomsty, byl pro něj stále vzorem a všechny nároky, které na něj byly kladeny v něm vybičovali to, jaký je... U R5 je znatelný neutuchající boj s matkou i co se týkalo volby vysoké školy a možné změny zaměstnání. Matka ji devalvovala a ponižovala a před známými tvrdila pravý opak a chlubila se dcerou... Z výpovědi R5 je znatelné, že si hranice s matkou tvoří a zároveň díky své výpovědi potvrzuje další charakteristický znak manipulativní osobnosti své matky – matka hovoří před každým jinak, podle situace dokáže změnit svůj názor i v pravý opak...

Ad: DVO4: Jak respondenti reflektují svou osobní zkušenost s rolí manipulující osoby vůči druhým lidem?

Otázka je položena v souladu s naším záměrem shledat při analýze rozhovorů informace, které reflektují osobní zkušenost respondentů s rolí manipulující osoby vůči druhým lidem. Někteří naši respondenti na sobě vidí určité znaky manipulace, někteří vědomě manipulují s druhými lidmi a někteří se s touto skutečností snaží pracovat. O sebereflexi v oblasti manipulace vypovídá například R1, který uvádí, že si je vědom toho, že je perfekcionista a svým způsobem i sobec, ale díky tomu, že mu

vadí manipulativní chování ze strany matky, snaží se manipulaci vědmě vyhýbat. Připouští ale, že manipulaci občas sám využije, popisuje ji jako vědomou a neškodnou, kdy se nesnaží druhého člověka vědomě ovlivnit. Domníváme se, že to, že R1 o sobě dokáže tvrdit, že na sobě pocíťuje manipulátorské sklony a je sobec a perfekcionista je dáno tím, že vyrůstal u otce, kde měl sice volnější výchovu oproti domácnosti, kde žila jeho matka, ale jeho otec vůči němu vyžadoval perfekcionistickou výchovu v oblasti komunikace, kdy si R1 zvykl říkat věci na rovinu i když nejsou líbivé. To, že na sobě pocíťuje manipulativní sklony může být dáno i tím, že se s matkou nestýkal tak často jako naši ostatní respondenti a nevytvořil si vůči manipulaci takový negativní postoj, ač sám popisuje manipulativní chování jeho matky jako chování, které mu vadí. Reakci na manipulaci sebou samým dělí do dvou možných skupin – ohradí se (když jím manipuluje kamarád) anebo přijme manipulaci sebou (nadřizený). Z výpovědi R1 je patrné, že dokáže rozpoznat manipulativní rysy u druhých lidí a dokáže s ní vědomě pracovat tak, jak je pro něj přijatelné.

R2 se svěřila, že vědomě manipulaci využívá vůči svému manželovi, ale nemá dojem, že by manipulovala ještě dalšími lidmi – ona sama to nemá ráda, tak to nechce činit druhým lidem. Domníváme se, že tomu tak může být díky tomu, v jakém výchovném stylu R2 vyrůstala. R2 sice vzpomíná na období svého dětství co se týká pravidel výchovy bez zášti, ve svém rozhovoru popisovala, že jí vyhovovalo, že se o sebe musí převážně postarat sama (nebyla-li u prarodičů), ale v dospělém životě v roli manželky/matky si podvědomě nejspíš uvědomila, že to pro ni tak vyhovující není, a proto se snaží ve své domácnosti nastolit režim s pravidly, která vyžadují občasnou manipulaci. O tom, že se snaží ve své rodině nastolit jiný výchovný režim svědčí i její výpověď, kdy řekla, že svým dětem určuje přespříliš směr a omezuje je, protože si prostě nemůže pomoci a vadí ji volná výchova bez hranic. Co se týká chování, vypověděla R2, že se snaží být vědomě jiná než její matka, která manipulaci používá. Nejvíce ji vadí neustálé stěžování si její matky na vše okolo sebe a stavění se do středu pozornosti. Zároveň z matky cítí silné negativní naladění, které ji není příjemné, proto se snaží být vědomě jiná.

R3 uvedla, že se snaží vědomě nemanipulovat ani děti, ani svého manžela i když si je vědoma toho, že například manželovi by občas více vyhovovalo, kdyby jej manipulovala, protože by se nemusel natolik zapojovat do rozhodovacích procesů, jelikož pracuje jako vedoucí pracovník. Uvědomuje si, že díky výchovnému stylu, ve kterém vyrůstala, kdy nebyla natolik chválená od rodičů se snaží své děti chválit víc a projevovat jim lásku, než jak tomu bylo u ní doma, ale i přes to má pocit, že by to mohlo být z její strany vůči dětem lepší. Z její výpovědi je také patrné, že se snaží manipulaci vědomě vyhýbat i když si uvědomuje, že by její využití manžel uvítal.

Ohledně využívání manipulace se přiznal i R4, který ji ale využívá jako pracovní prostředek při svém podnikání. Nazývá ji zdravou manipulací, protože se snaží skrz ni prodat lidem lepší výrobek než ten, který si třeba původně vybrali. Ale nemá tendence profitovat z druhých lidí. Výraznou patologii manipulace v tomto typu manipulativního chování neshledáváme, protože jde čistě o pracovní prostředek, který R4 vědomě koriguje tak, aby jím neohrozil druhé lidi. Co se týká manipulace v mimopracovním životě, popisuje ji R4 tak, že se jí snaží vědomě vyhýbat a vůči manipulaci reaguje velice rázně z důvodu, že si vzpomene na chování jeho matky. Vůči manipulaci dokáže zaujmout obraný postoj a s jedincem, který se jej snaží manipulovat si nastaví pravidla, která jsou pro něj přijatelná.

R5 se vyjádřila, že se snaží všech manipulativních technik a znaků stranit a nastavit si pro ni přijatelné hranice. Ona sama odmítá využívat manipulativní chování a je na manipulaci přecitlivělá. Důkaz o tom, že se snaží manipulaci vyhýbat je i v tom, že se snaží být vždy upřímná, přímá a nehraje žádná „divadýlka“. O výchovném stylu ve své rodině se domlouvá se svým partnerem a nemá dojem, že by v něm byly prvky manipulativní výchovy. Tento stav je dán nejspíše tím, že R5 žila se svou matkou nejdéle ze všech v jedné domácnosti a manipulace jí samou v ní způsobila, že ji odmítá nyní jakkoliv využívat a je vůči ní přecitlivělá.

Z výpovědí našich respondentů je patrné, že dokáží reálně reflektovat svou osobní zkušenost s rolí manipulující osoby vůči druhým lidem. Tento stav je dán nejspíše tím,

že všichni naši respondenti si jsou plně vědomi manipulace sami sebou v jejich životě a uvědomují si i dopady, které měla manipulace na ně a na jejich okolí.

Závěr

„Základem všech vztahů je oboustranná důvěra, z ní plyne vzájemná úcta a láska. Kdo nepřehlíží – nebude přehlížen.“

Lao-c'

Tato práce se zabývala manipulativní výchovou jako součástí osobní historie jedince. Pokusili jsme se proniknout do oblasti výchovných stylů a manipulace jako takové, abychom lépe pochopili dopady manipulace a druhu výchovného stylu na jedince. Naším záměrem bylo, abychom díky transkripci osobních příběhů našich respondentů dokázali zjistit jejich zkušenosti s manipulativní výchovou v jejich primární rodině z retrospektivy nynějších dospělých jedinců.

Některé poznatky, které vychází z našeho výzkumného šetření potvrzují výroky odborných pramenů, které jsme využili v úvodních kapitolách naší práce. Z naší empirie lze potvrdit, že všichni naši respondenti se ve své nukleární rodině setkali s výchovným stylem, kde byla využívána manipulace. Zajímavým faktem je, že u všech respondentů byla významnou blízkou manipulující osobou jejich biologická matka. U matek jsme shledali během výzkumu několik znaků manipulující osobnosti jako byl například nadměrný egocentrismus a v některých případech až narcismus. Respondenti vypověděli, že pochází z rozvedených rodin, kde z jejich vyprávění vyplynuly i různé manipulace jejich matek vůči nim samotným, nebo jejich otcům. Manipulace matek zasahovaly našim respondentům výrazně do jejich osobního života – sourozenecké vztahy, vztahy s otcem, vztahy s prarodiči, přátelství, partnerství, vzdělání a oblast profese. Dopady výchovných stylů s prvky manipulace na naše respondenty byly velice rozmanité, respondenti uváděli různá psychosomatická onemocnění, která byla způsobena vysokým stresem, který jim manipulativní chování způsobovalo. Respondenti zmiňovali onemocnění jako bolesti hlavy, migrény a bolesti břicha. Někteří naši respondenti udávali ve svých výpovědích i příklady, které potvrzovali odčerpávání jejich životní energie jako jsou agresivita, pocity strádání až depresivní projevy.

Respondenti vyrůstali v takzvaných dysfunkčních rodinách, ve kterých velice často docházelo k popírání problémů, potlačování osobní identity, nejasné komunikaci mezi jednotlivými členy rodiny, kdy v některých případech došlo až k vytvoření nepřiměřených kompetencí jednotlivých členů rodiny – jako příklad bychom zde uvedli respondentku R1, která byla od mala zvyklá se o sebe postarat zcela sama s minimální dopomocí ze strany matky. Respondentka sice na toto období vzpomíná s vděkem, protože nebyla nijak omezována, ale je u ní viditelný introvertní přístup ke světu, kdy se už jako dítě bála svěřit s tím, co se děje doma a co ji trápí, a i v dnešním dospělém životě preferuje rodinu před přáteli. Naši respondenti vyrůstali po celé své dětství v dysfunkčním typu rodinného systému. Toto naše tvrzení potvrzuje fakt, že všichni naši respondenti nějakým způsobem charakterizovali problematický vzájemný vztah rodičů a u některých rodičů – v našem případě u matek se vyskytovalo patologické chování promiskuity a u otců to bylo zneužívání alkoholu. Během rozhovorů jsme se setkali i s výpověďmi, kdy v rodinách nebyly vyjasněné role a respondenti například uváděli i stav, kdy se z nich díky tomu stali „předčasně dospělí jedinci“, protože museli řešit věci za svou matku, nebo je jejich matka nepřiměřeně zatahovala do vztahu matka-otec. Nesmíme zde opomenout i fakt, že respondentka (R3) popsala výchovný styl, kde vůči ní matka používala nevhodné fyzické tresty, které nebyly umíněné jejímu provinění. Tato respondentka také zmínila, že matka jí moc nechválila. Během hovoru neudala, že by trpěla nějakou psychosomatickou obtíž, domníváme se, že tomu tak může být díky tomu, že odešla na internát, kde se její sebevědomí a pohled na sebe sama upravil do té míry, že se u ní psychosomatické onemocnění nerozvinulo.

Z výpovědí našich respondentů nepřímo vyplynulo, že využívají některé námi zmiňované techniky, které slouží k obraně před manipulací sám sebou. Z rozhovorů jsme vypožorovali nejčastěji využívání kontramaniplulace (zamlžování), kdy všichni respondenti udávali, že si s matkou drží při hovoru jasné hranice, nebo si je snaží vytvořit. Pro tuto techniku je typické, že se hovor drží na co nejpovrchnější úrovni hovoru, aby manipulátor nemohl manipulovat a jeho komunikační partner mu nezavdal důvod k manipulaci sebou. U R5 a R1 je zřejmé využívání i asertivního

druhu obrany před manipulací, a to sebeprosazení se. Domníváme se, že tomu tak nejspíše je z důvodu, že R5 poměrně nedávno prohlédla matčiny manipulace a je proto nyní v období sebeprosazování se vůči matce a u R1 to je způsobeno tím, že vyrůstal v jiném výchovném stylu u otce, kde sebeprosazení se bylo přirozeným důsledkem jeho životního stylu.

Jsme si vědomi limitů, které kvalitativní výzkum ve své obecnosti přináší. Řadíme mezi to nízký počet respondentů, díky čemuž nelze výsledky našeho výzkumného šetření zobecnit na celou populaci. Dále mohl hrát nemalou úlohu i genderově nekorektní vzorek, kdy se nám podařilo sehnat 3 ženy a 2 muže. Dalším znatelným limitem je i vysoká citlivost tématu, kdy si uvědomujeme, že někteří naši respondenti mohli zkreslit do jisté míry své odpovědi, protože je mohla zasáhnout tíha emocí a těžkosti tématu.

Snažili jsme se analyzovat tuto problematiku pomocí dostatečného počtu odborných pramenů. V úvodních kapitolách naší práce jsme se přiměřeně věnovali rodině – jejím funkcím, funkčnosti a rodinným členům (dítě, rodiče a prarodiče) se kterými jsme se posléze setkali i při analýze našeho výzkumného šetření. Věnovali jsme se i výchovným stylům, které odráží vzájemný vztah rodiče a dítěte. Díky zaměření naší práce jsme se soustředili zejména na výchovné styly, kde se může objevit manipulativní chování. Během našeho výzkumu jsme se setkali s výchovným stylem autoritářským, zanedbávajícím, perfekcionistickým a zavrhujícím. Dalším významným tématem pro naši práci byla manipulace, kde jsme se soustředili na manipulativní chování, patologii manipulativní osobnosti, identifikaci manipulativního rodiče, na následky manipulativního chování a na vybrané techniky, díky kterým se můžou lidé před manipulací bránit.

Tato práce by mohla být přínosným materiálem pro lidi, kteří se zajímají o problematiku manipulace jako takové a zároveň i pro ty, kteří se s ní setkali osobně a hledají nástroj pomoci, jak s ní pracovat. Zejména přínosnými shledáváme výpovědi našich respondentů, které jsou opravdu pestré a domníváme se, že díky jejich

otevřenosti se nám podařilo vcelku uceleně poskytnout skrz ně obraz na manipulativní výchovný styl od dětství až po dospělost.

Přes uvedené limity považujeme cíl naší práce za splněný.

Seznam použité literatury

Tištěná literatura

- 1 BERNSTEIN, Albert J. *Citoví upíři: jak se bránit těm, kteří z nás vysávají sílu, čas a energii*. Praha: Motto, 2008. Populárně psychologická řada. ISBN 978-80-7246-408-1.
- 2 BISHOP, Sue. *Jste asertivní?: osobní průprava, pozitivní myšlení, naslouchání, techniky rozhovoru, projevy těla : příklady a cvičení*. Praha: Computer Press, 2000. Rozvoj osobnosti (Computer Press). ISBN 80-7226-325-0.
- 3 BLAŽKOVÁ, Ivona. *Výchovné metody a styly využívané v rodinné výchově*. Zlín, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- 4 ČAČKA, Otto. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-060-0.
- 5 ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-x.
- 6 ČESKO. Předsednictvo České národní rady. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky. In: Sbírka zákonů České republiky. 1993, částka 2. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=22426>
- 7 DANĚK, Tomáš. *Manipulace ve vzdělávání žáků základních škol*. Zlín, 2014. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- 8 DUNOVSKÝ, Jiří. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: MPSV ČSR, 1986.
- 9 ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Přeložil Jiří ŠIMEK. Praha: Portál, c2015. ISBN 978-80-262-0786-3.
- 10 HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 2004. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-888-0.

- 11 HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3.
- 12 KLIMEŠ, Jeroným. *Partneři a rozchody*. Vydání čtvrté. Praha: Portál, 2015. Psychologie (Portál). ISBN 978-80-262-0979-9.
- 13 KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- 14 KRISTKOVÁ, Alena. *Role otce v 21. století*. Hradec Králové, 2015. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové.
- 15 MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Radosti a strasti prarodičů, aneb, Když máte vnoučata*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-455-x.
- 16 MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- 17 MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- 18 NAZARE-AGA, Isabelle. *Manipulativní rodiče: jak se s nimi vyrovnat*. Přeložil Šárka BELISOVÁ. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1018-4.
- 19 NAZARE-AGA, Isabelle. *Nenechte sebou manipulovat*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-491-5.
- 20 NOVOTNÝ, Petr. *Kdo s námi manipuluje*. Liberec: Dialog, 2005. ISBN 80-86761-30-4.
- 21 PEŠLOVÁ, Lenka. *Práva dítěte*. Brno, 2010/2011. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.
- 22 SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- 23 ŠLAHOROVÁ, Lucie. *Způsoby výchovy v rodině*. Brno, 2010. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta.
- 24 ŠMAJDOVÁ BÚŠOVÁ, Katarína a Miloš KUČERA. *Profesionální rodičovství: etnografická studie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 9788024627793.

- 25 VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-803-4.
- 26 VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- 27 VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.
- 28 ZELENÁ, Martina a Alžběta KLÉGROVÁ. *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-67-9.

Internetové zdroje

- 1 FUENTES, M. J., BERNEDO I.M. & FERNÁNDEZ-MOLINA M. 2008. Adolescents in Foster Care with Their Grandparents. Social care institute for excellence. [online]. 5.4. [cit. 13.3.2018]. ISSN 535-0932. Dostupné z: <https://www.scie-socialcareonline.org.uk/adolescents-in-foster-care-with-their-grandparents-parenting-styles-and-family-relationships/r/a1CG000000GYtrMAG>
- 2 KAŇKOVSKÁ, Pavla. 2007. Vliv rodinného prostředí na utváření prosociální orientace dítěte staršího školního věku. Elektronický časopis ČMPS. [online]. 24 [cit. 1. 3. 2018]. ISSN 1802-8853. Dostupné z: <https://e-psycholog.eu/pdf/kankovska.pdf>
- 3 KRTIČKOVÁ, Kateřina. 2017. Výchovné problémy v dysfunkčních rodinách. In: *Šance dětem*. [online]. 2.2. [cit. 13.3.2018]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/problemy-v-rodine/vychovne-problemy-v-dysfunkcnich-rodinach.shtml>
- 4 KULHÁNKOVÁ, Eva. 2015. Nejste jako loutka? Techniky manipulace a jak se jim bránit... In: O psychologii.cz. [online]. 7.5. [cit. 13.3. 2018]. Dostupné z: <http://www.opsychologii.cz/clanek/205-nejste-jako-loutka-techniky-manipulace-a-jak-se-jim-/>
- 5 NAVAROVÁ, Hana. 2018. Sociologie dítěte. Sociologická encyklopedie. [online], 4.3., 1 [cit. 13.3.2018] Dostupné z: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:w1Mx80nZahUJ:https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sociologie_d%25C3%25ADt%25C4%259Bte&num=1&hl=cs&gl=cz&strip=0&vwsrc=0
- 6 PETERKOVÁ, Michaela. 2014. Výchovné styly v rodině. In: Psychologický klub PSYX.CZ. [online]. 23.4. [cit. 13.3. 2018]. Dostupné z: <http://www.psyx.cz/vychovne-styly-v-rodine/>
- 7 SÁČKOVÁ, Ivana. 2018. Asertivita není agresivita. In: Ivana Sáčková...Vemte to zkratkou. [online]. 13.3. [cit. 13.3.2018]. Dostupné z: <https://www.ivanasackova.cz/asertivita-neni-agresivita/>

- 8 SUPERIA.CZ. 2017. Kdo je to? In: kdojeto.superia.cz. [online]. [cit. 13.3. 2018].
Dostupné z: <http://kdojeto.superia.cz/ruzne/rodic.php>
- 9 UNICEF. 2018. Úmluva o právech dítěte. Hlavní zásady. In: UNICEF ČESKÁ REPUBLIKA. [online]. [cit. 11.3. 2018]. Dostupné z: https://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/prava_deti/hlavni_principy.pdf
- 10 ZAHŘÁDKOVÁ, Tereza. 2013. Život s manipulátorem. In: THERAPIA PORADNA. [online], 16.12. [cit. 13.3.2018] Dostupné z: <http://koucink-psychotherapie.cz/zivot-s-manipulatorem/>

Seznam příloh

Příloha číslo 1.

Třicet charakteristických znaků manipulativní osobnosti

(Nazare-Aga)

- Prvním znakem je to, když manipulativní osobnost obviňuje druhé ve jménu rodinných vazeb, lásky, přátelství a podobných záležitostí.
- Druhým znakem je to, že svou odpovědnost hází na druhé, nebo se snaží vzdát své odpovědnosti.
- Třetím znakem je to, že daná osoba nedává jasně najevo své požadavky, potřeby, city i názory.
- Čtvrtým znakem jsou často mlhavé odpovědi.
- Pátým znakem je to, když upravuje a mění své názory a chování podle situace a lidí, v jejichž přítomnosti se právě nachází.
- Šestým znakem je dovolávání se logických důvodů ve snaze zakrýt to, že o něco žádá.
- Sedmým znakem je fakt, že druzí musí být dokonalí, nikdy nesmějí měnit názor, musí všechno znát a okamžitě reagovat na požádání a ihned odpovídat na dotazy.
- Osmým znakem manipulativní osoby je zpochybňování kvality, způsobilosti a osobnosti druhých lidí tím, že je kritizuje i přes své tvrzení, že tomu tak není, znevažuje druhé a soudí je.
- Devátým znakem manipulativní osobnosti je to, že posílá své vzkazy po druhé osobě nebo po prostřednících jako je mobilní telefon či lísteček se vzkazem.
- Desátým znakem pro manipulativní osobnost zasévání nesvárů a podezírání. Svým chováním záměrně rozděljuje, může přivodit i rozchod partnerů. To vše dělá pro to, aby lépe vládla.

- Jedenáctým znakem pro manipulativní osobnost je stav, kdy ze sebe dělá oběť, aby ji druzí litovali.
- Dvanáctým znakem manipulativní osobnosti je to, že ignoruje prosby druhých i přes to, že tvrdí, že jejich prosby bere vážně.
- Třináctým znakem je fakt, že užívá mravní principy druhých k uspokojení vlastních potřeb.
- Čtrnáctým znakem je, že manipulativní osobnost nenápadně vyhrožuje, nebo otevřeně vydírá.
- Patnáctým znakem manipulativní osobnosti je stočení řeči do úplně jiného tématu během hovoru.
- Šestnáctým znakem je vyhýbání se rozmluvě či schůzce.
- Sedmnáctým znakem pro manipulativní osobnost je sázka na nevědomost druhých a snaha působit dojem, že je něco víc než druzí.
- Osmnáctým znakem je lhaní.
- Devatenáctým znakem je lhaní za účelem zjištění pravdy, zkreslování věcí a vykládání si všeho podle svého.
- Dvacátým znakem je egocentrismus.
- Jednadvacátým znakem je žárlivost – partnerská, nebo i rodičovská.
- Dvaadvacátým znakem je nesnášenlivost kritiky a popírání toho, co je zjevné.
- Třiaadvacátým znakem je neohlížení se na práva, potřeby a přání druhých lidí.
- Čtyřiaadvacátým znakem je velmi časté nařízení, nebo požádání o něco na poslední chvíli.
- Pětadvacátým znakem je, že při komunikaci s manipulující osobou jsou její slova logická a rozumná, ale její postoje, jednání a způsob života jsou pravým opakem.
- Šestadvacátým znakem je snaha vlichotit se do přízně různými náhlými dary, nebo přehnanou starostlivostí, která u této osoby není vůči naší osobě běžná.
- Sedmadvacátým znakem manipulativní osobnosti je umění vyvolat v druhé osobě pocit tísně, nebo nesvobody.
- Osmadvacátým znakem je dosahování vlastních cílů na úkor druhých lidí.

- Devětadvacátým znakem manipulativní osobnosti je nucení druhého člověka do věcí, které by pravděpodobně z vlastní vůle nedělal.
- Třicátým a zároveň posledním znakem manipulativní osobnosti je stav, kdy lidé, kteří manipulativní osobu znají, o ní nestále mluví.

Příloha číslo 2.

Otázky pro rozhovor s respondenty

- Na úvod bych Vás požádala o menší povídání o sobě samé/samém... (Věk, vzdělání, stav...)
- Jaké bylo Vaše dětství? (typ rodiny, fungování v rodině, role v rodině jednotlivých členů, jak jste se tam cítil/a...)
- Kdy jste si uvědomil/a, že je ve Vaší rodině něco jinak (rodič se choval tak, že Vám to bylo nepříjemné...znaky manipulace... určitý moment, období...)
- Jaký jste měl/a vztah v jednotlivých etapách svého života (dítě, adolescent, dospělost...) k rodičům (otec/matka)?
- Dokážete si vzpomenout v jakém výchovném stylu jste vyrůstal/a? Jaký měl na Vás dopad tento výchovný styl? (Vnímání sebe sama, rozhodování o sobě a o věcech kolem Vás...)
- Jak jste v průběhu života navazoval/a přátelství a později i partnerství?
- Máte pocit, že by výchovný styl, který byl nastavený ve Vaší rodině měl dopad na Váš profesní život? (Výběr školy, povolání, vztahy v zaměstnání...)
- Jaký výchovný styl jste si nastavil/a ve Vaší rodině? (stejný/jiný, děláte něco stejně, nebo opak...)
- Jaký je nyní Váš vztah s rodiči? (matka/otec)

Příloha číslo 3.

Třicet charakteristických znaků manipulativní osobnosti

(Výpovědi našich respondentů)

Po rozhovoru s našimi respondenty jsme zkusili provést malé dotazníkové šetření, kde jsme zjišťovali manipulativní znaky jejich významných blízkých (matek) za pomoci využití dotazníku Nazare-Aga. Při dotazníkovém šetření se potvrdilo, že většina matek respondentů vykazovala 21 a více těchto manipulativních znaků. U jednotlivých znaků, které jsou níže uvedené jsme uvedli jeden až dva příklady, které naši respondenti zmiňovali.

Prvním znakem je to, když manipulativní osobnost obviňuje druhé ve jménu rodinných vazeb, lásky, přátelství a podobných záležitostí.

R2: *„Dřív to bylo...To nemůžeš takhle udělat, já jsem tvoje máma a já jsem toho pro tebe tolik protrpěla, já se mám nejhůř...“*

Druhým znakem je to, že svou odpovědnost hází na druhé, nebo se snaží vzdát své odpovědnosti.

R2: *„Má-li něco zařídit, tak sice vypráví, jak moc toho zařizuje a dělá...ale spíš obvolává mě a bráchu a přehazuje to na nás (spíš na něj). Ale pochvalu za vykonanou práci vyžaduje ona.“*

R4: „Hlavně finanční odpovědnost za své bydlení, nebo dokumenty a důležité papíry hází na druhé (já a děda). Když se pak něco pokazí, tak to svalí na mě, nebo dědu... Typická odpověď je – to je kvůli tobě, tys mi to poradil...“

Třetím znakem je to, že daná osoba nedává jasně najevo své požadavky, potřeby, city i názory.

R3: „Jako dítě jsem nevěděla, jestli mě má vůbec ráda.“

R5: „Velice často mlží, hlavně když nechce, aby někdo poznal, že není 100 % v pohodě.“

Čtvrtým znakem jsou často mlhavé odpovědi.

R2: „Hodně se to teď týká záležitosti jejího zdraví. Má nějaké zdravotní obtíže, ale nastíní jen to, že to je „hrozná“, ale odmítá se o tom bavit, když dojde od lékařů, líčí nám téměř smrtelné diagnózy, ale její příznaky tomu nenasvědčují. Máme hodně známých v lékařské komunitě, ale ona jejich pomoc odmítá. Občas mám dojem, že si to jen vymýšlí, abychom věděli, že je...“

Pátým znakem je to, když upravuje a mění své názory a chování podle situace a lidí, v jejichž přítomnosti se právě nachází.

R1: „Je to vždy podle lidí, kteří jsou zrovna u ní. Jinak se chová i mluví před prarodiči, jinak před partnerem, jinak před kamarádkou a jinak před kolegyněmi...“

R2: „Prakticky celý její život. Bylo to hodně o vztazích – co muž to jiný názor (jednou alkoholiky nesnášela, pak si jednoho přivedla domů a vůbec jí to nevadilo).

Šestým znakem je dovolávání se logických důvodů ve snaze zakrýt to, že o něco žádá.

R2: „Použila bych situaci s prodejem domu po prarodičích. Vymyslí třeba, že si s něčím neví rady a urputně kvůli tomu volá a tráví několik hodin na telefonu až do chvíle, než druhé straně skončí trpělivost a udělá to za ni. Kdyby na rovinu řekla, potřebuju tohle, ulehčila by noha lidem mnoho hodin života.“

Sedmým znakem je fakt, že druzí musí být dokonalí, nikdy nesmějí měnit názor, musí všechno znát a okamžitě reagovat na požádání a ihned odpovídat na dotazy.

R4: *Je schopná bombardovat telefonem, zvonkem, nebo tříská do dveří, dokud není vyslyšená. Nerespektuje, když je někdo unavený – spal jsem třeba 2 hodiny a ona mě v 6 ráno budila křikem a boucháním na vchodové dveře kvůli 300 Kč“.*

R5: „Ke vztahu ke mně občas – ale to se týkalo spíš minulosti. Dnes se s ní učím nastavovat si hranice“.

Osmým znakem manipulativní osoby je zpochybňování kvality, způsobilosti a osobnosti druhých lidí tím, že je kritizuje i přes své tvrzení, že tomu tak není, znevažuje druhé a soudí je.

R3: „Vždycky byla kritická k druhým. Měla pocit, že ona, respektive naše rodina je něco „víc“.“

R1: „Dnes a denně ve všech možných případech, ohledně známých, spolupracovníků a kamarádů.“

Devátým znakem manipulativní osobnosti je to, že posílá své vzkazy po druhé osobě nebo po prostřednících jako je mobilní telefon či lísteček se vzkazem.

R2: „Nerada věci řeší na přímo, raději bude hodiny a hodiny volat a přes telefon řekne, nebo napíše hodně peprné věci...Když se pak problém řeší na přímo, odmítá to...“

R4: „Dělá, že není doma, odmítá problém řešit ústně. Raději píše přes Facebook či SMS opravdu ošklivé zprávy, místo toho, aby si ústně promluvila.“

Desátým znakem pro manipulativní osobnost zasévání nesvárů a podezírání. Svým chováním záměrně rozděljuje, může přivodit i rozchod partnerů. To vše dělá pro to, aby lépe vládla.

R3: „Dlouho trvalo, než skousla mého manžela. Několik let mi pořád říkala, že jsem si vzala idiota...“

R4: „Pomlouvání druhého druhému a naopak“.

Jedenáctým znakem pro manipulativní osobnost je stav, kdy ze sebe dělá oběť, aby ji druzí litovali.

R1: „Je často přepracovaná, má toho nejvíc, nic nestíhá, nikdo toho nemá tolik, co ona...“

Dvanáctým znakem manipulativní osobnosti je to, že ignoruje prosby druhých i přes to, že tvrdí, že jejich prosby bere vážně.

R3: „Tak tohle si pamatuji přesně, jak jsem se před ní krčila nebo před ní utíkala a slibovala: Maminko, já už to nikdy neudělám!“

Třináctým znakem je fakt, že užívá mravní principy druhých k uspokojení vlastních potřeb.

R4: „Zneužívá toho, vždy přijde s něčím rádoby dobrým, že potřebuje pomoc, ale po pomoci opět přehodí do módu jsi hajzl...“

R3: „Vím, že celé dětství tlačila tatku, aby vstoupil do KSČ a mohl tak získat lepší pozici v zaměstnání.“

Čtrnáctým znakem je, že manipulativní osobnost nenápadně vyhrožuje, nebo otevřeně vydírá.

R5: „Když jsem chtěla změnit práci, vydírala mne tím, že nemůžu svou práci opustit, když tam pracuji jen chvíli, a navíc už odešla kolegyně za kterou není náhrada.“

Patnáctým znakem manipulativní osobnosti je stočení řeči do úplně jiného tématu během hovoru.

R1: „Když je jí téma nepříjemné. Hlavně, když se zamotá do svých lží. Rád jsem ji občas chytal za slovo, aby ji došlo, že vím, že lže, ale asi to nepomohlo, protože to dělá stále.“

Šestnáctým znakem je vyhýbání se rozmluvě či schůzce.

R4: „Člověk s ní nic nevyřeší, protože utíká neustále od tématu a řeší něco jiného.“

Sedmnáctým znakem pro manipulativní osobnost je sázka na nevědomost druhých a snaha působit dojem, že je něco víc než druzí.

R1: „V rámci svého povolání a vzdělání. Ráda své okolí poučuje.“

R5: „Ráda dává na obdiv své znalosti. Nastane-li stav, kdy ji druhá strana odporuje, utne ji většinou slovy – ty tomu stejně nerozumíš tak jako já!“

Osmnáctým znakem je lhaní.

R4: „Tvrdí, že něco neřekla, nebo že jí něco neřekl, že domluva nebyla...“

Devatenáctým znakem je lhaní za účelem zjištění pravdy, zkreslování věcí a vykládání si všeho podle svého.

R4: „Oni mě říkali tohle, tohle...“

R2: „Když jsem byla těhotná, řekla mi, že jí manžel řekl, že čekáme chlapečka a čekala na mou reakci. Manžel ji samozřejmě nic neřekl...“

Dvacátým znakem je egocentrismus.

R4: „Je na prvním místě a vše se kolem ní motá. Když má problém, má problém celá rodina.“

Jednadvacátým znakem je žárlivost – partnerská, nebo i rodičovská.

R1: „*Na tátu žárlí.*“

Dvaadvacátým znakem je nesnášenlivost kritiky a popírání toho, co je zjevné.

R5: „*Nedokáže přijmout kritiku na svou osobu i když je zjevná.*“

R4: „*Když si ji někdo dovolí kritizovat, je to začátek krutého boje...*“

Třiadvacátým znakem je neohlížení se na práva, potřeby a přání druhých lidí.

R2: „V první řadě má sebe, pak až ostatní – ať se děje cokoliv“.

Čtyřicátým znakem je velmi časté nařízení, nebo požádání o něco na poslední chvíli.

R2: „To dělá odjakživa. Naposledy se to týkalo hlídání vnoučat, kdy mi volala v pátek v 16:00 hodin (měla je vyzvednout v 16:30), že si je vezme až druhý den, protože něco má. Já musela zrušit večerní kino s manželem na které jsme se oba těšili.“

Pěťadvacátým znakem je, že při komunikaci s manipulující osobou jsou její slova logická a rozumná, ale její postoje, jednání a způsob života jsou pravým opakem.

R1: „Vybavují se mi zejména její rozhodnutí v posledních letech v rámci její práce, vzdělání i partnera.“

Šestadvacátým znakem je snaha vlichotit se do přízně různými náhlými dary, nebo přehnanou starostlivostí, která u této osoby není vůči naší osobě běžná.

R3: „Dárky dávala vždy pěkné.“

R4: „Na dárky je expert, jsou vždy překrásné. Ale to samé vyžaduje i od druhých...“

Sedmadvacátým znakem manipulativní osobnosti je umění vyvolat v druhé osobě pocit tísně, nebo nesvobody.

R2: „Měla jsem to dřív, než jsem si to v sobě srovnala. Její přítomnost pro mě byla téměř nesnesitelná, měla jsme vždy hroznou náladu a dojem, že nemůžu dýchat.“

Osmadvacátým znakem je dosahování vlastních cílů na úkor druhých lidí.

R4: „*Chtěla mít nový byt. Všichni okolo ní na něm pracovali, ale ona sama se nezapojila...ale nakonec jej měla.*“

Devětadvacátým znakem manipulativní osobnosti je nucení druhého člověka do věcí, které by pravděpodobně z vlastní vůle nedělal.

R1: „*V dětství mě donutila říkat jejímu partnerovi tati...a to bylo divný.*“

R5: „*V dětství a dospívání mnou manipulovala natolik, že jsem to ani nepoznala.*“

Třicátým a zároveň posledním znakem manipulativní osobnosti je stav, kdy lidé, kteří manipulativní osobu znají, o ní nestále mluví.

R4: „*Například hospodský, který ji dříve zaměstnával i po mnoha letech co ji už nevidí o ní mluví kdykoliv ho potkám...máma by udělala, máma by řekla...*“

R2: „*O mamce se povídalo vždy. Do dnes když přijdeme k jejímu bývalému zaměstnavateli, tak vždy během hovoru prohodí, že tohle by máma udělala tak a tohle jinak. Přijde mi to úsměvné. Měli spolu tehdy hodně veliké problémy a jemu to takhle zůstalo...*“